

Војно
ДЕЛО

општевојни теоријски часопис

УДК 355/359 □ YU ISSN 0042-8426

БРОЈ 2/2005. ГОДИНА LVII *Издаје тромесечно*

ДИРЕКТОР

Славољуб ЈОВАНЧИЋ, пуковник

УРЕЂИВАЧКИ ОДБОР

Др Миле БЈЕЛАЈАЦ; др Александар ИГЊАТОВИЋ, генерал-мајор у пензији (заменик председника); др Душан ЈАЊИЋ; др Зоран КИЛИБАРДА, пуковник у пензији; др Добросав РАДОВАНОВИЋ, генерал-мајор у пензији; проф. др Борђе РАДОЈЕВИЋ, пуковник у пензији; проф. др Предраг СИМИЋ; проф. др Душан СТАЈИЋ, контраадмирал у пензији; др Миле СТОЈКОВИЋ, пуковник (председник); проф. др Јован ТЕОКАРЕВИЋ; проф. др Биљана ТРЕБЈЕШАНИН; др Милутин ЦУПАРА, пуковник; др Михајло БАСАРА, пуковник (секретар).

РЕДАКЦИЈА

Заступа главног и одговорног уредника

Милутин ПЕТРОВИЋ, пуковник

Уредник

Нада ДРАГИШИЋ, проф.

Адреса: Редакција часописа „Војно дело“, (ВЕ) 11002 Београд, Балканска бр. 53 * Главни и одговорни уредник: 681-565, војни 23-504; технички секретар 2641-795, војни 22-431 * Претплата: 3612-506 * Текући-рачун РЦ МО СЦГ 840-51845-84 за ВИЗ, шифра 963 * Цена броја 280,00 динара.

Безбедност и одбрана

Милан Опачић	Реформа система колективне безбедности Уједињених нација – смисао и дometи покренутог поступка	9
Стеван Синковски	Информациона безбедност – компонента националне безбедности ...	31
Слободан Тодорић	Теоријски аспекти цивилне контроле војске и пракса неких земаља у транзицији	82
Здравко Зељковић	Операције другачије од ратних – облик угрожавања безбедности малих земаља	91

Војна наука и ратна вештина

Драгић Марић	Економска рационализација изучавања енглеског језика у Војсци Србије и Црне Горе	109
Јован Глигорић	Приказ емпиријског истраживања утицаја религије на морал Војске Србије и Црне Горе	131

Прикази

Жељко Иваниш	Значај преговарања у решавању сукоба и криза	157
--------------	--	-----

CONTENTS

Security and Defense

Milan Opačić	Contemporary Centers of Power and Influence – New Constellation of the World Forces	9
Stevan Sinkovski	Information Security – Component of National Security	31
Slobodan Todorčić	Theoretical Aspects of the Civilian Control of the Army	82
Zdravko Zeljković	“Operations Other than War” – Form of Threat Posed to the Small Countries’ Security	91

Military Science and Art of War

Dragić Marić	Economic Rationalization of English Language Learning in the Army of Serbia and Montenegro	109
Jovan Gligorić	Review of Empirical Research of the Influence of Religion on the Morale of the Army of Serbia and Montenegro	131

Views

Željko Ivaniš	Importance of Negotiations in Managing the Conflicts and Crises	157
---------------	---	-----

SOMMAIRE

Sécurité et défense

Dr Milan Opacic	Réforme du système de sécurité collective de l'ONU – l'idée centrale et les portées du processus en cours ..	9
Stevan Sinkovski	Sécurité informatique – composante de la sécurité nationale	31
Dr Slobodan Todoric	Aspèts théoriques du contrôle civil de l'armée	82
Mr. Zdravko Zeljkovic	„Opérations différentes de guerre“ – forme de menace de sécurité des petits pays	91

Art de guerre et science militaire

Dragam Maric	Rationalisation économique de l'étude de la langue anglaise dans l'armée de Serbie et Monténégro	91
Jovan Gligoric	Revue des recherches empiriques de l'influence de la religion sur la morale de l'armée de Serbie et Monténégro .	131

Comptes rendus

Željko Ivanis	Importance de négociation durant la résolution des conflits et des crises	157
---------------	--	-----

INHALT

Sicherheit und Verteidigung

Milan Opačić	Die Reform des Systems der kollektiven Sicherheit der Vereinten Nationen – der Sinn und die Auswirkungen des laufenden Verfahrens	9
Stevan Sinkovski	Die Informationssicherheit als Bestandteil der nationalen Sicherheit	31
Slobodan Todorčić	Die theoretischen Aspekte der zivilen Kontrolle über die Streitkräfte und die praktische Umsetzung in den Transitionstaaten	82
Zdravko Zeljković	Die Einsätze, die sich vom Krieg unterscheiden – eine Form der Sicherheitsgefährdung in kleinen Staaten	91

Die Militärwissenschaft und die Kriegskunst

Dragić Marić	Die ökonomische Rationalisierung beim Erwerb der englischen Sprache in den Streitkräften von Serbien und Montenegro	109
Jovan Gligorić	Die militärgeografische Einschätzung des Kriegsschauplatzes	131

Ansichten

Željko Ivaniš	Die Bedeutung der Verhandlungen bei der Krisenbewältigung	157
---------------	---	-----

СОДЕРЖАНИЕ

Безопасность и оборона

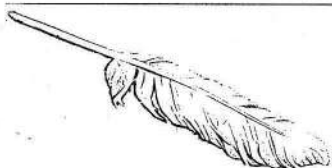
- Милан Опачич Реформа системы коллективной безопасности ООН – смысл и возможности начатого процесса 9
- Стеван Синковски Информационная безопасность - составляющая национальной безопасности 31
- Слободан Тодорич Теоретические аспекты гражданского контроля над войском и практика некоторых стран в транзиции 82
- Здравко Зелькович Операции, отличающиеся от военных – форма угрозы безопасности малых стран 91

Военная наука и военное искусство

- Драгич Марич Экономическая рационализация изучения английского языка в Войске Сербии и Черногории 109
- Јован Глигорич Обзор эмпирических исследований влияния религии на моральный дух Войска Сербии и Черногории 131

Взгляды

- Желько Иваниш Значение переговоров в решении столкновений и кризисов 157

Реформа система колективне безбедности УН – смисао и домети покренутог процеса –

УДК: 341.123

Др Милан Опачић

*Ове године Организација Уједињених нација (УН) свечано ће обележити 60-ту јубиларну годишњицу свог постојања и међународног деловања. Биће то права прилика за подсећање на значајне успехе, које су УН оствариле у области економско-социјалног развоја, унапређења људских права и очувања међународног мира и безбедности, али и критичког преиспитивања многих промашаја и неуспеха. При оцењивању акција УН на доградњи и усавршавању система колективне безбедности, установљеног Повељом УН, две заслужују посебну пажњу: прва се односи на неуспео покушај формирања сталних међународних оружаних (мировних) снага, напуштен још 1947.; а друга се тиче, Резолуцијом *United for peace*, од 1950. установљеног привременог, допунског механизма за примену колективне војне принуде, који ће бити примењиван у случајевима повреда међународног мира.*

На 58. редовном заседању Генералне скупштине УН, а поводом све раширенијих критика на застарелост система колективне безбедности, предвиђеног Гл. VII Повеље УН, као и недоумица и приговора у погледу легитимитета и примене превентивних, колективних војних акција, образована је тзв. Експертска група Генералног секретара УН, којој је поверен задатак да истражи и припреми предлоге и препоруке о глобалним безбедносним претњама, изазовима и могућим реформским променама у систему колективне безбедности. Експертска група је, након годину дана рада, завршила свој рад, о чему су чланице УН упознате посебном резолуцијом Генералне скупштине (А/59/565). У прилогу ове резолуције, дата је и обимна студија Експертске групе, као основ за политичке консултације чланица УН и дефинисање нових предлога и препорука у вези са питањима реформе система колективне безбедности.

У овој студији су врло свестрано и озбиљно истражени многи аспекти система колективне безбедности, установљеног Повељом УН, и изложени

предлози и препоруке могућих реформских захвата у погледу: редефинисања политичко-правних основа система колективне безбедности а посебно механизма превентивне, колективне војне акције УН, ради очувања мира и колективне безбедности; реформисања структуре светске организације, а посебно принципа, критеријума и варијанти проширивања Савета безбедности и формирања неких нових органа, ради повећања ефикасности рада УН у новим условима; формалне ревизије неких чланова Повеље УН, који се сматрају застарелим и превазиђеним, било зато што су се показали нефункционалним или зато што не одговарају измењеним међународним околностима и предложеним реформским променама. У студији су, међутим, изостали одговори на многа отворена питања стварне функционалности и ефикасности чак и тако реформисаног система колективне безбедности. О свему томе, уследиће изјашњавање чланица УН на 60. јубиларном заседању Генералне скупштине УН на јесен ове (2005.) године, када ће бити проверена и њихова истинска спремност да човечанству гарантују поузданију колективну безбедност и сигурнију будућност.

Кључне речи: реформа, систем, колективна, безбедност, Повеља УН, превентивна, војна акција, Савет безбедности, ревизија, ефикасност.

Увод

Обележавање јубилеја УН, наравно, јесте прилика за свечарско расположење и подсећање на заиста импресиван биланс резултата и успеха на остваривању ових циљева, за које су се УН тада обавезале. Међутим, прослава јубилеја, далеко више, може и треба да буде повод и прилика за озбиљно критичко пропитивање, такође импресивног салда промашаја и неуспеха УН, њиховог закаснелог реаговања, па и игнорисања многих, глобалних економских, социјалних и безбедносних изазова, са чијим мултипликованим последицама се и данас суочава, у међувремену нарасла, 199. члана породица УН. Ваља се, с тим у вези, само подсетити да су подозрења и сумње, идеолошке и верске поделе, неповерење и раздори, зачети у време поделе Палестине од 1948. или Корејског рата из 1950, па преко хладноратовских међублоковских сукобљавања из шездесетих и седамдесетих година, до сучељавања супротстављених визија о глобализацији постхладноратовског света са краја прошлог и почетка 21. века, и данас доминантно обележје опште атмосфере, у којој УН реагују на наслеђене последице већине ових, али и других глобалних безбедносних изазова, који оптерећују савремено човечанство. Управо у таквом амбијенту се, крајем 2004. године, појавила једна релативно кохерентна замисао и разрађена политичка платформа за радикалније реформске захвате на систему колективне безбедности УН који би, по први пут у историји ове светске организације, могли довести и до формалне ревизије Повеље УН.

Ранији покушаји доградње и усавршавања елемената система колективне безбедности УН

Првом покушају свеобухватније реформе система колективне безбедности и формалне ревизије Повеље УН, који ће вероватно уследити у најскорије време, претходило је мноштво идеја, предлога и пројеката, који су се односили само на парцијалне реформске захвате, односно на доградњу или усавршавање појединих елемената система колективне безбедности УН. Међутим, из тог мноштва идеја, предлога или пројеката, ретки су они који су доживели официјелну промоцију, тако што су послужиле као основ или оквир за покретање процедуре за потпуније дефинисање појединих инструмената, надлежности па и начела руковођења и организовања акцијама колективне принуде употребом мировних снага УН (тј. мировних операција УН). Међу њима два конкретна случаја заслужују посебну пажњу.

Први се односи на потпуније дефинисање и фактичко установавање инструмената, који су иначе били предвиђени у механизму колективне принуде УН (Глава VII Повеље УН), а на које би се Савет безбедности могао ослањати при примени санкција оружане принуде, предвиђених чл. 42. Повеље,¹ против државе која је починила агресију или ма какву другу повреду међународног мира. Један од тих инструмената односи се на Међународне (мировне) оружане снаге, које би биле формиране од националних контингената држава чланица УН и, по основу прописане процедуре преговора и одговарајућих споразума Савета безбедности са чланицама-контрибуторима, биле стављене на располагање Савету безбедности, када он то затражи за потребе одржавања мира (члан 43. и 44). Други се тиче Комитета војног штаба, који је требало да буде конституисан као саветодавно тело Савета безбедности, а био би задужен за планирање употребе и стратегијско руковођење мировним снагама УН (члан 45–47. Повеље УН).² Међутим, после исцрпљујућих и јалових расправа, у којима су доминирала дубока неслагања међу сталним чланицама Савета безбедности о величини доприноса и начелима организације сталних мировних снага, о статусу и овлашћењима Комитета војног штаба, покушаји Савета безбедности да се овакви инструменти установе, напуштени су већ 1947, дакле, само две године након доношења Повеље УН.³

¹ По чл. 42. Повеље, ако Савет безбедности сматра да мере предвиђене у члану 41. Повеље (ради се о економским и политичко-дипломатским санкцијама) неће бити довољне или се покажу као недовољне, он може предузети сваку меру ваздухопловним, поморским или копненим снагама, која је нужна ради одржања или васпостављања међународног мира и безбедности. Таква мера може садржавати демонстрације, блокаду и друге операције ваздухопловним, поморским или копненим снагама чланица УН.

² Интересантно је да је, чланом 47. Повеље УН, предвиђено да Комитет војног штаба сачињавају начелници штабова сталних чланица Савета безбедности или њихови представници, што ће се показати једним од кључних промашаја Повеље.

³ Види Шире: Luis B. Sohn, *Cases and Other Materials on World Law* Brooklyn, The Foundation, Inc. 1950, p.834–844.

У таквим околностима Савет безбедности је фактички био немоћан да ефективно извршава своје надлежности и употреби инструменте, који су му Повељом УН, формално били стављени на располагање. Савет је, додуше, успевао да предузме одређене акције у три случаја озбиљних повреде мира: отварање првог арапско-израелског конфликта поводом поделе Палестине, јуна 1948;⁴ избијање оружаних инцидената између Индије и Пакистана, у пограничним областима Кашмир и Ђану, почетком јануара 1949.⁵ и ескалација ратних непријатељстава у Кореји, крајем јуна 1950. године.⁶ Колико су предузете мере у овим случајевима биле (не)ефикасне, па и контрапродуктивне, довољно сведочи чињеница да ни једна од тих мисија, до данас, није окончана, а трагичне последице тих сукоба су се, у потоњим годинама и деценијама, само умножавале.

Други покушај у вези је са разрешавањем проблема блокаде рада Савета безбедности у ситуацијама кад он, због употребе вета, односно због одсуства сагласности својих сталних чланица, није у стању да доноси одлуке и тиме ефективно извршава своју Повељом утврђену примарну одговорност.

Управо у време распламсавања ратних сукоба у Кореји, у јесен 1950, отпочело је са радом V редовно заседање Генералне скупштине УН, под називом „Унијетед фор пеаце“ („Уједињени за мир“). У току тог заседања, тачније 7. октобра 1950, САД су поднеле нацрт резолуције о радикалној измени, Повељом утврђених, надлежности Генералне скупштине у области очувања међународног мира и безбедности.⁷ Након опсежне дебате о овом америчком предлогу, 3. новембра 1950, Генерална скупштина је усвојила три резолуције (А, Б и Ц) под јединственим називом „Уједињени за мир“ („Унијетед фор Пеаце“), међу којима је најзначајнија прва Резолуција 377А(В).⁸ За разлику од решења које је било предвиђено Пове-

⁴ Савет безбедности је својом резолуцијом бр. 50 од 29. маја 1948. формирао Групу посматрача у оквиру тзв. Организације УН за надгледање Примирја – УНТСО (United Nations Truce Supervision Organisation), која је 11. јуна исте године започела своју мисију на подручју тадашње Палестине, односно данашњег Израела. Види шире: The Blue Helmets, A Review of United Nations Peace-Keeping, „UN Publication“ 1990, p. 15–43.

⁵ Војна посматрачка група УН за Индију и Пакистан-UNMOGIP (United Nations Military Group in India and Pakistan), започела је своју мисију већ 1. јануара 1949. која, са извесним модификацијама мандата, траје и данас. Види шире: The Blue Helmets, A Review...1990, p. 157–162.

⁶ Интересантно је да се та трагична мисија у Кореји, у официјелним документима УН не бележи нити признаје као мировна операција УН. О корејском случају, види шире: Уједињене нације, СУУНЈ, Београд, 1961., стр. 81–82; Р. Петковић, Двадесет година Уједињених нација, Београд, 1965, стр. 98; Б. Бабовић, Репатријација коејских ратних заробљеника као међународни проблем, „Међународни проблеми“ 1/1953, стр. 112–120.

⁷ УН Доц. А/ 1377.

⁸ УН Доц. А/ 1775. Види шире: Уједињене нације, СУУНЈ, Београд, 1961, стр. 58–59.

љом,⁹ овом резолуцијом установљена је надлежност Генералне скупштине да разматра случајеве повреде међународног мира и одлучује о мерама које треба предузети, укључујући, кад је то нужно, и оружану силу, ради успостављања мира, у околностима кад то није у стању да чини Савет безбедности због недостатка сагласности његових сталних чланица. Њоме је, такође, установљена и могућност да се чланице УН добровољно одазову и да, на основу тзв. привремених споразума упуте своје војне контингенте у састав Мировних снага УН, кад то од њих затраже Генерална скупштина или Савет безбедности. Уз то, поред већ раније образованих,¹⁰ Резолуцијом 377А(В) су установљена и три нова помоћна, саветодавна органа Генералне скупштине и Савета безбедности за извршавање њихових надлежности по основи ове резолуције,¹¹ чиме је, формално конституисан један, допунски и привремени механизам колективне принуде УН. Ова, по мишљењу неких теоретичара, фактичка ревизија Повеље УН,¹² у пракси мировних операција УН, довешће до својеврсне симбиозе овог допунског са редовним механизмом (предвиђеним Гл. VII Повеље), али не и до формалне ревизије Повеље УН, мада ће овако створени хибридни механизам бити примењиван, од Тројне (британско-француско-израелске) агресије на Египат 1956. (случај УНЕФ-И на Синају) и у многим каснијим случајевима повреде или нарушења међународног мира, што је и био фундаментални интерес УН.

Педесет осмо редовно заседање Генералне скупштине УН и формирање „експертске групе“

Отварање 58. редовног заседања Генералне скупштине УН 23. септембра 2003, протекло је у атмосфери веома емотивних расправа, жучних полемика, па и наглашених осуда америчког приступа у решавању ирачке кризе, али и њене једностране политике и стратегије борбе против глобалног тероризма. У јавним иступима највиших званичника чланица УН (међу којима и великог броја шефова

⁹ По Повељи, Генерална скупштина је овлашћена да разматра сва питања из делокруга било којег главног органа УН и да о њима доноси препоруке чланицама УН (члан 10), изузев ограничења прописаних чланом 12. Повеље. Тим ограничењем Генералној скупштини није допуштено да доноси препоруке о неком случају повреде мира, све док тај случај разматра Савет безбедности или ако то од ње Савет изричито затражи.

¹⁰ Мисли се на Интеримни комитет и Групу посматрача, који су формирани резолуцијама бр. 295 и 297 од 1949. као помоћни органи Генералне скупштине и за потребе њеног рада на питањима међународног мира и безбедности.

¹¹ Ради се о Комисији за одржавање и надгледање мира, Комитету за колективне мере и Одбору војних експерата, посебно задуженом и за пружање услуга чланицама УН у погледу организације и припреме њихових мировних контингената, ако то оне затраже.

¹² Резолуција 377(В) је прихваћена као саставни део Повеље УН, али она није никада послужила као основ за покретање поступка за формалну ревизију Повеље. Види шире: С. Аврамов, М. Крећа: Међународно јавно право, „Савремена администрација“, Београд, 1983, стр. 162.

држава или влада) доминирале су оштре критичке оцене америчких акција у Ираку, њених контрадикторних мерила квалификације и поларизације држава, унилатералног и контрапродуктивног реаговања (само и искључиво војном силом) према међународном тероризму, као глобалном безбедносном изазову. Тако је, на пример, при свом обраћању Генералној скупштини УН, француски председник Жак Ширак констатовао да је амерички рат против Ирака, започет без одобрења Савета безбедности, уздрмао мултилатерални систем безбедности и, својим америчким савезницима, поручио да нико не може да дејствује унилатерално у име свих и нико не може да прихвати анархију и понашање без правила. Индиректно критикујући амерички приступ ирачкој кризи, генерални секретар УН Кофи Анан је, у свом говору, нагласио да Повеља УН допушта војну акцију као чин самоодбране, али и упозорио да је до сада важила општеприхваћена обавеза држава да, при одлучивању о примени силе изван тог оквира, тј. ради одбране од опасности, којима се угрожавају међународни мир и безбедност, мора за то да се прибави легитимност, коју могу дати само Уједињене нације.¹³

Ове, као и многе друге, сличне критичке оцене и упозорења, сводиле су се, у суштини, на захтев огромне већине чланица УН: прво, да САД треба да напусте „логику окупације“ и све своје намере или акције у Ираку ставе у легитимни оквир, односно подвргну формалној и фактичкој одговорности УН, уколико желе подршку међународне заједнице и њено пуно ангажовање у обнови и реконструкцији Ирака, и друго, да унилатерална политика двоструких стандарда, неоснованих квалификација суверених држава и једностраног приступа међународном тероризму, који га објективно само потхрањују и воде међународном хаосу, мора да уступе место чврстим, јединственим стандардима и заједничкој, мултилатералној међународној стратегији превентивног реаговања, пре свега према изворима или узроцима, као и према носиоцима и последицама међународног тероризма. Једино у томе види се спасоносни одговор на ту глобалну почаст и поуздана гаранција заштите мира и стабилности самих темеља међународног поретка.¹⁴

Оваквим захтевима делимично је удовољено тако што је већ 16. октобра исте године, након готово двомесечних оштрих расправа и полемика, Савет безбедности усвојио Резолуцију 1511, којом је формално прихваћен мандат, односно главна одговорност УН за решавање ирачке кризе и тиме установљен легитимитет америчким акцијама у Ираку.¹⁵ Међутим, многе чланице УН, па и неке од сталних и не-

¹³ Види: УН, Генерал Assembly, Official records, A/58/PV.7 (Web. p. 2-5 i 14-17).

¹⁴ Исти извор, у целини.

¹⁵ Најзначајнијим одредбама Резолуције 1511 о Ираку, предвиђено је: (1) да се мисија америчких и других мултинационалних снага у Ираку, извршава под мандатом УН; (2) да САД преузимају, односно задржавају непосредно командовање тим снагама, уз обавезу да о томе повремено обавештава Савет безбедности; и (3) да се обезбеди

еталних чланица Савета безбедности, нису биле задовољне том резолуцијом, иако су учествовале у њеном доношењу.¹⁶ Оцењујући да сам садржај Резолуције 1511, а посебно америчке намере да за себе задрже све кључне полуге руковођења међународном мисијом у Ираку, незадовољне чланице УН изражавале су неприкривену скепсу, па и отворене наговештаје да ће се и даље уздржавати од подршке или бојкотовати учешће у међународним акцијама за решавање Ирачке кризе, под условима утврђеним том резолуцијом.

Оцењујући да су, испољеном атмосфером при отварању 58. редовног заседања Генералне скупштине УН, већ сазрели услови и напетуно прави тренутак за покретање дуго наговештаване процедуре свеобухватнијег реформисања система колективне безбедности, генерални секретар УН Кофи Анан је 3. новембра исте године обавестио тадашњег председавајућег Генералне скупштине (М. Јулиан Роберт Хунте из Санта Луције) о својој одлуци да образује Групу личности високог ранга за истраживање претњи, изазова и промена у систему међународне безбедности (у даљем тексту – Експертска група). Само дан касније, за председника овог тела од 16 чланова Анан је именовao бившег премијера Тајланда Ананда Панварацхуна, а за преостале чланове угледне личности које су раније обављале, или још обављају, високе државничке дужности или функције међународних службеника и уживају признати међународни кредибилитет. Тако су, поред председавајућег, у састав експертске групе ушли још и: М. Robert Badinter (члан Сената и бивши министар правде Француске); М. Jovo Clemente Baena Soares (из Бразила, бивши ген. сек. Организације америчких држава); Мme Gro Harlem Brundtland (бивши премијер Норвешке и бивши ген. директор Светске здравствене организације); Мme Mery Chinery Hesse (из Гане, бивши помоћник ген. директора Међународне организације рада); М. Gareth Evans (бивши министар спољних послова Аустралије и бивши Председник Међународне кризне групе); М. David Hannay (бивши стални представник Велике Британије при УН); М. Enrique Iglesias (из Уругваја, председник Интерамеричке банке за развој); М. Amre Moussa (из Египта, ген. сек. Лиге Арапских држава); М. Satish Nambiar (бивши ген. пук. индијске армије и бивши командант снага УНПРОФОР-а у СФРЈ); Мme Sadako Ogata (из Јапана, бивши високи комесар УН за избеглице); М. Ивгений Примаков (биши Премијер Руске Федерације); М. Quian Qic-

постепенo доношење суверенитета на народ Ирака, кроз проширивање улоге домаћег Управног савета Ирака и улоге УН, у припреми Устава, одржавању слободних демократских избора, развоју других демократских политичких институција и реконструкцији земље. Види шире: УН, Doc. С/1511 (2003).

¹⁶ Мисли се на Кину, Русију и Француску као сталне чланице, као и Немачку која се као нестална чланица Савета безбедности придружила њиховом ставу да се уздрже од гласања, односно употребе вета и тиме омогуће доношење те резолуције, сматрајући да би њеним неусвајањем наступиле неупоредиво веће штете.

hen (бивши потпредседник Владе и министар спољних послова Кине); Mme Nafik Sadiq (из Пакистана, бивши извршни директор Фонда УН за становништво); M. Salim Ahmed Salim (из Танзаније, бивши ген. сек. Организације афричког јединства) и M. Brent Scowcroft (из САД, бивши ген. пук. амер. вазд. снага и бивши члан Савета за националну безбедност САД).

Овој екипи еминентних личности поверен је мандат, који се у основи своди на следеће :

(1) да истражи опасности са којима се сада суочава савремени свет и сачини анализу будућих изазова по међународни мир и безбедност; (2) да јасно идентификује допринос колективне акције у спречавању тих опасности, и (3) да препоручи неопходне промене у механизму колективне акције, које би га учиниле ефикаснијим, укључујући и евентуалне измене у структури и деловању главних органа УН.

После једногодишњег рада и прибављених мишљења и анализа многих научних установа, владиних и невладиних организација,¹⁷ Експертска група је окончала свој рад 1. децембра 2004, о чему је генерални секретар обавестио Генералну скупштину УН (УН док А/59/565). Уз извештај генералног секретара, чланицама УН је презентован и плод једногодишњег рада Експертске групе у облику обимне Студије о глобалним безбедносним претњама и изазовима као и препорукама о могућим променама у систему колективне безбедности УН.¹⁸ Након проучавања ове студије, почетне расправе о њој могле би уследити већ на Самиту УН о Миленијумској декларацији развоја, предвиђеном за пролеће 2005, начелна официјелна изјашњавања чланица УН на Самиту Генералне скупштине УН поводом свечане прославе 60. јубиларне годишњице у јуну 2005, али ће праве, озбиљније расправе, усаглашавања и евентуално усвајање целине или делова предложених реформских измена, вероватно уследити тек на јесен 2005, односно са почетком рада 60. редовног заседања Генералне скупштине УН.

Редефинисање основа система колективне безбедности УН

Од бројних ставова, закључака, предлога или препорука, изложених у тој студији Експертске групе, посебну пажњу заслужују они

¹⁷ О тематским састанцима Експертске групе и научним скуповима о различитим аспектима међународне безбедности, у организацији владиних и невладиних установа у многим државама широм света, види шире: UN. Doc. A/59/565, Annex IV, p. 106-109.

¹⁸ Оригиналан наслов те студије-извештаја Експертске групе, на француском-једном од званичних језика УН, гласи: Un monde plus sûr: notre affaire à tous – Rapport du Groupe de personnalités de haut niveau sur les menaces, les défis et le changement. Ова студија, која са резимеом и закључцима садржи 101 стр. саставни је део Писма Генералног секретара Генералној скупштини, А/59/565 од 2. децембра 2004.

делови у којима су садржани предлози или препоруке за редефинисање политичко-правних основа система колективне безбедности УН.

1) У тражењу одговора на једно од круцијалних питања савременог света – како доћи до једног новог међународног консензуса о глобалној безбедности, неспоран је интерес свих држава, које граде један нови систем колективне безбедности, да се обавезују да ће се заједно суочавати са свим врстама опасности. Констатује се, с тим у вези, да је већ створено јединствено уверење међународне заједнице о шест типова безбедносних претњи којима је изложено човечанство данас и у наредним деценијама, а који се квалификују као: (1) опасности економске и социјалне природе (сиромаштво, заразне болести, деградација човекове средине итд.); (2) конфликти међу државама; (3) унутрашњи конфликти (грађански ратови, геноцид, друге свирепости итд.); (4) нуклеарна, радиолошка, хемијска и биолошка оружја; (5) тероризам и (6) организовани међународни криминал. Закључује се, у том смислу, да су ове безбедносне претње суштинска основа глобалне колективне безбедности, али и изазов међународне превенције.

Очигледно је да се ради о једном далеко ширем, универзалнијем поимању међународног мира и безбедности и егзактнијој идентификацији и квалификацији глобалних опасности, којима се угрожава или може бити угрожена колективна безбедност међународне заједнице, у односу на Повељу УН. Наиме, Повељом је предвиђено да ће, ради очувања међународног мира и безбедности, УН предузимати погодне колективне мере, ради спречавања и отклањања свега што угрожава мир и ради сузбијања агресије или других нарушавања мира, као и да ће мирним средствима, а у складу са начелима правде и међународног права, радити на уређивању и решавању међународних спорова или ситуација који би могли довести до нарушења мира (из чл. 1 Повеље-подв. МО). Повељом је, такође, Савету безбедности пренуштена надлежност да дискреционо утврђује постојање акта агресије и да ли неки међународни спор или конфликтна ситуација већ представљају или воде ка угрожавању или нарушењу мира.¹⁹ Уз то, Повељом је изричито дефинисано начело забране мешања УН у питања из оквира унутрашње надлежности сваке државе, па се, по том основу, дуго одржавало схватање да се мере колективне безбедности не могу предузимати према држави, захваћеној грађанским ратом, међунационалним и међуетничким или међуверским конфликтима и унутрашњим побунама.

Истине ради, треба се подсетити да је, још деведесетих година прошлог века, постигнут висок степен међународног консензуса о шест типова глобалних безбедносних претњи, па се њихове квалификације и

¹⁹ Према чл. 39 Повеље, „Савет безбедности утврђује да ли постоји угрожавање мира, нарушење мира или агресија и даје препоруке или одлучује какве ће се мере предузети, у складу с члановима 41. и 42, да би се сачували или успоставили међународни мир и безбедност“.

аргументи којима се образлажу тешко могу озбиљније доводити у питање. Међутим, сигурно највећа вредност нове, шире концепције колективне безбедности је у рехабилитацији, иначе дуго занемариваног, а врло раширеног схватања (па и духа Повеље УН), да је превенција, односно превентивно деловање према изворима и узроцима глобалних безбедносних претњи, једино поуздана и трајна основа достизања мира и колективне безбедности. Будући да су, у неравномерном економском и социјалном развоју света идентификовани, не само једна од глобалних опасности (масовна беда, сида и друге заразне болести, велика загађења и ненадокнадиви поремећаји животне средине и сл.), него и главна изворишта или упоришта готово свих других глобалних безбедносних претњи, није случајно истакнуто чврсто уверење да развој мора да буде прва линија одбране система колективне безбедности, заснованог на превенцији. Јер, како се то с правом наглашава у студији Експертске групе, „Борба против сиромаштва омогућава не само спасавање милиона људских живота, већ и обезбеђивање средстава државама да се супротстављају тероризму, организованом криминалу и забрањеном ширењу (оружја за масовно уништавање, прим. аутора)“.²⁰ Истовремено се, међутим, и уз нескривено разочарање, констатује да се у остваривању оваквих циљева, за које је постигнут општи консензус, а међународни оквир постављен тзв. Миленијумском декларацијом од 2000. године, већ озбиљно заостаје.²¹

2) Сасвим је оправдано да неке од кључних одговора на изазове превенције треба тражити у побољшању правних оквира и међународних инструмената реаговања према глобалним безбедносним опасностима. С тим у вези, приоритетно је покретање дебата и постизање консензуса око дефиниције тероризма, које би требало да доведу и до што скоријег доношења одговарајуће међународне Конвенције о тероризму. У том смислу, а полазећи од уверења да би дефиниција тероризма морала да садржи неколико обавезних елемената,²² пред-

²⁰ Види: UN Doc. A/59/565, Un monde plus sur: notre affaire a tous – Rapport du Groupe de personnalités de haut niveau sur les menaces, les défis et le changement (Résumé), p. 4.

²¹ Један од најважнијих циљева Миленијумске декларације из 2000, односи се на обавезу развијених земаља да годишње издвајају 0,7% свог бруто националног производа (БНП) на име јавне помоћи за развој неразвијеног света, односно за борбу против сиромаштва, сида и других заразних болести, за побољшање других социјалних услова живота и решавање осталих проблема неразвијеног света. Међутим, само мали број развијених земаља (Шведска, Норвешка, Јапан, Швајцарска и донекле Немачка) уредно су испуњавале ову своју обавезу.

²² Садржај тих елемената, који су у сажетом облику обухваћени дефиницијом, подразумева: да је коришћење силе од стране држава против цивилног становништва регулисано Женевским конвенцијама и другим инструментима и да представља ратни злочин или злочин против човечности; да акти, који су фиксирани у 12 претходних конвенција о тероризму, представљају злочин са становишта међународног права; да је тероризам у периоду оружаног сукоба, забрањен Женевским конвенцијама и Протоколима; да је кажњавање финансијске подршке тероризму регулисано међународном Конвенцијом из 1999. и Резолуцијом 1566 (2004) Савета безбедности. Види шире: UN Doc. A/59/565, p. 52.

даже се да се „Квалификује тероризмом сваки акт, поред аката садржаним у правоснажним конвенцијама о различитим аспектима тероризма, Женевским конвенцијама и Резолуцији 1566 (2004) Савета безбедности, учињен са намером да проузрокује смрт или озбиљна рањавања цивила или небораца који имају за циљ, по свом карактеру или у контексту, да застраше становништво или принуде неку владу или међународну организацију да изврше неку радњу или се уздрже од чињења“. Овакво одређење тероризма, свакако, може знатно помоћи усаглашавању и постизању општеприхватљиве дефиниције тероризма, као и изради текста будуће Конвенције о тероризму. Остаје, међутим, питање да ли је одсуство ваљане и општеприхваћене дефиниције тероризма било једини или пресудни разлог досадашње немоћи међународне заједнице да се ефикасно супротставља тој глобалној претњи или су то, ипак, неки други разлози, који се тичу недовољне заинтересованости и спремности неких држава да према њој заједнички реагују у оквирима међународног легитимитета и јединствене међународне стратегије.

3) Неприхватљива је ревизија или ма какви покушаји нове интерпретације члана 51 Повеље УН, према којој би се, уместо колективне интервенције УН, допустила и легализовала унилатерална, превентивна војна акција ради индивидуалне самоодбране, далеко изван граница националне територије и ако није идентификована непосредна претња националној безбедности. У вези с тим, ваља подсетити да чл. 51. Повеље не оспорава урођено право на индивидуалну или колективну самоодбрану у случају оружаног напада против неке чланице УН, значи јасно идентификоване или очигледне претње националној безбедности одређене државе. Чак и у том случају, при коришћењу свог права на самоодбрану, угрожена чланица УН је дужна да, о мерама које предузима, одмах обавести Савет безбедности. Штавише, мере самоодбране које је предузела нападнута држава, ни на који начин не могу ограничити овлашћење и обавезу Савета безбедности да, у сваком тренутку, предузме акције које сматра нужним, ради одржања или успостављања међународног мира и безбедности. Према томе, одобравање било какве унилатералне, превентивне војне интервенције, ради самоодбране или угрожавања тзв. глобалне националне безбедности (која се протеже далеко изван граница националне територије, по правилу није лимитирана, променљива је и непоуздана) значило би допуштање свих таквих сличних акција у будућности, што би неизбежно водило разарању међународног поретка и светском хаосу.

4) Досадашња искуства потврдила су да регионалне организације могу да буду витални елемент мултилатералног система колективне безбедности. Њихове активности, наравно, не могу бити супротстављене акцијама УН, нити доводити у питање главну одговорност УН у погледу мира и безбедности.

С тим у вези, и даље треба задржати, Повељом предвиђену, могућност да регионалне организације, при покретању својих операција за

одржавање мира, морају претходно затражити одобрење од Савета безбедности у свим случајевима.²³ Једино би требало допустити изетак, који иначе није предвиђен Повељом, да у случају ургентности ситуације, сагласност Савета безбедности буде затражена и након покретања односне мировне операције. С тим у вези, остаје дилема у погледу тумачења (не)легитимитета оних мировних акција које нека регионална организација предузима изван граница регионалног споразума, односно против државе која није чланица таквог регионалног споразума,²⁴ чак и уз претпоставку да за такве акције накнадно прибави потребну сагласност Савета безбедности. Наиме, и даље остаје нејасно да ли се преседан, који се у том смислу догодио према Југославији, архивира и препушта историјском памћењу баш као преседан или се отварањем изузетне могућности за накнадно прибављање одобрења Савета безбедности фактички ствара простор управо за легализацију свих таквих или сличних акција регионалних савеза у будућности. Ако би ово друго било тачно, онда би то озбиљно уздрмало и дискредитовало не само Повељом уређени концепт о улози регионалних организација у очувању мира, него и саме основе (Повељом предвиђене и новопредложене) система колективне безбедности УН, у целини.

5) Према Повељи, Савет безбедности већ располаже свим овлашћењима, која су му неопходна да разматра и одлучује о свим типовима безбедносних претњи, са којима се суочавају савремене државе. Ипак је пожељније потпуније дефинисање, па и проширивање начела, на којима се темељи мултилатерални систем колективне безбедности. У том смислу закључује се да је неопходно установљивање новог начела обавезне колективне међународне заштите, по коме би Савет безбедности могао одобрити колективну војну интервенцију, као последње средство у случају геноцида и других масовних покоља, етничког чишћења или озбиљних кршења људских права, ако би се суверене владе показале немоћним или неспособним да такво стање предупреду.

Није тешко закључити да је препорука за установљивање овог начела активирања механизма колективне принуде мотивисана, пре свега, потребом да се прецизно квалификују врсте недопуштених аката у ма којој држави, које ће се сматрати довољним разлогом за покретање

²³ Ова могућност произилази из чл. 53. тачка 1. Повеље, која гласи: „Савет безбедности“ ће се, кад томе има места, користити таквим регионалним споразумима или установама, ради спровођења принудне мере која се предузима по његовом налогу. Али без одобрења Савета безбедности неће по регионалним споразумима, нити преко регионалних установа, бити предузета ниједна мера, изузев мера против сваке непријатељске државе... (даље следи део текста који се односи на обавезе УН у вези с мерама против „непријатељских држава“ и објашњења у тачки 2. истог члана, да се тај термин односи на државе, које су у Другом светском рату биле непријатељи државама-потписницама Повеље УН

²⁴ Мисли се на војну интервенцију НАТО-а на Југославију из 1999, на коју, иначе, Савет безбедности није реаговао, нити је одобрио, па у том погледу она, за сада, остаје преседан.

колективних санкција УН, укључујући и колективну војну интервенцију као последње средство. Тиме би, на извештајан начин, биле искључене или бар сужене могућности за манипулисања фактима и догађајима, за произвољна и једнострана тумачења, Повело утврђеног начела не мешања у унутрашње ствари чланица УН, а која су, у блиској прошлости, изазвале врло трагичне последице и озбиљно компромитовале механизам колективне безбедности УН. С тим у вези, треба се само подсетити да је Савет безбедности већ крајем 1992. био алармиран о масовним покољима становништва, етничком чишћењу и правом геноциду, који су чинени у међуетничким сукобима у Руанди, али је закаснила реакција Савета безбедности, закупаљеног неким „важнијим“ темама, уследила тек октобра 1993. и свела фактички на спречавање тоталног истребљења становништва ове земље. Противуречни догађаји и крајне сумњиве чињенице, па и инсценирани докази о масовном етничком чишћењу и убиствима цивилног становништва крајем 1998. на Космету²⁵ нису, међутим, представљали никакву сметњу да, марта 1999, САД и НАТО, чак и без одобрења Савета безбедности, покрену кажњеничку експедицију против Југославије.

Када се ради о процедури покретања колективне интервенције и одобравања употребе војних снага, Савет безбедности увек би морао да полази од бар пет фундаменталних критеријума легитимитета, који се, у суштини, свде на: (1) тежину опасности, тј. да ли карактер, чињенице и озбиљност опасности по безбедност државе или заштићених лица, неодложно налажу колективну употребу војне силе; (2) легитимитет мотива, односно да ли се колективна војна акција покреће ради спречавања или заустављања одређене претње или је мотивисана неким другим разлозима; (3) последње средство, односно да ли су све невојне опције претходно испитане и при том дошло до убедљивих аргумената, да би све друге мере, осим војне силе, доживеле неуспех; (4) пропорционалност средстава, тј. да ли су ширина, трајање и интензитет предвиђене војне интервенције представљају, тражени минимум за суочавање са односном претњом, и (5) балансирање последица, односно да ли постоји вероватноћа да војна интервенција,

²⁵ Мисли се, пре свега на манипулисање подацима у неким светским медијима, о бројности албанског становништва на Космету, подвргнутог етничком чишћењу. У почетку се оперисало бројем од преко милион, па преко више стотина хиљада, да би пред саму војну интервенцију НАТО-а, најчешће помињан број био око 200 хиљада Албанаца. Поред тога, мисли се и на догађај убиства цивила у с. Рачку приликом акција српских снага безбедности, који и даље, прате многе мистериозне околности и врло различите, па и сасвим противуречне оцене и тумачења. Не спорећи, дакле стварне акте покушаја етничког чишћења и масовних страдања цивилног становништва, остају многе сумње и докази да се са чињеницама о овим догађајима манипулисало, а управо су они искоришћени као кључни повод за агресију НАТО-а на Југославију. За такву акцију НАТО је затражио, али није добио сагласност Савета безбедности, управо зато што су неке његове чланице сумњале, па и оспоравале веродостојност разлога и повода за покретање војне интервенције.

која се покреће ради супротстављања некој претњи, може изазвати штетније последице од оних које би настале ако интервенције нема.

У вези с тим, треба подсетити да су неки од ових критерија за одлучивање о употреби војне силе при супротстављању некој безбедносној претњи, само имплиците садржани у члану 40. и 41. Повеље УН,²⁶ али се у конкретним случајевима употребе мировних снага УН ти критеријуми нису увек и доследно уважавали.²⁷ Дакле, препорука да ови критеријуми, у облику како су дефинисани, буду прихваћени за установљавање јасних и чврстих стандарда при активирању механизма колективне војне принуде, свакако представља значајан искорак у усавршавању система колективне безбедности УН.

Предлози и препоруке за реформисање структуре организације

На основу већ доминантног расположења међународне јавности и општеприхваћеног становишта чланица УН о нужности реформисања саме структуре организације и њеног прилагођавања реалностима и захтевима 21. века, радикалнијим реформским захватима треба подврћи, пре свега, сам Савет безбедности. У политичко-дипломатским круговима УН, али и у научној и најширој међународној јавности се, већ дуго година, воде званичне и кулоарске расправе и различита, најчешће површна и навијачка лицитирања о проширивању и могућим кандидатима за чланство у Савету безбедности.

1) Озбиљна расправа о ма каквом проширивању Савета безбедности, односно о одређивању кандидата и избору чланица овог тела морала би да буде утемељена на неким, претходно прихваћеним, чврстим принципима, који би требало да се односе на: (1) удео доприноса чланица у редовном буџету УН; (2) учешће чланица у операцијама за одржавање мира; (3) допринос чланица добровољним активностима УН у домену безбедности и развоја; (4) равномерну географску заступљеност, односно обезбеђивање места у Савету за оне земље које су

²⁶ Члан 40. Повеље односи се на тзв. Привремене мере према странама у сукобу, којима се не задира у њихова права, захтеве и позиције, а које може предузети Савет безбедности пре него што се одлучи за мере принуде, како би се избегло погоршање ситуације. Савет безбедности, према члану 41. Повеље, такође, може да предузме, у конкретном случају, и неке мере, које собом не повлаче употребу оружане силе, а односе се на комплекс тзв. политичко-дипломатских и економских санкција, ради спречавања ескалације сукоба.

²⁷ Ту се мисли, пре свега, на критеријуме тежине опасности, последњег средства, па и балансирања последица, који нису довољно уважавани у бројним случајевима операција уз употребу мировних снага УН, па су неке од њих окончане са трагичним последицама (као нпр. у Конгу 1960–64, у Сомалији 1992–93; у Руанди 1993–96; итд.), а многе и даље трају (као нпр. у Кашмиру, у Либану, на Голану, у Зап. сахари, на Хаитију, у БиХ, итд.), управо због неадекватне примене мера колективне принуде УН, којима се ти кризни случајеви

најрепрезентативнији представници регионалних група, а посебно неразвијеног дела света и (5) однос и одговорност развијених земаља у текућим акцијама и циљевима УН, а посебно према испуњавању обавеза у погледу издвајања 0,7% сопственог БНП, за потребе помоћи земљама у развоју.

С тим у вези, треба подсетити да су прва четири од предложених принципа, додуше формулисани у нешто другачијем облику, већ утврђени чланом 23. Повеље УН, па у том смислу и не представљају новину. Међутим, свакако је значајан напредак учињен тиме што је проширена листа прецизно дефинисаних принципа и критеријума и, по први пут, посебно наглашен критеријум који се односи на испуњавање обавеза развијених земаља у погледу издвајања 0,7% БНД за потребе развоја, међу принципима који се односе на избор кандидата за чланство у Савету из круга развијених земаља, што Повеља УН до сада није познавала.²⁸ И овим путем се, дакле, настоји да се потврди приоритетан значај глобалног безбедносног изазова у домену развоја света сиромашних, са којим ће се, све чешће, Савет безбедности суочавати данас и у догледној будућности.

2) Полазећи од општеприхваћене оцене и уверења да је наступио тренутак када се може приступити проширивању Савета безбедности, предлажу се две могуће варијанте решења – формуле А и Б, за које се верује да ће помоћи у разјашњавању овог проблема и окончавању дебате о томе, која траје скоро пуних 12 година. Међутим, пре примене ма које од варијанти, претходно би требало приступити прекомпозицији досадашњих региона, у нова четири велика региона: „Африка“, „Азија и Пацифик“, „Европа“ и „Америка“. Тада би се, тек могло приступити расподели места у Савету без бедности по једној или другој формули, али и по новој регионалној подели, мада се неке чланице УН залажу да се расподела места у Савету, препусти досадашњим регионалним групама.²⁹

Према формули А, требало би да буде отворено 6 нових места за сталне чланице Савета безбедности без права вета и три нова места за несталне чланице са мандатом од две године. Тако би укупан број места у Савету безбедности са садашњих 15 (5 сталних чланица са правом вета и 10 несталних са мандатом од две године) био повећан за 9 нових или укупно 24 места, која би била расподељена између регионалних група.

²⁸ Овај критеријум је, наиме, у студији Експертске групе, са критеријумом доприноса редовном буџету, добровољних доприноса и учешћа у мировним операцијама, класификован у оквиру првог принципа, а на понуђеној листи су редом класификована и преостала три предложена принципа. Види шире: UN. Doc. A/59/565, p. 73.

²⁹ Мисли се на неке државе Латинске Америке, које остају на становишту да предлагање и избор кандидата за места у Савету безбедности треба да остану непромењени, односно да буде препуштен досадашњим регионалним групама, класификованих по класичном критеријуму континенталне расподеле.

Регион	Број држава	Садашња ст. места	Нова ст. места	Нестална места	Тотал
Африка	53	–	2	4	6
Азија и Пацифик	56	1	2	3	6
Европа	47	3	1	2	6
Америка	35	1	1	4	6
(формула А)	191	5	6	13	24

Према формули Б не предвиђа се отварање нових места за сталне чланице већ једна нова категорија тзв. места са обновљивим мандатом на четири године и места са необновљивим мандатом на две године. Предлаже се 8 места са обновљивим мандатом, која би могла да попуњавају исте државе и након истека мандата од четири године, и још једно место са необновљивим мандатом, које би се попуњавало по истом начелу као и 10 места садашњих несталних чланица, што значи избор нових чланица након истека двогодишњег мандата старих чланица. По формули Б, места би се поделила по регионима на следећи начин:

Регион	Број држава	Садашња ст. места	Места са обн. мандатом (4 г)	Места са нео-бн. мандатом (2 г)	Тотал
Африка	53	–	2	4	6
Азија и Пацифик	56	1	2	3	6
Европа	47	3	2	1	6
Америка	35	1	2	3	6
ТОТАЛ(формула Б)	191	5	8	11	24

Независно од варијанти решења која буде прихваћена, Генерална скупштина и Савет безбедности, пре предлагања кандидата и избора нових сталних чланица или чланица са обновљивим мандатом, требало би да подстичу чланице УН на још већи допринос условима, прописаним у члану 23. Повеље и да уважавају већ устаљену праксу регионалних консултација. То значи да би при попуни ових места у Савету безбедности, првенство по редоследу кандидата међу земљама региона, требало одређивати између три првопласиране државе сваког региона, по критеријумима висине учешћа у буџету, величине добровољних доприноса и(или) величини контингената, стављених на располагање мировним мисијама УН.

Без обзира на то каква ће промена састава Савета безбедности бити прихваћена, она не би требало да остане непроменљива. У вези с тим до 2020. године требало би приступи преиспитивању питања структуре Савета безбедности, нарочито са становишта доприноса сталних и несталних чланица ефикасности рада ове организације, од-

носно доношењу колективних одлука ради превенције и спречавања претњи миру и међународној безбедности.³⁰

Очигледно је да је, овим предлозима, утврђен врло прецизан, поларни правнополитички оквир за значајну реконструкцију Савета безбедности, али не и његово радикалније реструктуирање. Тиме су, сасвим сигурно, изневерене наде многих чланица УН, а поготово оних које већ годинама претендују на добијање статуса сталне чланице и, у томе, већ уживају већу или мању подршку осталих чланица УН.³¹ Није тешко утврдити да између две предложене варијанте реконструкције састава Савета безбедности и нема суштинске разлике. Наиме, ни једна од њих не предвиђа (за нове сталне чланице или за чланице са обновљивим мандатом) право на вето, које дакле остаје резервисано само за садашње сталне чланице Савета безбедности. Предлаже се, додуше, установљивање тзв. система „показног гласања“, који би омогућио сваком члану Савета безбедности да затражи јавно изјашњавање и образложење става сваког члана о питању о коме се одлучује. У досадашњој пракси одлучивања, чланице Савета, приликом изјашњавања (за, против или уздржава се), нису биле обвезане да образлажу свој став, па би увођење овог новог система гласања, како се процењује, допринело већој одговорности свих, а посебно оних чланица које тим правом вета располажу. Међутим, мало је вероватно да ће овакви аргументи или образложења претендентима за места сталних чланица у Савету изгледати довољно убедљиви и да чврсто одустајање од проширивања права вета неће протумачити као „нарцисоидни“ манир неких садашњих сталних чланица овог тела и игнорисање, већ дуго потврђиване, квалификованости аспираната за статус сталних чланица, на који, како сви сматрају с правом претендују.³²

3) Ради унапређивања организационих капацитета и ефикасности деловања УН, предлаже се да Савет безбедности, сходно члану 29. Повеље,³³ а уз претходне консултације са Економским и социјалним саветом УН, образује Комисију за консолидацију мира. Задаци овог новог, помоћног органа Савета безбедности сводили би се на: (1) праћење ситуације и идентификовање земаља, које се суочавају са тешкоћама и ризицима распадања; (2) организовање, уз сарадњу са вла-

³⁰ Види: UN Doc. A/59/565, p. 74.

³¹ Мисли се на Немачку, Јапан, Индију, Бразил, Нигерију, Јужну Африку, Египат и Индонезију, које се, у званичним круговима УН, помињу као најозбиљнији кандидати за стицање статуса сталних чланица у Савету безбедности. Прве четири већ годинама заједнички лобирају код садашњих сталних чланица Савета ради прибављања подршке међу чланством УН. Свака од њих има своје присталице, али и противнике, нарочито међу земљама региона којима припадају, а које се са њима пореде.

³² Све ове државе, претенденти за места сталних чланица у Савету безбедности се, иначе, већ годинама налазе у врху листи земаља својих региона, по испуњавању услова прописаних чланом 23. Повеље.

³³ Према члану 29. Повеље, Савет безбедности може да установљава помоћне органе, које сматра потребним за обављање својих задатака.

дама таквих земаља, испорука превентивне помоћи, ради заустављања неповољног развоја ситуације; (3) помоћ у припреми таквих земаља за излазак из конфликтног стања и улазак у фазу консолидације мира; и (4) мобилизацију међународне заједнице на циљевима консолидације мира у таквим земљама. Тачан састав Комисије, правила њеног функционисања и хијерархијске везе требало би накнадно утврдити на основу неколико предложених смерница, међу којима и: да се она може окупљати у различитом саставу, зависно од карактера питања, које треба разматрати; да би њоме председавала, уз сагласност Савета безбедности и мандатом од најмање годину дана, једна од чланица УН; да би поред Савета безбедности у њој морао да буде и представник Економског и социјалног савета УН, као и представници Међународног монетарног фонда, Светске банке, других регионалних банака и организација, држава донатора, укључујући и представнике земаља, поводом којих се сазивају састанци Комисије.³⁴

С обзиром на то да промовисана политика и стратегија стабилизације мира захтева и знатно увећавање обима и сложености послова и задатака новоформираног органа, у оквиру Секретаријата УН, био би формиран Биро за подршку стабилизацији мира, као ново административно тело овог органа, које би било задужено да: административно-технички опслужује Комисију за стабилизацију мира и да помаже генералном секретару УН при системском усклађивању политике и стратегије консолидације мира, успостављању оптималних поступака и координирању подршке конкретним операцијама на терену.

С тим у вези, такође се предлаже и образовање два нова места вицегенералног секретара (заменика), који би непосредно помагали генералном секретару УН у извршавању послова из његовог делокруга. Наиме, један од њих био би задужен за праћење активности УН у области економског и социјалног развоја, а други би помагао генералном секретару у систематском праћењу активности органа УН у области мира и безбедности, ради утврђивања обједињене и усаглашене стратегије деловања.

Свакако је вредна пажње и препорука да се, с обзиром на све наглашенији значај људских права за очување међународног мира и безбедности, свим државама чланицама обезбеди учешће у раду Комисије за права човека, и тиме начини заокрет у раду овог тела, од научних аспеката проблема ка суштинским, животним питањима у овој области. У том смислу се, такође, предлаже реafirмисање раније уобичајене, а сада већ заборављене обавезе чланица УН да за шефове својих делегација у Комисији за права човека одређују еминентне личности, са доказаним професионалним угледом и признатим ауторитетом, што ће, свакако, допринети рехабилитацији међународног кредибилитета ове важне установе светске организације.³⁵

³⁴ Види шире: UN, Doc. A/59/565, p. 76.

³⁵ Види шире: УН Доц. А/59/565, п. 81–82.

На основу радикално измењених међународних околности у односу на услове, у којима је донета Повеља УН, као и предложених измена или допуна политичко-правних основа и реформских захвата у структури система колективне безбедности, било би потребно да се:

- 1) у складу са прихваћеним променама, које се односе на Савет безбедности, изврши формална ревизија одредби Члана 23 Повеље УН;
- 2) одредбе о непријатељским државама у члановима 53 и 107, ревидирају;
- 3) будући да је Старатељски савет УН обавио своју значајну мисију, помогавши да се дефинитивно изађе из ере колонијализма, Главна XIII (Старатељски савет) треба да буде уклоњена (брисана) у целини;
- 4) члан 47. који се односи на Комитет главног штаба, као и све одредбе о овом органу, садржане у члановима 26, 45 и 46, треба да буду изостављене (брисане), будући да је бесмислено даље задржавање тих одредби и да ће механизам одлучивања Савета безбедности о колективним војним акцијама бити надомештен и унапређен новопређеним решењима.

Закључак

Дефинисањем предлога и препорука за реформисање система колективне безбедности УН учињен је, сасвим сигурно, врло крупан, али не и радикалан искорак у усавршавању правних оквира и инструмената колективних акција УН за супротстављање глобалним безбедносним изазовима. Могуће је да је њиме досегнут горњи праг реално могућих реформских захвата, будући да би свако драстичније редефинисање политичко-правних основа и реконструисање инструмената колективне безбедности, а посебно састава Савета безбедности, вероватно наишло на несавладив отпор неких садашњих сталних чланица овог тела. Несумњиво је, међутим, да овај, објективно највиши могући реформски пројекат мултилатералног система колективне безбедности, озбиљно заостаје за неким, доста уверљивим, а занемареним идејама и предлозима и, наравно, за очекивањима огромне већине чланица УН и најшире међународне јавности. Наиме, чак и у вези са дефинисаним предлозима и препорукама, остају отворена многа крупна питања, која се тичу стварне функционалности и ефикасности тако реформисаног система колективне безбедности у будућности.

Ако се, на пример, сасвим основано закључује да опасности економске и социјалне природе, међу свим глобалним безбедносним претњама, заслужују приоритетан третман, како уверење о томе, које је већ постало доминантно, искористити за постизање новог консензуса око једне много шире и делотворније концепције колективне

безбедности? Како за такву концепцију придобити високо развијене земље, када оне, осим часних изузетака (Норвешка, Шведска, Швајцарска, Јапан и Немачка), до сада нису показивале нарочиту одговорност за испуњавање својих, раније декларисаних обавеза (издвајање 0,7% свог БНП за развој неразвијеног света)? Јасно је, свакако, да будућност такве конце опције, пресудно и искључиво, зависи од интереса и политичке воље високоразвијених земаља да је стварно, а не само декларативно, подупиру, а да њихово одсуство, ову концепцију у старту дискредитује. Можда ће прво озбиљно тестирање привржености високоразвијених земаља оваквој концепцији колективне безбедности и најбољи амбијент за тражење бар делимичних одговора на ово питање, наступити већ у марту 2005, на Самиту Генералне скупштине УН, посвећеном остваривању циљева Миленијумске декларације о развоју у периоду 2000 – 2005. година.

Има ли основа за веровање да ће најновији, као о многи претходни покушаји дефинисања тероризма, значајније допринети уклањању двојних стандарда у тумачењу међународног тероризма и различитим, па и супротстављеним приступима у реаговању на тај глобални изазов. У сваком случају, мерила и критеријуми за однос држава према тероризму уопште и реаговању на међународни тероризам, узрокован је, превасходно, њиховим реалним (националним, регионалним, стратешким) интересима, и ту никаква дефиниција тероризма, ма колико свеобухватна и ваљана била, не може пресудно помоћи. Свака, релативно прихватљива дефиниција тероризма, одражава степен општег консензуса и конвенције држава у тумачењу појавних облика тог глобалног безбедносног изазова, али је до ње готово немогуће доћи, управо због ниског степена или чак одсуства таквог консензуса и договора, што наравно профилише, двојне или различите стандарде и различите стратегије реаговања према тој глобалној опасности.

У припремљеном реформском пројекту не види се какве су институционалне гаранције да се онемогући или бар суспендује унилатерална војна интервенција са позивањем на право индивидуалне превентивне самоодбране, далеко изван граница националне територије, а да претходно није поуздано идентификована непосредна претња националној безбедности. Не види се, такође, који механизам треба користити за заустављање такве превентивне војне акције ма које државе која му буде прибегла, када се покаже да је легитиман мотив лажиран или фингиран? Нема чак ни инструмената који би били искључиво намењени за рехабилитацију земаља-жртава таквих нелегитимних аката и трајно санирање штете која им је нанета, на терет неких колективних извора и, наравно, адекватан допринос виновника таквих аката.

Не може се пронаћи ниједан озбиљан разлог за изузеће од општег правила да регионалне организације за покретање својих мировних операција морају тражити одобрење Савета безбедности у

свим случајевима. Зашто би се допуштало да оне, у случају хитности ситуације, такво одобрење могу затражити и пост фестум? Тешко је веровати да, у случају ма колико ургентне ситуације, боло какав регионални безбедносни савез може моментално (без икаквих претходних планских и организацијских припрема) покренути било какву мировну мисију. Сваком иоле упућенијем познаваоцу проблема војних акција или операције, јасно је да рокови планирања, организовања и непосредних припрема једне такве акције вишеструко надмашују временски оквир за прибављање одговарајуће сагласности Савета безбедности. Ако се зна да се такво одобрење Савета безбедности може добити за само 48 сати, тада заиста делује крајње неубедљиво изузеће од правила да регионални савези, због хитности ситуације, могу накнадно прибавити легитимитет својим војним мировним мисијама. Наравно, није тешко схватити порекло и мотиве овако великог али сасвим неоснованог уступка (ради се о захтевима САД и НАТО-а) који је већ довољно компромитовао неке од акција, преузетих управо по таквом обрасцу, и није баш много помогао рехабилитацији кредибилитета виновника таквих акција.

Што се тиче понуђених варијанти предлога за реформисање Савета безбедности, јасно је да је закључак о неширењу права вета само израз врло тврдог расположења једног дела садашњих сталних чланица овог тела, тј. њихове неспремности да своје ексклузивно право деле са новоустановљеним сталним чланицама. Питање је, наравно, да ли би Савет безбедности био ефикаснији ако би и новим сталним чланицама било омогућено коришћење права вета? Тиме би се, формално, вероватно обезбедило правичније и демократско уравнотежење интереса, али нема чврстих доказа, да би такво решење олакшало постизање консензуса и уздржавање од вета у кругу сталних чланица, што би унапредило ефикасност деловања Савета безбедности уопште. Остаје, међутим, отворено и крајње неизвесно питање да ли би нови претенденти на статус сталних чланица (Немачка, Јапан, Индија, Бразил, Нигерија, Јужна Африка, Египат и Индонезија) бити спремни да прихвате статус сталних чланица без права вета или само статус чланица Савета са обновљивим мандатом, када су обе варијанте решења испод њихових захтева и очекивања? Да ли ће оне пристати на тако просту редистрибуцију фактичке одговорности у Савету безбедности, кад се ексклузивна одговорност, про форма и де факто, задржава у поседу садашњих сталних чланица? Може се догодити да ова и нека друга питања у вези са реформом Савета безбедности постану повод за распиривање нових суревњивости и продужавање полемика и јалових дебата о томе и у наредних десетак и више година.

Поред Самита о циљевима Миленијумске декларације у марту, прослава шездесете јубиларне годишњице УН, крајем јуна, и 60. редовно заседање Генералне скупштине, у септембру 2005, праве су прилике да чланице УН приступите званичном изјашњавању о наве-

деним предлозима и препорукама, као и свим другим питањима у вези са покренутим процесом реформе система колективне безбедности. Тада ће на јавној међународној сцени бити проверена њихова искрена решеност да осигурају колективну безбедност у XXI веку и човечанству гарантују једну сигурнију будућност.

Литература:

1. М. Бартош, Основни појмови о Уједињеним нацијама, „Народна књига“, Београд, 1953.
2. В. Гавранов, Принципи и примена система колективне безбедности Уједињених нација, „Институт за упоредно право“, Београд, 1969.
3. Luis B. Sohn, Cases and Other Materials on World Law Brooklyn, The Foundation, Inc. 1950.
4. Р. Петковић, Двадесет година Уједињених нација, Београд, 1965.
5. С. Аврамов, М. Крећа: Међународно јавно право, „Савремена администрација“, Београд, 1983.
6. Уједињене нације и савремени свет (збирка чланака), „Савез удружења за УН Југославије“, Београд, 1970.
7. Year Book of the United Nations, 1950–2004, „United Nations“, New York.
8. The Blue Helmets, A Review of United Nations Peace-Keeping, „UN Publication“ 1990.
9. Повеља УН (Charte des Nations Unies, et Statut de la Cour Internationale de Justice), OPI/511– Reprinted at U. N. Geneva.
8. UN, General Assembly, Official records, A/58/PV.7.
9. UN, Doc.S/1511 (2003).
10. UN. Doc. A/59/565, Annex I–IV.

Информациона безбедност – компонента националне безбедности

УДК: 355.405.356.255.2 : 316.774 : 623.618

Стеван Синковски

У савременом друштву информациона безбедност је компонента националне безбедности. У склопу објашњења појма безбедности и појма информационе безбедности дате су основне поставке опште науке о безбедности и теорије информационог ратовања. Информациона безбедност се јавља не само као један од облика безбедности, већ и као пресек свих других облика безбедности у којима информационе технологије заузимају важно место. У том контексту приказан је однос информационе, економске и војне безбедности и начин заштите информационе инфраструктуре у САД.

Кључне речи: безбедност, информациона безбедност, информационо ратовање, информациона супериорност, информационе операције, информационо обезбеђење, модел информационе безбедности, модел информационог обезбеђења, национална безбедност, критична инфраструктура, заштита информационе инфраструктуре.

Увод

Један од основних мотива делатности човека и друштва посматран кроз историју и, несумњиво, један од глобалних проблема савремене епохе је **безбедност**. Све донедавно проблем безбедности је подразумевао разматрање, пре свега, војног аспекта. **Информациона безбедност**, као један од новијих праваца истраживања у сфери безбедности, појавила се као последица настанка и развоја информационог друштва. О значају информационе безбедности говори чињеница да је она једна од основних **компоната** у доктринама националне безбедности неких земаља.

Циљ овог рада је да покаже, на примеру САД и Руске федерације, да је информациона безбедност у савременом друштву неодвојиви део проблематике **националне безбедности** и да представља једну од њених основних компоненти.

Појам, садржај и суштина безбедности

Општа наука и безбедност

Све време наука је настојала да свет представи као јединствену целину. Међутим, тек крајем XX века сазрели су услови за формира-

ње интегрисаних интердисциплинарних наука које омогућавају развој фундаменталног схватања јединства и интегрисаности светског знања. Поред насталих интердисциплинарних наука (информациологија, ноокосмологија, епиологија, соционика),¹ као очигледна се појавила потреба формирања нове научне дисциплине повезане са човеком, његовом делатношћу и његовим местом у свету – **наука о безбедности** човека као индивидуе и његове безбедности у светском окружењу укључујући и безбедност саме средине у којој човек обитава [1].

Развој доктрине безбедности повезан је са решењем низа филозофско-методолошких и теоретских проблема. Један од њих је **појам безбедности** као интегративни појам који подразумева све видове безбедности (економску, војну, геополитичку, политичку, информациону, социјалну, демографску, еколошку, генетичку и друге), али који се не своди на њихов прост збир [1].

Општа теорија безбедности је разрада оптималне структуре система безбедности, заснована на циљевима и задацима, месту и улози основних компонената и њихових међусобних утицаја. Уколико је безбедност једна од свеопштих, основних, примарних и водећих потреба и законитости развоја човека и човечанства, неоспорно је да у формирању њене теорије главну улогу треба да има социјална филозофија – наука која се бави најопштијим законитостима развоја човека и друштва водећи рачуна о томе да се човек у њој јавља и као субјекат и као објекат [1].

Неки од аутора, [1], за општу науку о безбедности користе термин секјуритологија.

Предмет испитивања опште науке о безбедности су активности на обезбеђењу свих животних делатности и безбедности природних услова живота у границама ноосфере.² Предмет опште науке о безбедности је безбедност човека, друштва, државе, планете, цивилизације у свој различитости претњи – напада, у различитим условима, ситуацијама, у развоју, у простору и времену [1].

Главни **објекат** испитивања је човечанство укључујући државе, друштва и појединачна лица.

Главни **циљ** опште науке о безбедности је откривање законитости безбедног развоја ноосфере, изучавање, упоређивање, класификација и систематизација сложених догађаја, процеса, појава у области безбедности животних делатности човека, човечанства и израда одговарајућих мера за њихово предупређење, локализацију и отклањање.

¹ Информациологија – наука о јединственом информационом пољу Свемира, ноокосмологија – наука о јединствености Свемира, епиологија – наука о енергетско-информационој размени између живе и неживе природе, соционика – наука о јединственом информационо-енергетском организму [1].

² Ноосфера је наука о стабилном развоју.

Општа наука о безбедности је наука о законитостима и механизмима обезбеђења безбедности човека, друштва, државе и човечанства од спољашњих и унутрашњих напада [1]).

Појам садржај и суштина безбедности

Кроз историју се види да је потреба за безбедношћу један од основних мотива делатности људи и друштва. Шта је то безбедност? У практичном животу безбедност се манифестује:

– као гарантована (конституционалним, законодавним и практичним мерама) **заштићеност** животно важних интереса личности, друштва и државе,

– као наука, искуство и култура,

– као животно важни **интереси**. економска самосталност, правно и социјално благостање, интегритет и стабилно и ефикасно функционисање, али и

– као свакодневни, тежак, рутински, али крајње важан **посао**.

Различити су приступи у формулисању појма безбедности. Анализирајући различите приступе, који са различитих позиција откривају природу безбедности, према [1] предложено је издвајање најважнијих, базних елемената појма безбедности:

– велики број аутора под безбедношћу подразумева **стање** потенцијалних жртава, објеката напада,³

– неки безбедност посматрају као **способност** објекта, појаве, процеса да сачува своју суштину и основну карактеристику у условима намерног, деструктивног дејства споља или у самом објекту, појави, процесу,

– по некима је безбедност системска категорија, **својство система** изграђено на принципима стабилности, саморегулације, поузданости (безбедност је позвана да заштити свако од тих својстава система),

– неки безбедност разматрају као **решавајући услов** (гарант) животних делатности личности, друштва, државе што им омогућава да сачувају и повећају њихове материјалне и духовне вредности,

– за неке је безбедност **одсуство** претњи и напада и

– некима је основни елеменат свих појмова **напад** као реалан одраз претњи. Напад у том контексту узима својство суштинске карактеристике. Напад и борба са њим је суштина безбедности.

Шта су предмет и суштина појма безбедност? Предмет и суштина појма безбедност су: **стање заштићености** личности, друштва, државе, **стање заштићености** животних интереса, **стање заштићености** националних интереса, **стабилно стање система** у односу на непо-

³ Наведено становиште заступа и Родић Б., Интеракција јавних рачунарских мрежа и рачунарских мрежа специјалних институција (докторска дисертација), Војнотехничка академија, Београд, 2001.

вољна дејства. Важно је уочити да су сви ови парцијални случајеви увек у контексту конкретних друштвених односа. У противном термин заштита је узак. За разматрање појма неопходан је системски прилаз. Он подразумева да су садржај и степен безбедности човека и друштва директно зависни од функционисања свих структура друштва, а, пре свега, економске, политичке, социјалне, правне итд. Као резултат, имамо да систем безбедности има сложenu структуру [1].

Појам, садржај и суштина информационе безбедности

Историјски контекст настанка појма информационе безбедности

Примат у теорији и пракси информационе безбедности припада САД. Према речима Данијела Волфа [2],⁴ историјски посматрано, прво је третирана (60-их година) комуникациона безбедност (COMSEC – *communication security*). Са појавом компјутера (70-их година) настала је компјутерска безбедност (COMPUSEC – *computer security*). Крајем 80-их година COMSEC и COMPUSEC су интегрисани и појавио се појам **информациона безбедност** (INFOSEC – *information security*). Информациона безбедност је интегрисала раније одвојене дисциплине као што су безбедност персонала, компјутерска безбедност, комуникациона безбедност и оперативна безбедност. Већ у том тренутку информациона безбедност је постала један од четири камена темељца националне безбедности САД (дипломатија, економија, војна компонента и информациона компонента).⁵ Акцент INFOSEC је стављен на спречавање неауторизованог приступа информационим системима. Разматрана је, пре свега, поверљивост (*confidentiality*) информација. Напредак у компјутерској техници и појава мрежа (LAN и WAN и, пре свега ИНТЕРНЕТ^а), проширује листу својстава информација, пред које се постављају безбедности захтеви, као што су: расположивост (*availability*), интегритет (*integrity*), аутентичност (*authentication*) и непорицљивост (*non-repudiation*). На основама наведених својстава информација (или безбедносних сервиса информација и информационих система), формулисан је 90-их година појам

⁴ Реч је о саслушању Данијела Волфа пред подкомитетом за унутрашњу безбедност сената САД 22 јула 2003. године. Daniel Wolf је директор за информационо обезбеђење (*information assurance*) у америчкој Агенцији за националну безбедност (NSA – *Nacional Security Agency*).

⁵ „Препоруке државној дипломатији у вези са циљевима националне безбедности“, САД, 1983. Исте године МО САД издало је тзв. „норанџасту књигу“ – „Критеријуме процене поузданости компјутерских система“ (TCSEC – *Trusted Computer Systems Evaluation Criteria*), чиме су постављени темељи систематизацији знања о информационој безбедности ван владиних институција.

информационог обезбеђења⁶ (IA – *information assurance*). Важно је уочити да разлика није само термилошке природе, већ да је реч о суштинским променама [2]. Поред наведених безбедносних сервиса, информационо обезбеђење (ИА) има још једну важну карактеристику а то је оперативност у реалности (*operational in nature*) и осетљивост на време (*time-sensitive*). Ову карактеристику изражавају термини детекција (*detection*) и реакција (*reaction*).⁷ Реч је о дефанзивним оперативним могућностима које се, заједно са традиционалним ИА активностима, од касних 90-их година описују термином одбрамбених информационих операција (ДИО – *defensive information operations*).⁸ Коначно, тек 2002. године директивом DoDD 8500.1 званично је уведен појам информационо обезбеђење у САД.⁹

Као основно полазиште у дефинисању појмова информационе безбедности, односно информационог обезбеђења у САД послужила је теорија информационог ратовања IW (*information warfare*). Информационо ратовање је прокламовао Пентагон у настојању да пронађе револуционарне промене у војним пословима (РМА – *revolution in military affairs*). Као главни промотер IW, Пентагон је основни покретач напретка у теорији и пракси информационог обезбеђења.¹⁰

Информационој безбедности (термин који се користи у западним земљама и у Руској федерацији) се придаје посебна пажња на нивоу влада Велике осморице. Председник САД је почетком 2000. год. донео Национални план заштите информационих система у коме је координиран рад на националним програмима информационе безбедности до 2003. год. План обухвата решавање не само војних проблема, већ је усмерен и на консолидацију напора владе, федералних држава и појединачних фирми и у цивилном сектору. У индустријским гранама САД, упоредо са Федералним центром заштите инфраструктуре и Главним федералним центром, предвиђена је организација сопствених компанијских центара анализе токова и заштите информација. На тај начин, у САД, је направљен степенести систем информационе безбедности. Месец дана после трагичних септембарских збивања 2001. год., председник Буш је донео указ о формирању Управе за унутрашњу безбедност (*Office of Homeland Security*) и Савета за унутрашњу безбедност (*Homeland Security Council*). Влада је добила једно

⁶ У српском језику не постоји адекватан термин. Могућ је превод: информациона гаранција, информационо осигурање или, у нешто слободнијем контексту, информационо обезбеђење. Интересантно је напоменути да руски научници, који се баве друштвеним наукама, иначе користе термин информационо обезбеђење.

⁷ Реч је о заштитним могућностима информационих система да детектују напад и да у случају успешног напада обнове основне функције.

⁸ За разумевање проблема информационе безбедности у теорији и пракси САД неопходно је познавати теорију информационог ратовања IW (*information warfare*).

⁹ Department of Defense Directive number 8500.1 *Information assurance (IA)*, october 24, 2002

¹⁰ Пентагон је, због зависности америчких ОС од информационих технологија, по природи ствари, најзаинтересованији за сферу информационог обезбеђења.

чиновничко место за питања информационе безбедности, а у оквиру обавештајних структура формирана је нова специјална служба са посебним задацима – грађанска одбрана насеља, инфраструктуре и кибер-простора. Уследио је указ посвећен информационој безбедности земље Заштита критичне инфраструктуре у информационом веку (*E. O. 13231 Critical Infrastructure Protection in the Information Age, act 18 2001*) на основу кога је основан Комитет за питања заштите критичне инфраструктуре чија је улога да координира све федералне програме у области информационе безбедности. Европске земље су усвојиле документ под називом Општи критеријуми (преведен у стандард ISO 15408: 1999-1-3) који третира критеријуме безбедности.¹¹

Европске земље, у свом схватању појма информационе безбедности, са наглашенијим прагматичним приступом,¹² прате погледе САД.

Разматрање појма информационе безбедности (*информационная безопасность*) у Руској федерацији је новијег датума.¹³ Према неким ауторима [3] бивши СССР је изгубио хладни рат због занемаривања безбедности у информационој сфери друштва. Доктринарни ставови о информационој безбедности дати су у *Федералном закону о информацији, информатизацији и заштити информација* (усвојен 25. јануар 1995.), *Концепцији националне безбедности* (указ председника № 1300 из 1997. и редакција № 24 из 2000. године) и *Доктрини информационе безбедности* (указ председника № Пр-1895 од 9. јануара 2000. године). Информациона безбедност је дефинисана као **стање заштићености** животно важних интереса личности, друштва и државе у информационој сфери од спољашњих и унутрашњих опасности (ризика). Као полазно становиште при дефинисању појма узета је општа, интердисциплинарна наука о безбедности.

Најзначајнији напредак у области нормативног регулисања информационе безбедности остварен је доношењем мађународног стандарда ISO/IEC 15408 (*Information technology – Security techniques – Evaluation criteria for IT security* – Општи критеријум оцене безбедности информационих система, 2000). ISO/IEC 15408 представља формални аспект обезбеђења информационе безбедности, тј. дефинише критеријуме које треба да задовољи информациона технологија, даје основу за дефинисање методологије пројектовања и оцене (атестирања) заштићених информационих технологија.

¹¹ “Норме управљања информационом безбедношћу” (*The code of practice for information security menagment*), 1993. и извештај фирме MORI “*Menagment control of information*”, 1994. год., донешени у Великој Британији, су претходили “Општим критеријума”.

¹² *ISO/IEC 17799 Information security management – Code of Practice Information Security Management, BS 7799 Code of Practice Information Security Management, German Information Security Agency: IT Baseline Protection Manuel – Standard security safeguards, 2000.*

¹³ 1992 године Гостехкомисија, инситуција при кабинету председника РФ, издала је серију брошура посвећених проблему заштите од неовлашћеног приступа.

Слика 1: Типични¹⁴ ИТ системи за које се организују стандарде мере заштите (организационе, кадровске, инфраструктурне и техничке) према немачком стандарду *BSI*¹⁵

Данас су много актуелнији стандарди који више пажње посвећују практичном аспекту информационе безбедности као што су: ISO/IEC 15335 (*Information Technology – Guidelines for management of IT Security* – Упутство о управљању информационом безбедношћу, 1999), ISO/IEC 17799 (*Information Security Management – Code of practice for Information Security Management* – Правила управљања информационом безбедношћу, 2001), британски стандард BS7799 (*Code of Practice for Information Security Management* – Практична правила управљања информаци-

¹⁴ Под „типичним“ ИТ системима подразумевају се специфичне групе информацио-них технологија (ИТ) – активи (*assets*) који представљају типична, по распростра-њености, решења и имају одлике врсте. „Типични“ ИТ системи су вредност са ста-нивишта организације и представљају објекат заштите. Они обухватају опрему (физички ресурси), софтверски производ, сервисе и одговарајућу инфраструктуру (организацијску, кадровску, инжењерско-грађевинску, електронапајање и клима уређаје). Према ISO 12207 појам софтверски производ (*software product*) подразуме-ва скуп рачунарских програма, процедура и придружене документације и података што одговара руским терминима информациони ресурси и софтвер.

¹⁵ Скринник, Бондаренко, Горбенко, Ткач, Потий, Методологические аспекты гер-манског стандарта „Руководство по базовому уравнию защиты информационных технологий“, Харьковский национальный университет радиоэлектроники, УДК 681.3.06.519.248.681

оном безбедношћу, 1995) и немачки стандард BSI (*IT Baseline Protection Manual – Standard security safeguards* – Упутство о базном нивоу заштите ИТ, 2000). Суштина ових стандарда је дефинисање конкретног комплекса мера заштите (*safeguard*) у односу на информационе технологије (ИТ) које подржавају бизнис-процесе и друге делатности компанија, фирми, организација или установа (слика 1).

Појам, садржај и суштина информационе безбедности у Руској федерацији

Појам, садржај и суштина информационе безбедности дефинисани су на различите начине у доктринама САД и Руске федерације. Различит степен друштвено-економског развоја и различит степен развоја и примене савремених информационих технологија, довео до, на изглед, дијаметрално супротних становишта у схватању појма информационе безбедности.

Како је у Руској федерацији информациона безбедност дефинисана са становишта опште науке о безбедности, која нам је у својим основним начелима ипак ближа¹⁶ од теорије информационог ратовања, прво ћемо се упознати са овим погледом.

Основни појмови и концептуални модел информационе безбедности

Информација је дефинисана као подаци о лицима, предметима, чињеницама, догађајима, појавама и процесима независно од форме њиховог представљања.¹⁶

Информације могу бити представљене у различитој форми и на различитим носиоцима (медијумима). Основне форме информација су: документа, акустичке (говорне) информације и телекомуникационе информације. Документа чине слике и алфа-нумерички знаци. Поред документа на папиру разликујемо и електронски документ. Говорне информације су, махом, садржане у акустичким сигнаlima (од 200...300 Hz до 4...6 KHz).¹⁷ Носилац телекомуникационих информација су електрична струја и електромагнетни (ЕМ) таласи [4]. **Информативни сигнали** су, условно речено, електрични сигнали, акустичка, електромагнетна и друга физичка поља у чијим параметрима може бити садржана, преношена, чувана и обрађивана поверљива информација уз помоћ техничких средстава и система. У складу са носиоцем (медијумом), информације се деле на меке (акустичко и ЕМ поље) и тврде информације (папир, магнетни и оптички дискови, полупроводничке меморије).

¹⁶ Федералъный закон об информации, информатизации и защите информации, Дума, 25. 01. 1995.

¹⁷ Иначе чујни опсег је од 20 Hz до 20 KHz.

Информациони ресурси су дефинисани, у [5], као документа и масивни докумената у информационим системима (библиотеке, архиве, фондови, базе података и др). Законом [6] су дефинисане основе правног режима (информациони ресурси су објекти односа физичких, правних лица и држава). Информациони ресурси представљају **материјално добро** које има власника и као такви су објекат односа физичких и правних лица и државе. Информациони ресурси подлежу обавезном чувању и заштити што је регулисано нормативно-правним документима. Нормативно-правна документа дефинишу доктрину информационе безбедности и заштите информација као и односе на различитим нивоима друштва у погледу надлежности и одговорности.

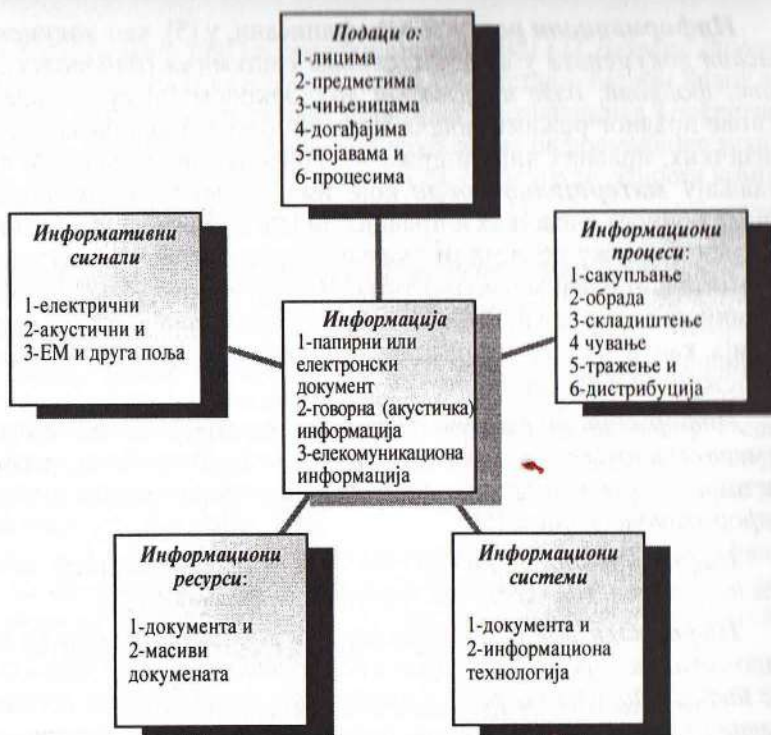
Информациони системи су свеукупност докумената (масива докумената) и информационих технологија који, употребом средстава и система у којима се врши нека радња са информацијама, реализују информационе процесе [5].

Информациони процеси су процеси сакупљања, обраде, складиштења, чувања, тражења и дистрибуције информација [5].

Информатизација је организациони социјално-економски и научно-технички процес формирања оптималних услова за задовољавање информационих потреба и реализација права грађана, органа државних власти, органа локалне самоуправе на основу формирање и коришћења информационих ресурса, документирања информација (докумената) – фиксирања на материјалном носиоцу информација са реkvизитима који омогућавају њихову идентификацију [6].

Информациона безбедност је безбедност у информационој сфери – инфосфери. Физички инфосфера се састоји од три елемента: информационе инфраструктуре (уређаји за пренос и обраду информација), информација и њихових токова и персонала који обавља различите делатности. Информациона сфера је настала као последица настанка нове друштвено-економске формације друштва – информационог друштва.

Нова друштвено-економска формација друштва повлачи за собом и нове супротности и нове претње (опасности). Нове претње изискују нове приступе. Концепт „узајамне безбедности“ уступа место концепту „узајамне повезаности“. Поред појма нуклеарни кишобран, актуелан постаје и појам „информациони кишобран“. У домену информационе сфере, с једне стране, потребно је обезбедити друштво информационим ресурсима а, са друге стране, формирати систем заштите информационих потенцијала. Императив информационог друштва је информациона доминација у животно важним областима. **Основни сукоб информационог друштва је сукоб у могућности приступа информацијама** [7].

Слика 2: Појмови и њихов смисао У схватањима у Руској федераци-

Ако је безбедност одсуство претњи или могућност поуздане заштите од њих [8], онда је информациона безбедност одсуство информационих претњи, или стање заштићености, и стабилност основних сфера људских делатности у односу на могућа информациона дејства. У том контексту информациона безбедност је својство социјалног система позвана да гарантује такво стање информационих појава које обезбеђују човеку и друштву у целини информационе услове преживљавања и даљег стабилног развоја.¹⁸ Информациона безбедност се распростире на све појаве инфосоциосфере чији елементи, директно или индиректно, раде на оптималној еволуцији друштвеног система обезбеђујући услове за безбедан развој а самим тим и прогрес.

¹⁸ Међународна корпорација података и „Word times“ разрадили су *индекс информационог императива* који показује способност појединих земаља да примају информације и користе се предностима информационе цивилизације. Земље су подељене у 4 групе: земље вишевековне заосталости које желе информатизацију, али наилазе на отпоре, земље које су кренуле путем прогреса, али се срећу са проблемима, земље у којима се ИТ интегрисала у економске структуре и доприноси укупном развоју и, на крају, земље у којима су ИТ интегрисане у економске и производне сфере и део су свакодневног живота сваког човека делујући као трансфер прогреса и напретка [8].

На тај начин информациона безбедност је **способност** државе, друштва, социјалних група и личности:

1. да **обезбеде** са одређеном вероватноћом довољне и заштићене информационе ресурсе и социјални интелект, оптималну социјалну ентропију и инфосферу за подршку животних делатности и животних способности, стабилног функционисања и развоја социјума,

2. да се **супротставе** информационим претњама и нападима, негативним информационим деловањима на индивидуално и друштвено знање и психу људи као и на рачунарске мреже и друге техничке изворе информација,

3. да **формирају** личне и групне навике умећа безбедног понашања,

4. да **подрже** константну расположивост у односу на адекватне мере информационе противодбране,

5. да константно и, по одређеном програму безбедности, **омогуће** итеративно инкорпорирање вештачке интелигенције у социосредину.

У таквој интерпретацији информациона безбедност се јавља не само као један од облика безбедности, већ и **као пресек свих тих облика** у сфери деловања у којима информационе технологије заузимају важно место [8].¹⁹

Системски прилаз обезбеђења информационе безбедности у инфосфери обухвата три целине:

1. **хуманитарну** - повезану са развојем духовне сфере друштва и правима грађана у области информационих делатности (формирање и коришћење информационих ресурса),

2. област **информатизације** (формирање и развој јединственог информационог простора региона, земље и светског информационог поља) и

3. област **подршке безбедности** функционисања информационе инфраструктуре [8].

Системски прилаз у објашњењу суштине и садржаја појма информационе безбедности представљен је у концептуалном моделу (табела 1).

¹⁹ Аутори рада су А. Д. Урсу (доктор филозофских наука, директор Научно-истраживачког института стабилног развоја и безбедности, председник Међународне академије Ноосфере (стабилног развоја), академик АН Молдавије и РАЕН) и Т.Ф. Цирдја (доктор филозофских наука, академик Међународне академије Ноосфере, академик Међународне академије Информатизације при УН, академик Украјинске академије наука, начелник катедре филозофија и биоетика на ГУМФ им Н. И. Тестимицану).

Концептуални модел информационе безбедности [8]

Информација	
Извори информација	људи, документа, публикације, средства масовних информација, технички носиоци (медијуми), техничка средства, производња, радни материјали
Претње (опасности)	интегритету, поверљивости, потпуности, поузданости приступа
Извори напада	противници, конкуренти, преступници, корупционери, структуре власти
Циљеви	уознавање, модификација, уништавање
Објекти напада	подаци о саставу, стању и делатностима
Начини приступа	на рачун разглашавања, на рачун отицања, на рачун неовлашћеног приступа
Правци заштите	правни, организациони, технички
Средства заштите	физичка, хардверска, софтверска, криптографска
Методе заштите	предупређење, одвраћање, пресецање, противдејства

Концептуалне *основе* информационе безбедности су, према мишљењу В. П. Салџникова,²⁰ садржане у следећим чињеницама: научно-технички прогрес неминовно води ка квалитетно новом *стању човечанства* – информационом друштву, последица савремених процеса је формирање *информационих потреба* становништва, данас је општеприхваћена теза да је *информациона безбедност компонента националне безбедности* чија улога, не само да расте сваког дана, већ избија у први план, *стратегички интерес безбедности* државе и друштва је развој информационе сфере, али и њена заштита јер се кроз информациону сферу реализују претње безбедности у различитим сферама њеног испољавања, информације су данас, без преувеличавања, један од главних *ресурса развоја* и, на крају, глобализација процеса информатизације доводи и до *нежељених социјално-правних последица* (игнорисање правила размене и употребе информација, информационе пиратерије и информационог паразитизма), *економских* (индустријска шпијунажа), политичких и других последица.

Информациона безбедност се може посматрати и у контексту *концепта узајамне повезаности* као доминирајућег концепта безбедности информационог друштва [7]. Суштина концепта је прелазак од информационог ратовања ка управљивим сукобима и партнерству (*управљаемая конфронтација и сотрудничество*).

Информационо ратовање, као посебан облик информационог супарништва не ограничава се само на дезорганизацију и блокирање механизма управљачких структура. Због природе информационог простора, информациона дејства носе у себи не само логички (подчињавање), већ и социотехнички (управљачки) карактер. Различити од-

²⁰ В.П.Салџников, доктор правних наука, члан академије наука РФ: „Концептуалные основы обеспечений информационной безопасности российского государства“.

носи логичког и социотехничког у информацији, мењају карактер информационе противодбране: од рата (који се води за постизање раније постављених циљева) до информационе игре. Победа у информационој игри је могућност да се дође до одлуке.

Структура информације се представља у виду квазилинеарног модела логичко-семантичких команди које су једнозначно повезане тако да сама информација, у односу на спољашња дејства, поседује познату и стабилну усмереност (значење). У информационој игри, низ команди и везе међу њима у просторно-временском домену су вишезначне и имају стохастички карактер који оставља могућност избора најбољег продужетка, односно доношења одлуке.

За прелазак од информационог ратовања ка управљивом сукобу и партнерству потребно је да *информације буду свима доступне* (да буду отворене)²¹ јер се на тај начин повећава степен вишезначности и могућности предикције (прогнозе) информација на рачун информационе игре. Парадокс ситуације је чињеница да доступност информација подразумева сагласност и међусобно поверење међу друштвеним и политичким снагама које, без доступности информација, није могуће. Једно од решења је померање тежишта са противодбране на *прикупљање и аналитичку обраду информација* као средства предвиђања области системских сукоба. Као решење се јавља и интензивирање информационо-комуникативних дејстава међу субјектима.

На овим основама донесена је доктрина информационе безбедности Руске федерације.

Доктрина информационе безбедности Руске федерације

Под *информационом безбедношћу* Руске федерације подразумева се *стање заштићености* њених националних интереса у информационој сфери, која је дефинисана свеукупношћу избалансираних интереса личности, друштва и државе [9].

Интереси личности у информационој сфери се остварују кроз реализацију конституционих права човека и грађанина на приступ информацијама, коришћење информација у циљу реализације, законом дозвољених, активности, физичког, духовног и интелектуалног развоја, а такође кроз заштиту информација које обезбеђују личну безбедност [9].

²¹ Информационо друштво је услов политичког и социјално-економског развоја сваке земље. Њега карактерише информациона отвореност са регулисаним информационим односима на бази информационог права. Ниво филозофске и правне осмишљености информационог друштва је резултат државне информационе политике. Основни циљеви државне информационе политике су информациона безбедност и информациона екологија (М. А. Вус; Ю. М. Нестеров, „Информационное общество. Информационное право. Информационная безопасность“).

Интереси друштва у информационој сфери се остварују кроз обезбеђење интереса личности у тој сфери, увођење демократије, конституисање правне социјалне државе, достизање и одржавање опште сагласности у духовној обнови Русије [9].

Интереси државе у информационој сфери се остварују кроз стварање услова за хармоничан развој руске информационе инфраструктуре, кроз реализацију конституционих права и слобода човека и грађанина у области добијања информација и њихове употребе у циљу обезбеђења ненарушеног конституционог устројства, суверенитета и територијалне целовитости Русије, политичкој, економској и социјалној стабилности, у безусловном обезбеђењу законитости и правног поретка, развоја равноправне и узајамно толерантне међународне сарадње [9].

Компоненте националних интереса РФ у информационој сфери су:

- права и слободе грађанина,
- информационо обезбеђење државне политике,
- развој савремених информационих технологија и
- заштита информационих ресурса од неовлашћеног приступа, обезбеђење безбедности информационих и телекомуникационих система [9].

Интегрална безбедности – интегрална заштита информација

Концепција националне безбедности и доктрина информационе безбедности Руске федерације свију практичну реализацију добиле су у концепту интегралне безбедности, односно концепту интегралне заштите информација (*интегрална заштита информацији*).

Основни смисао појма **интегралне безбедности** се састоји у неопходности обезбеђења таквог стања услова функционисања **човека, објеката и информација** у ком су они поуздано заштићени од свих реалних видова претњи у току непрекидног производног процеса и свих животних делатности [10]. Наиме, у свакодневном животу људи се сусрећемо са различитим врстама безбедности: од пожара, личној, финансијској, еколошкој итд. Наравно, оваква подела је условна. Ако посматрамо информације, јасно је да је њихова ефикасна заштита могућа само у том случају ако је безбедност, од свих врсти претњи, гарантована не само подацима, већ и уређајима у којима се они обрађују и чувају, као и лицима²² који раде са тим

²² Персонал је подложен различитим врстама информационо-психолошких деловања.

подацима [10]. Због тога се данас све чешће користи појам **интегрална заштита информација**.

Коначан **циљ** интегралне заштите информација је стварање таквих услова при којима је немогуће пресретање, фалсификовање и уништавање информација. Дејство овакве заштите мора бити непрекидно у времену и простору [10].

Један од основних захтева савремене заштите информација је **системски прилаз**. **Интегрални прилаз** информационој безбедности подразумева отклањање свих могућих опасности укључујући и све канале отицања информација (њихово блокирање) користећи се савременим научним достигнућима и интеграционим технологијама (слика 3). Реализација таквог прилаза захтева обједињавање различитих подсистема безбедности у јединствен систем који садржи техничка средства (основна и помоћна), канале за комуникацију, програмску подршку, базе података и обучен персонал.

Предност наведеног концепта је чињеница да поред компјутерске безбедности обухвата и заштиту говорних и видео информација, што је актуелно у контексту индустријске шпијунаже и пословног извиђања. Недостатак је што превише инсистира на техничким аспектима заштите информација не потенцирајући довољно правне, организационе, социолошке и психолошке аспекте.

Слика 3: Интегрална заштита информација [10]

Појам, садржај и суштина информационе безбедности у САД

Појам информационе безбедности у САД, односно информационог обезбеђења изведен је и заснован на теорији информационог ратовања (IW – *information warfare*). Иако имплицитно није наведено, исходште теорије информационог ратовања је општа наука о безбедности. Она је резултат специфичног угла гледања на проблем безбедности. Наиме, по аналогiji са електромагнетним спектром који је домен у коме се одвија електронско ратовање (*electronic warfare*), амерички војни експерти, у настојању да дефинишу револуционарне промене у војним пословима, информациони спектар су назначили као домен у коме се одвија информационо ратовање.

Теорија IW подразумева информациону доминацију (концепт информационе превласти, односно информационе супериорности). Информациона супериорност се реализује кроз обавештајно-осматрачко-извиђачке операције, информациони менаџмент и информационе операције. Елеменат подршке информационих операција је информационо обезбеђење. Упознајмо се са основним појмовима из теорије информационог ратовања.

Природа информација и информационог окружења

Шта се подразумева под појмом „информација“? „Информација“ је податак покупљен из окружења и обрађен у форми која се даље може искористити [12]. „Информација“ је и садржај или значење поруке [11].

Суштина појма „информације“ произилази из тзв. **когнитивне хијерархије**. Наиме информација је, у великој мери, сама по себи без значаја. Једино када се подаци обраде, односно уврсте у ситуациони контекст, она добија своје значење и постаје, по дефиницији, информација. На основу информације у процесу сазнања (спознаје) настаје знање. Оно је информација која је испитана и прихваћена као чињеница.²³ Расуђивањем (мишљењем) знање прелази у разумевање (ситуације) чиме су испуњени услови за доношење правилних одлука (команданата, бизнисмена итд.) [12].

Разликујемо системе знања и системе убеђења (веровања). **Системи знања** су они системи који су организовани или вођени да осете или перципирају феноменалне (појавне) индикаторе који се могу верификовати, да преведу те индикаторе у разумљиве реалности које се користе за доношење одлука или директну активност. **Системи убеђења** су сви експлицитни и имплицитни емпиријски подаци у облику верификованих опажања и сви други подаци (кошмари, фобије,

²³ Информација постаје знање преко когнитивних активности – менталног процеса који прима и унапређује неверификоване информације – веровања, преко процене или тестирања да би се информација доказала и тако што се информација прихвата као чињеница.

психозе, неурозе, колективна свест или подсвест итд.) који се не могу или их је тешко верификовати. Системи убеђења су, за разлику од система знања, изразито индивидуализовани и зависе од генетског наслеђа и културних традиција [14].

Релевантне информације су информације које су одабране из велике количине информација а које значајно утичу, доприносе или се односе на извршење дате оперативне мисије [12].

Критеријуми за процену квалитета информација су: *тачност* – информације које верно преносе (представљају) ситуацију, *релевантност* – информације које се односе на дату мисију, задатак или ситуацију, *благовременост* – информације које су на располагању када треба доносити одлуке, *целовитост* – све потребне информације које захтева лице које одлучује и *прецизност* – информације које у себи носе тражени ниво детаљности [12].²⁴

Слика 4: Когнитивна хијерархија (ФМ 100-6)

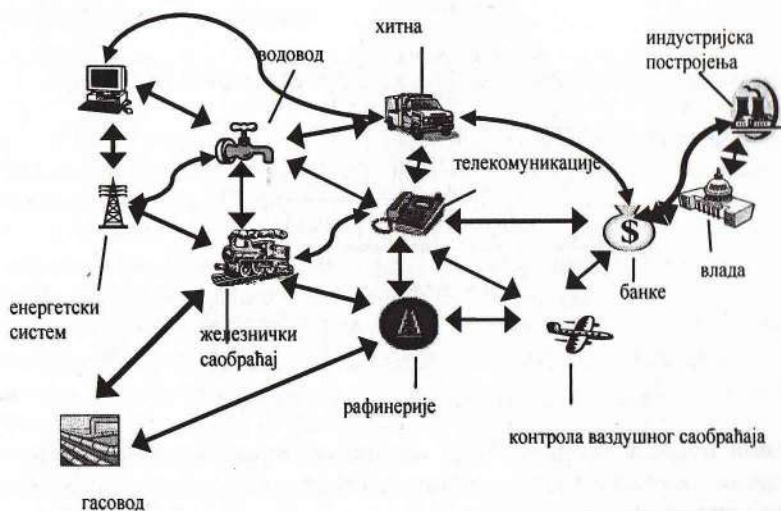
Важан појам у теорији IW је **информационо окружење**.²⁵ Информационо окружење (*information environment*) је целина, скуп појединаца, организација или система за прикупљање, обраду или ди-

²⁴ Први приоритет је да информације морају бити тачне и релевантне. Други приоритет је да морају бити благовремене и у употребљивом облику. И на крају, оне треба да буду целовите и прецизне што је више могуће. У овим односима постоји и једно једноставно правило које гласи: и некомплетне и непрецизне информације су боље него никакве, неблаговремене и неупотребљиве информације не вреде ништа, а нетачне и нерелевантне информације су горе него никакве.

²⁵ Неки аутори, по аналогији са електромагнетним спектром, употребљавају термин информациони спектар алудирајући на чињеницу да постоји мноштво различитих и разноврсних информација вазаних за дијаметрално супротне области. За разлику од електромагнетног спектра, информациони спектар нема своју физички засновану природу.

стрибуцију информација [12]. Употреба информација експоненцијално расте са развојем друштва. Савремено информационо окружење се манифестује кроз **информациону инфраструктуру**. Разликујемо глобалну, националну и војну²⁶ информациону инфраструктуру (ГИ, НИ, ДИ – *global, national, defense information infrastructure*, JP 3–13, 1998). На слици 5 је приказана НИ са својим критичним местима.

МО САД и Одбрамбени научни борд (DSB – *defense science board*) имају визију да, у циљу стварања ефективне безбедносне архитектуре, изграде **интегрисану информациону инфраструктуру** (ИИ – *integrated information infrastructure*). Реч је о глобалној информационој мрежи GIG (*global information grid*) која треба да испуни захтеве информационог обезбеђења (IA): инфраструктура и апликације јавног кључа РКИ и РКЕ, GIG IA тестирање, DID архитектура (*defence-in-depth* – одбрана у дубину), IP sec, IA функције, могућност менаџмента безбедношћу мрежа, линк енкрипцију на физичком нивоу отвореног модела и способност преживљавања (*Protecting the Homeland*, report of the Defense science board, 2001).

Слика 5: Национална информациона инфраструктура

²⁶ Основне претње информационог окружења су усмерене на један од три објекта: команданта или личност која одлучује, C^2 системе и информационе системе (ИС). Системи командовања и управљања (C^2 системи) су уређена целина персонела, информационог менаџмента, процедура, опреме и средстава (капацитета, постројења, инсталација) који су од пресудног значаја за извршавање операција (ФМ 6-0). Информациони системи су опрема и средстава (капацитета, постројења, инсталација) за прикупљање, обраду, складиштење, приказивање и дистрибуцију информација. Они укључују компјутере (хардвер и софтвер), комуникације али и политику и процедуре за њихову употребу (ФМ 3-0). C^2 системи обухватају информационе системе.

Извори *претњи* су: хакери, инсајдери, активисти противдржавних организација, терористи, инострани учесници информационих операција и информационе братоубице (нежељени ефекти на сопствене или пријатељске снаге) [13].

Методe напада су: неауторизовани приступ, злонамерни програми, електромагнетно обманљивање, електронски напад, физичка деструкција и менаџмент перцепцијом [13].

Информационо обезбеђење у концепту информационог ратовања

Начелно, IW је опсег акција које се предузимају са циљем да се оствари информациона супериорност над противником. У том смислу је и војна дефиниција, дата у CJCSI²⁷ 3210.01 [12], којом се IW дефинише као -

Активности које се предузимају да се оствари информациона супериорност тако што ће се утицати на противникове информације, процесе засноване на информацијама, информационе системе и мреже засноване на компјутерима, док ће се у исто време приступити одбрани сопствених информација, процеса заснованих на информацијама, информационих система и мрежа заснованих на компјутерима.

Циљ IW је да се оствари значајна информациона предност која би омогућила свеукупним снагама да брзо доминирају и управљају противником. Стратешки циљ IW јесте да се добије и одржи одлучујућа предност тако што ће се напасти противникови информациони системи преко експлоатисања, онемогућавања и утицаја, а у исто време ће се остварити заштита савезничких информационих система.

Радна дефиниција IW према Универзитету националне одбране (NDU)²⁸ је:

Информационо ратовање је приступ оружаном конфликту који се усмерава на менаџмент и користи информације у свим облицима и на свим нивоима да би се остварила одлучујућа војна предност, посебно у интервидовском и комбинованом окружењу. IW је по природи и офанзивно и дефанзивно и креће се од мера којима се противник спречава да експлоатише информације до одговарајућих мера којима се обезбеђује интегритет, расположивост и интероперабилност пријатељских информационих ресурса. IW, мада је у крајњем случају војно по својој природи, води се и у политичкој, економској и друштвеној сфери и применљиво је преко читавог скупа области националне безбедности од мира до рата и од главе до пете.

²⁷ *Chairman of the Joint Chief of Staff* – председавајући здруженог генералштаба

²⁸ *National Defense University* је највиша војно-политичка школа САД и њени слушаоци су, поред официра и високих службеника администрације САД, и официри других земаља. Слушаоци се примају по позиву, често и по имену.

Информационо ратовање је могуће дефинисати и као облик конфликта²⁹ којим се директно нападају информациони системи а тиме и системи знања и убеђења противника [14].

Конкретнија и опипљивија је дефиниција IW Мартина Либицког³⁰ по коме:

1. Информационо ратовање, као посебна техника вођења рата, не постоји. Постоји неколико различитих облика информационог ратовања³¹: (1) **Ратовање у сфери командовања и управљања C²W**³² (које је намењено за ударе против „главе и врата“ противника); (2) **Обавештајно ратовање IBW**³³ (које је усмерено на директну употребу обавештајне делатности за нишањење на циљеве и процену борбених дејстава, реализацију концепта „стрелац-циљ“); (3) **Електронско ратовање EW**³⁴ (радио-електронске и криптографске технике); (4) **Психолошко ратовање PSYW**³⁵ (у коме се информација користи да промени свест човека); (5) **„Хакерско“ ратовање** (у коме се нападају рачунарске системи); (6) **Економско-информационо ратовање EIW**³⁶ (блокирање или усмеравање информација да би се обезбедила економска доминација); (7) **„Кибер“ ратовање** (скуп футуристичких сценарија). Сви ови облици су слабо повезани.

3. Информација није, сама по себи, медијум ратовања, сем у ужем смислу речи (нпр. електронско ометање). Информациона надмоћ можда има смисла, али информациона превласт (где једна страна може да задржи другу страну да приступи бојишту) има исто толико смисла као нпр. логистичка превласт [15].

Крајњи циљ информационог ратовања је **информациона супериорност** (IS – information superiority). Информациона супериорност је дефинисана као **оперативна предност** добијена из могућности прикупљања, обраде и дистрибуције непрекидног тока информација при експлоатисању или онемогућавање противника да има те исте могућности (ФМ 3–0).

Информациона супериорност се постиже кроз (слика 6, ФМ 3–0):

1. Информациони менаџмент (IM – *information management*)
2. Обавештајну делатност, осматрање и извиђање (ISR – *intelligence, surveillance and reconnaissance*) и
3. Информационе операције (IO – *information operations*)

²⁹ Конфликт, ратовање је скуп свих борбених и неборбених активности које се предузимају да би се потчинио супротстављена воља противника или опонента.

³⁰ Мартин Либицки је старији сарадник на Институту за националне стратегијске студије (САД) специјалиста за примену информационих технологија за националну безбедност.

³¹ Информационо ратовање су конфликти који укључују заштиту, манипулсање и деградацију информација и спречавање приступа информацијама.

³² C²W (*command and control warfare*) – рат против командовања и управљања.

³³ IBW (*intelligence-based warfare*) – обавештајно ратовање.

³⁴ EW (*electronic warfare*) – електронско ратовање.

³⁵ PSYW (*psychological warfare*) – психолошко ратовање.

³⁶ EIW (*economic information warfare*) – економско информационо ратовање.

Основа информационе супериорности је обавештајна делатност, осматрање и извиђање (ISR). У складу са тим америчка војна доктрина дефинише и тзв. ISR операције.

Појам **информационих операција** (IO – *information operations*) је претрпео знатне промене у периоду од првобитног дефинисања (ФМ 100-5, ФМ 100-6, 1996) до најновијих схватања (ФМ 3-13, 2003). Промену су, пре свега, у садржају, односно компонентама и могућностима које чине IO. Друга суштинска промена је у чињеници да су елементи IO уједно и елементи борбених снага (*combat power*).

Слика 6: Информациона супериорност

Суштина IO је дата у Здруженој доктрини информационих операција (Join Pub 3-13, Joint Doctrine for Information Operations, 1998): информациона операција укључује активности које утичу на противничке информације и информационе системе при чему су једино заштићене сопствене информације и информациони системи.

IO имају једну од најважнијих улога у одбрамбеној доктрини. Тако нпр. Air Force Doctrine Document 2-5 (*Information operations*) каже да је доминација у информационом спектру данас толико суштински важна, као превласт у ваздуху и свемиру или заузимање територије у прошлости, да је виђена као неопходна и синергична компонента ваздушно-свемирске моћи (AFDD 2-5, 1998:5).

Елементе IO се чине: језгро (*core*) могућности и могућности које подржавају – епизодне. Преглед елемената IO дат је у табела 2 (ФМ 3–13, 2003).

Табела 2

Елементи (компоненте) информационих операција

Језгро		Који подржава	
Назив	Акроним	Назив	Акроним
Електронско ратовање (<i>electronic warfare</i>)	EW	Физичко уништавање (<i>physical destruction</i>)	
Операције засноване на компјутерској мрежи (<i>computer network operations</i>)	CNO	Информационо обезбеђење (<i>information assurance</i>)	IA
Напад на компјутерску мрежу (<i>computer network attack</i>)	CNA	Физичка безбедност (<i>physical security</i>)	
Одбрана компјутерске мреже (<i>computer network defense</i>)	CND	Контраобавештајна делатност (<i>counterintelligence</i>)	CI
Експлоатација компјутерске мреже (<i>computer network exploitation</i>)	CNE	Противобмањивање (<i>counterdeception</i>)	
Психолошке операције (<i>psychological operations</i>)	PSYOP	Противпропаганда (<i>counterpropaganda</i>)	
Оперативна безбедност (<i>operations security</i>)	OP-SEC		
Војно обмањивање (<i>military deception</i>)			

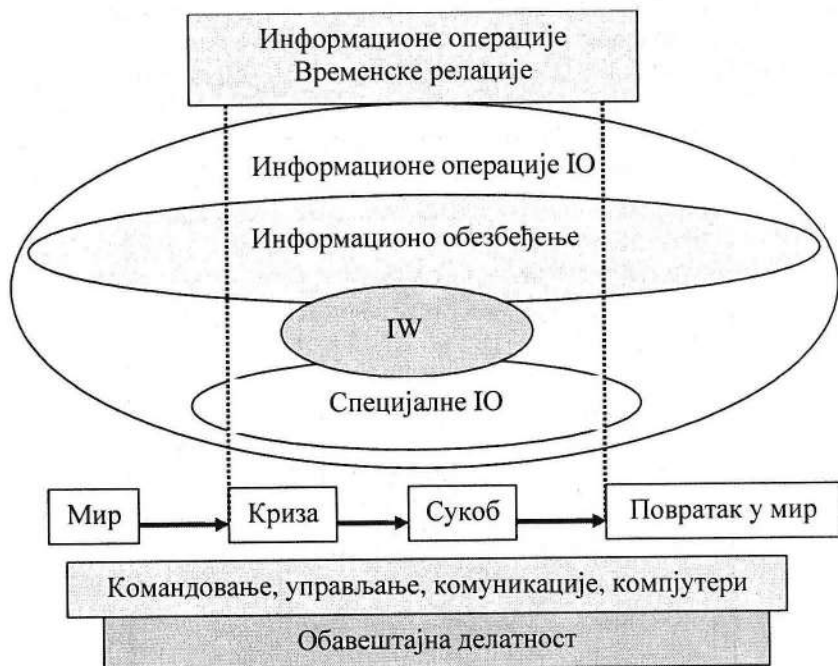
Информационе операције укључују и јавне послове PA (*public affairs*) и цивилно-војне операције СМО (*civil-military operations*) [13].

Информационе операције могу бити офанзивне и дефанзивне (одбрамбене). Офанзивне IO се дефинишу као **интеграција употребе основних и подржавајућих могућности и активности које међусобно подржавају обавештајну делатност, нападе на противничко одлучивање или утичу и потпомажу друге специфичне циљеве** (ФМ 3–0). Информационе предности офанзивних IO су: уништавање (*destroy*), прекидање (*disrupt*), деградација (*degrade*), одбијање (*deny*), обмањивање (*deceive*), експлоатисање (*exploit*) и утицање (*influence*) [13].

Одбрамбене IO (DIO – defence IO) се дефинишу као интеграција и координација политика и процедура, операција, персонала и технологије у **заштити и одбрани** пријатељских информација и информационих система. DIO обезбеђују благовременост, тачност и релевантност информација. Одбрамбени елементи DIO су: заштита (*protection*), детекција (*detection*), рестаурација (*restoration*) и реакција (*response*). Одбрамбене IO користе техничке и нетехничке активности у циљу ограничавања рањивости пријатељских C² система у непријатељским IO [13].

Заједничка доктрина IO дефинише информационо обезбеђење (IA) на следећи начин:

*Информационо обезбеђење је дефинисано као IO за **заштиту и одбрану** информационих система стварајући услове за њихову расположивост, интегритет, аутентичност, поверљивост и непорицљивост. Ово подразумева рестаурацију информационих система инкорпорираним могућностима заштите, детекције и реакције (JP 3-13, 1998:1-9).*

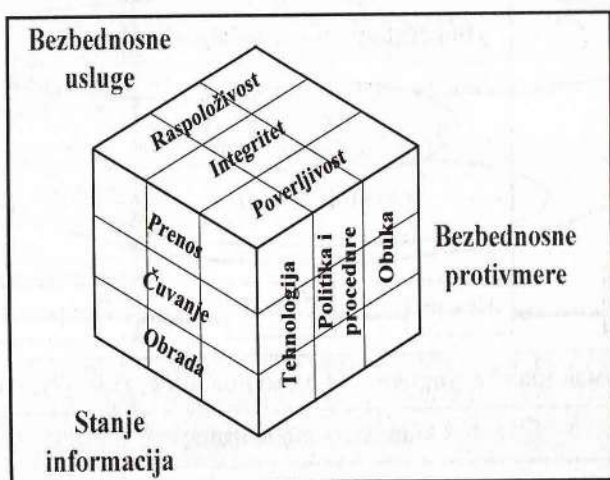
Слика 7: Спектар информационих операција (JP 3-13,1998,1-4)

Термини расположивост, интегритет, аутентичност, поверљивост и непорицљивост изражавају циљеве IA и дефинисани су, респективно, као осигуран приступ ауторизованог корисника, заштита од неауторизованих промена, верификација оригиналности, заштита од неауторизованог обелодањивања и неоспоран доказ о учешћу извршеним операцијама (трансакцијама).

Информационо обезбеђење је специфична подкатегорија информационих операција која покрива њену одбрамбену област. На слици 7, преузетој из JP 3-13, је илустрована улога IA у спектру IO. Слика приказује IA као континуалан процес који покрива цео опсег IO од мира, преко главног сукоба до повратка у мирно стање. Истакнут значај информационог обезбеђења је дат и у Заједничкој визији 2020.

Модели информационог обезбеђења су апроксимативни оквиру који квалитативно и квантитативно, на очигледан начин, представљају проблематику информационе безбедности. За разлику од начелног концептуалног модела информационе безбедности у Руској федерацији, САД су детаљно разрадиле и квалитативне и квантитативне моделе. У тексту који следи упознаћемо се са моделом информационе безбедности (McCumber INFOSEC модел), са квалитативним моделом информационог обезбеђења (модел IA) и са квантитативним моделом информационог обезбеђења (модел Цозефа Богарда).

Модел информационе безбедности (McCumber INFOSEC модел, слика 8) је први пут публикован 1991. године. Реч је о моделу заснованом на интегралном прилазу [11].

Слика 8: Оригинални McCumber модел [11]

Историјски посматрано, информациона безбедност је дефинисана као:³⁷

Заштита информационих система против неауторизованог приступа или модификација информација било у складиштењу, обради или преносу и против **лишавања** услуга ауторизованих корисника, укључујући неопходне мере детекције, документовања и отклањања таквих претњи [16].

У складу са наведеном дефиницијом, модел информационе безбедности има три димензије: стања у којима се налазе информације (пренос, чување и обрада), безбедносне услуге (расположивост, интегритет и по-

³⁷ Реч је о минимуму стандарда и захтева прописаних од стране Комитета за националну безбедност телекомуникацијских и информационих система (NSTISSC).

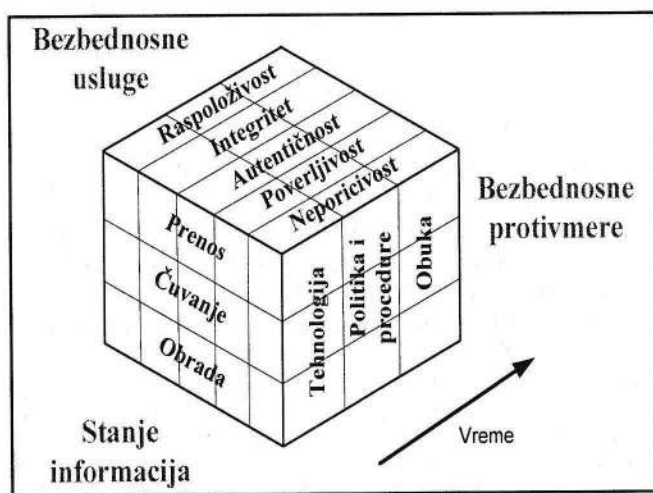
верљивост) и безбедносне противмере (технологија, политика и процедуре и обука) [11]. Модел је тродимензионалан. Дати модел је, у складу са развојем теорије IW и насталим потребама да се обухвате и одбрамбене активности дефинисане дефанзивним информационом операцијама, еволуирао у модел информационог обезбеђења (модел IA).

Информационо обезбеђење IA је, према NSTISSC,³⁸ дефинисано као:

Информационе операције заштите и одбране информација и информационих система обезбеђујући њихову расположивост, интегритет, аутентичност, поверљивост и непорицљивост. Ово подразумева **рестаурацију** информационих система инкорпорираним могућности-ма заштите, детекције и реакције [11].

Наведена дефиниција је истоветна са дефиницијом датом у Заједничкој доктрини IO (ЈП 3-13, 1998:1-9) и у Правилу КоВ-а ФМ 3-13, 2003. Информационо обезбеђење је дефинисано као информационе операције са скупом свих одбрамбених и проактивних компоненти што њихову разлику чини суштинском, а не само семантичком. Информационо обезбеђење обухвата улогу информационе безбедности [11].

Модел IA представља нови, мултидисциплинарни и мултидимензионални поглед на важне елементе McCumber-ов модела. Формално посматрано, само су безбедносни сервиси проширени са аутентичношћу и непорицивошћу. Међутим, промене су суштинске. Модел је четвородимензионалан и обухвата: стање информација, безбедносне сервисе (услуге), безбедносне противмере и време (слика 9). Помоћу оваквог модела могу су представити сви одбрамбени елементи одбрамбених IO (DIO).

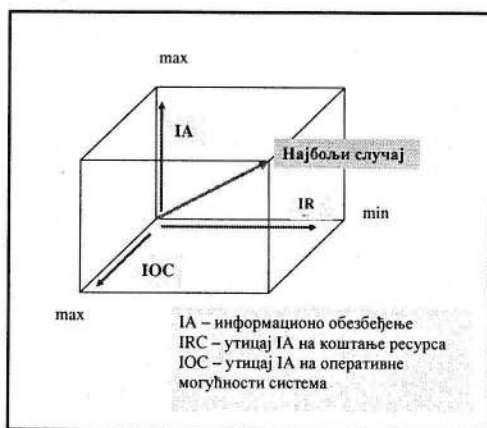

Слика 9: Модел информационог обезбеђења (модел IA)

³⁸ NSTISSC – National Security Telecommunications and Information Systems security Committee.

За разлику од конвенционалног модела он обухвата и мере заштите система (детекција, реакција) као и резидентне информације у таквом систему (рестаурација). Синоним ових особина информационих система је **способност преживљавања**. Отпорност на нападе („жиљавост“) информационих система се у литератури разматрала и раније као способност опстанка, преживљавања (*survivability*). Способност преживљавања је дефинисана као **способност система да извршава мисије на погодан начин упркос нападима, отказима или непредвиђеним догађајима** [17]. Кључна особина способности преживљавања мрежних система³⁹ је њихова способност да одрже основне сервисе (одређене нивое интегритета, поверљивости, перформанси и других квалитативних својстава) током напада, пада система или несреће.

Важна димензија овако постављеног модела је време. Поред анализе ризика, временска димензија омогућава и праћење стања модела у времену [11].

Слика 10: Релације између IA, IOC и IRC [18]

Квантитативни модел Џозефа Богарда (Josef Beauregard) заснован је на методологији фокусираног вредносног мишљења (*VFT – value focused thinking*)⁴⁰ и моделу IAAM (*information assurance anylisismodel*)⁴¹. Модел IAAM омогућава тродимензионално разматрање проблема информационог обезбеђења. Свака од димензија (величина модела IAAM) представљена је вредносном хијерархијом. Елементи

³⁹ Мрежни системи су рачунарске мреже. Карактеристика савремених мрежних система је да су организоване као необавезне мреже које повезују различите кориснике. Савремени мрежни системи повећавају ефикасност и ефективност организације применом нових нивоа организације. Такве интеграције су праћене повишеним нивоом ризика од упада у систем и компромитовања. Рачунарске мреже су постале критичан елемент модерног друштва.

⁴⁰ Према речима R. Keeneу, пионира VFT, формулисање правих вредности је основа одлучивања.

⁴¹ Овај модел је резултат истраживачког рада на институту технологије РВ САД у Air Force Technical Center (AFTC).

вредносних хијерархија имају своје квантитативне мере. Прерачунавања, за конкретне стратегије IA, вредносних хијерархија и њихових квантитативних величина врше се помоћу посебно пријектованог информационог система AMIS (*AFTC Mission information system*) [18].

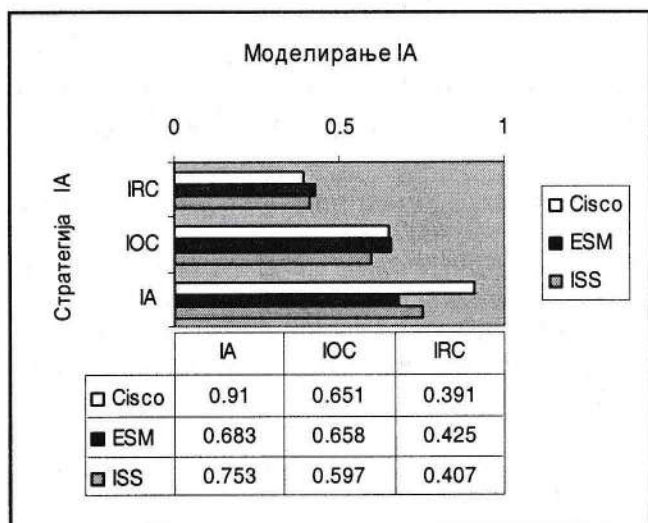
Најбоља стратегија IA настоји да повећа информационо обезбеђење IA и оперативне могућности система IOC (*IA on system operational capability*), а да, при томе, трошкови ресурса IRC (*IA on resource cost*) буду минимални (слика 10).

У модел IAAM (слика 11) је имплементирана стратегија IA јер он обухвата сва три фактора који, сваки за себе, имају своје вредносне хијерархијске скале.

Слика 11: Модел анализе информационог обезбеђења (IAAM) [18]

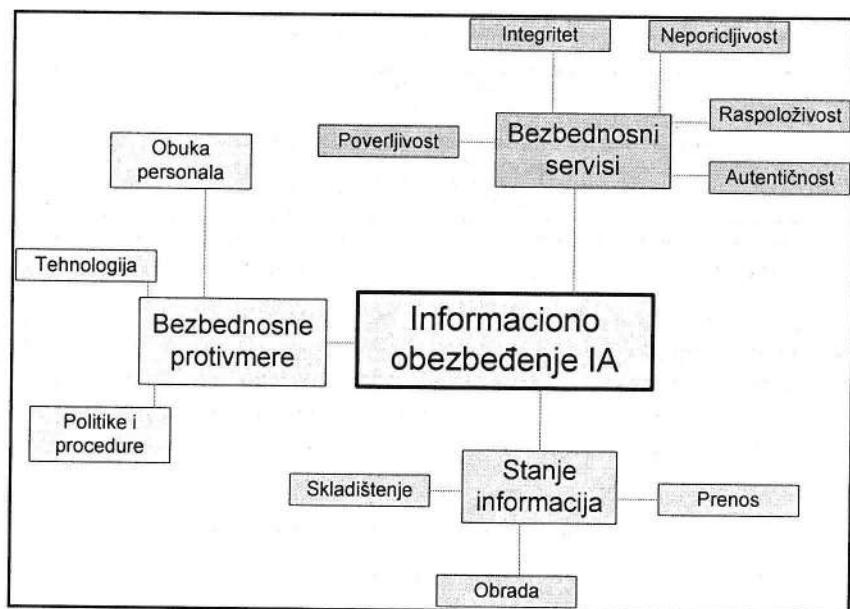
При избору стратегије IA врши се прорачун за три случаја: најбољи, вероватни и најгори. Као референтна величина служи основни (базни) систем. Решење квалитета стратегије IA (система) се добија у виду нормираног броја на основу чега се врши класификација. Поред укупног решења, могуће су анализе осетљивости појединих вредносних категорија.

Слика 12: Резултат моделирања IA (преузето из [18])

У својству примера и илустрације предложеног метода моделирања IA, преузет је један од многобројних резултата из [18]. Дијаграм на слици 12 показује квантитативне резултате моделирања на основу којих је могуће извршити избор стратегије IA.

У складу са моделом информационог обезбеђења. Ејб Ашер (Abe Usher) је предложио класификацију информационог обезбеђења. Као полазна основа су му послужила три аспекта: стање информација, безбедносни сервиси (услуге) и безбедносне противмере (слика 13, [19]). Детаљна разрада поменуте класификације није од суштинског значаја за предмет овог рада те се на њој нећемо задржавати.

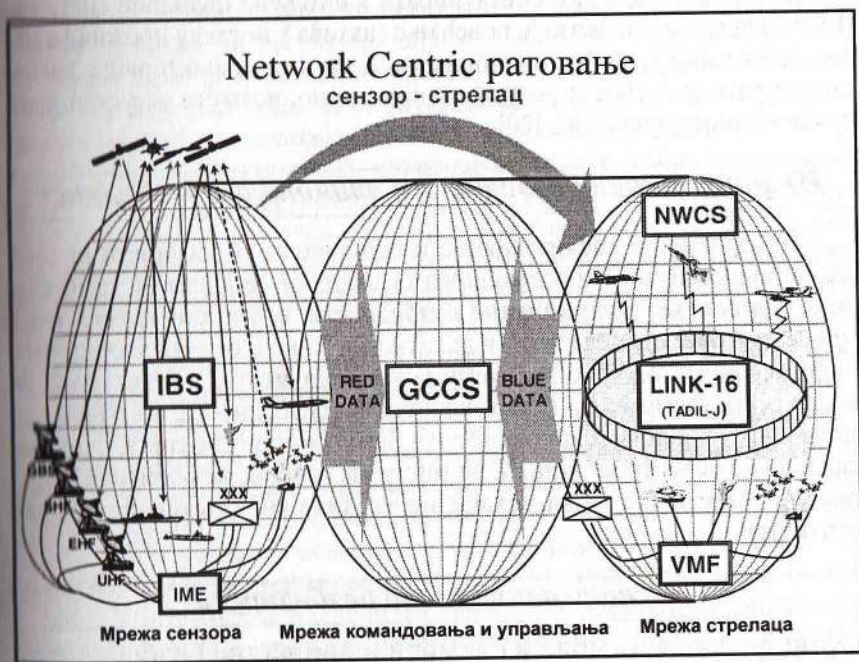
Слика 13: Највиши ниво поделе информационог обезбеђења IA [19]

Network-centric парадигма информационе безбедности

Са сваким новим достигнућем у области информационих технологија јављају се **нови аспекти информационе безбедности**. При томе, уз већ постојећа решења, јављају се нове гране које треба посматрати у неком другом контексту и, самим тим, под потпуно новим углом посматрања.

Информациони, телекомуникациони, рачунарски и кадровски ресурси су организовани по принципу информационих матрица које омогућавају флексибилну, безбедну и централизовану расподелу ресурса при формирању тзв. виртуелних организација насталих за решавање проблема у сложеним динамичким околностима.

Један од примера виртуелних организација је **Глобална информациона мрежа**⁴² (GIG – *global information grid*) настала за потребе Пентагона која треба да омогући управљање мобилним и компактним борбеним саставима. Високе маневарске и ватрене могућности борбених састава обједињавају се са ефикасном, флексибилном, безбедном и оперативном расподелом информационих ресурса (слика 14) у реализацији концепта сензор – стрелац [20]. Другим речима, ма која борбена платформа – тенк, авион, сателит или брод – у зависности услова и конкретног задатка у матрици може се појавити и као средство уништавања и као канал везе и као елемент система планирања и доношења одлуке. Коначан циљ датог пројекта је интегрисање у „матрицу“, у својству ватреног, извиђачког, информационог или командног елемента, сваког борбеног система без обзира ком формацијском саставу, роду или виду оружаних снага припада.

Слика 14: Глобална информациона мрежа и network centric ратовање

Као пример виртуелних организација, може послужити и „**виртуелна аналитичка средина**“ формирана за потребе обавештајно-извиђачке заједнице САД. Помоћу ње се, на основу неструктурираних и нехомогених информација (текст, графика, слике, виде, звук) из различитих извора (агентурних, радиотехничких, оптичких, електронских

⁴² Глобална информациона мрежа је планирана концептом развоја ОС САД до 2020. Почетак њеног рада је планиран за 2005. годину.

и др.), формирају нова знања о ситуацији, изводе се упоредне анализе са сличним ситуацијама у прошлости, извлаче се логички закључци, обезбеђује се тимски рад свих заинтересованих институција без обзира на њихову лоцираност [20].

Класичан модел информационе безбедности заснован на аутономности и локалности ресурса информационих система, у оваквим околности, апсолутно не задовољава. Решење је ешелонирани, **вишеслојни систем информационе безбедности** настао као резултата напора Пентагона и Агенције за националну безбедност САД а прокламован у стандарду ISO/IEC 15408. Концепт ешелонираног вишеслојног система информационе безбедности обухвата скуп компонената који реализују функције мониторинга, заштите и адаптације информационих ресурса. На овај начин могуће је спречити продор нападача, детектовати напад, локализовати објекат дејства, неутралисати и елиминисати нападача и рестаурирати изгубљене функције система. Значи, суштина концепта је повећање захтева у погледу преживљивости (*survivability*) информационих система које карактерише висок степен расподељености ресурса и, практично, потпуно одсуство централизованог управљања [20].

Информациона безбедност и национална безбедност

Однос између информационе и националне безбедности је сложен и вишезначан. Информациона безбедност се јавља не само као **један од аспеката националне безбедности**, већ и **као пресек свих других облика безбедности** (и делатности за које су везане) у којима информационе технологије заузимају важно место.⁴³ У тексту који следи осврнућемо се на појам националне безбедности, на однос између информационе и других облика безбедности (пре свега, економске и војне безбедност које су, по многима, основне компоненте националне безбедности) и на механизме заштите информационе инфраструктуре.

Основе националне безбедности

Концептуалне основе и елементи националне безбедности Руске федерације

Национална безбедност је основа стабилног постојања и прогресивног развоја државе у светској заједници. Она представља стање заштићености животни важних интереса личности, друштва и државе (националних интереса) од спољашњих и унутрашњих претњи [27].

⁴³ Информационо ратовање, како наводи дефиниција Универзитета националне безбедности САД, *применљиво је преко читавог скупа области националне безбедности од мира до рата и од главе до пете.*

Национална безбедност је оличена у **систему националне безбедности** који чине објекти безбедности, субјекти који обезбеђују безбедност и механизам обезбеђења безбедности у складу са којим се реализују практичне акције. Основни **објекти** безбедности су: личност – њена права и слободе, друштво – његове материјалне и духовне вредности и држава – њено конституционално уређење, суверенитет и територијална целовитост. **Субјекти** обезбеђења безбедности су организације, државни институти, службе и самосталне личности. **Механизам** обезбеђења безбедности дефинише динамичку шему обезбеђења националне безбедности кроз скуп мера, акција и поступака [28].

Систем националне безбедности је свеукупност објеката безбедности са избалансираним животно важним интересима, субјеката обезбеђења безбедности са њиховим функцијама, правима, одговорностима, обавезама, облашћу компетентности, средствима обезбеђења безбедности у различитим сферама делатности и односима између њих, у складу са којима се регулише, планира, организује, координира, синхронизује и контролише сврходна делатност постизања и одржавања стања безбедности адекватна **унутрашњим и спољашњим** претњама животно важним интересима личности, друштва и државе [28].

У основи **националних интереса** се налази човек, породица и друштво, њихова права, слободе и гаранција несметаног развоја. Важни национални интереси су: напредак и развој човека, побољшавање квалитета живота, лична и друштвена безбедност, очување суверенитета, територијалног интегритета земље и њеног државног уређења, јединство економског тржишта и економски раст и гарантована државна слобода демократског развоја друштва, очување грађанског мира, друштвеног порекла и националне сагласности [28].

Постизање националне безбедности је повезано са значајним материјалним издацима и у условима ограничених ресурса неопходно је оптимално **управљање системом националне безбедности**. Механизми управљања безбедношћу почивају на научно заснованим методама којима се решавају основни задаци: процена постојећег нивоа безбедности (ризика), дефинисање оптималног скупа мера за снижавање ризика и дефинисање плана провођења мера. **Механизми управљања безбедношћу** представљају свеукупност законодавних аката, правних норми, мотива и стимуланса, мера и других активности у сфери безбедности који омогућавају ефикасно функционисање и коришћење органа, снага, средстава и метода помоћу којих се реализују практична дејства у постизању циљева безбедности [28].

Системски прилаз решавању проблема националне безбедности подразумева дефинисање концепције, стратегије и политике националне безбедности. **Концепција националне безбедности** је систем погледа на реализацију националне безбедности. **Стратегија националне безбедности** изражава принципијелне елементе унутрашње, војне и спољне политике интегришући напоре на очувању национал-

них интереса. **Политика националне безбедности** има за циљ стварање и подршку политичког, економског, војно-стратегијског и међународног положаја положаја земље који омогућава повољне услове за реализацију националних интереса [28].

Приоритети националне безбедности нису стални и могу да претрпе значајне промене у зависности од конкретне ситуације, карактера и степена угрожености. Компоненте националне безбедности су: економска безбедност, безбедност у политичкој и социјалној сфери, војна безбедност, информациона безбедност, информационо-психолошка безбедност, морално-психолошка безбедност, еколошка безбедност, демографска безбедност и научно-техничка безбедност [28].

Посебну улогу у националној безбедности игра **економски фактор** који је не само један од компонената националне безбедности, већ и основа свих других компонената. Економска безбедност је материјална основа националне безбедности. **Војна безбедност** је стање заштитености од војних претњи. Предмет њеног интереса је одбрамбени потенцијал друштва и државе. Носилац су оружане снаге (ОС) а механизам њиховог деловања – оружана борба (ОБ). Физиономију ОБ изменила је појава оружја високе прецизности (ОВП) и нове војне концепције - добијања рата без наступања и непосредног додира са противником („бесконтактно ратовање“). Важан садржај савремених ратова је информациона противодбрана (*информационое противоборство*)⁴⁴ [28].

Терористички удари 11. септембра 2001. год. по објектима САД поставили су темеље тзв. **асиметричном ратовању** које се не води класичним оружаним снагама и оружјем како је то традиционално дефинисано. Асиметрично ратовање створио је савремени међународни тероризам.⁴⁵ Један од задатака националне безбедности је заштита државне територије и становништва од невојних форми и метода терористичких дејстава различитих размера – **борба са тероризмом** [28].

Информациона безбедност, схваћена у најширем значењу речи⁴⁶, не само да добија на значају, већ избија у први план. Као таква

⁴⁴ У склопу информационе противодбране у [3] се посебно инсистира на **информационо-психолошком аспекту** националне безбедности који треба да обезбеди информационо-психолошку средину, информационе ресурсе (духовне, културне, историјске и националне вредности), систем формирања сазнања (погледа на свет, политичких погледа и духовних вредности), систем јавног мњења, систем доношења политичких одлука и психу и понашање људи.

⁴⁵ Карактеристике асиметричног ратовања су: наношење концентрисаних (у времену и по месту) невојних удара са постизањем изненадног, неочекиваног, ошамућујућег ефекта, одсуство класичне линије фронта, скривеност политичких циљева и примена нових неочекиваних средстава и форми насиља [28].

⁴⁶ Информациона безбедност је, у претходним главама текста, дефинисана као безбедност информационог система и заштита информација, а не као безбедност иманентна информационом друштву.

она је **неодвојиви део националне безбедности**. Чак пре, информационо безбедност, у све већој мери, поприма и међународни карактер јер целовитост савременог света, као друштва, заснована је на интензивној размени информација. Елементи информационе безбедности, у контексту националне безбедности, су: информационо право као правна основа информационог друштва, информациони аспект управљања војним снагама и оружјем, информационо ратовање и информационо противодбрана, електронско ратовање као борба за доминацију у електромагнетном спектру, информационо безбедност информационих система и заштита информација, заштита државне тајне, извиђање и служба извиђања, информационо-психолошка противодбрана и психолошко ратовање, информационо-психолошка безбедност и морално-психолошко обезбеђење становништва, ОС и других војних организација [28].

Званични погледи Руске федерације на националну безбедност изложени су у **Концепцији националне безбедности** (2000. год.).

Национална безбедност САД

У схватању појма националне безбедности САД полазе од становишта да поред претњи споља (друга или друге државе), постоје и унутрашње претња (тероризам, елементарне непогоде, нарушавање људских права итд.) које су, по много чему, и веће од спољашњих. У складу са тим поред **Стратегије националне безбедности** (*National Security Strategy*, 2002) постоји и **Национална стратегија унутрашње безбедности** (*National Strategy for Homeland security*, 2002). Чињеница да као основна претња САД фигурише тероризам, не умањује значај суштински нове идеје да унутрашња безбедност има објективно много већи значај и да се **национална безбедност третира на нови начин**.

За разлику од Руске федерације у којој је заступљен, истина иновирани ипак, на традиционалан начин изложен проблем националне безбедности, САД (са становишта неоспорног светског лидера који, осим елементарних непогода, има само један реалан проблем – међународни тероризам) проблему националне безбедности приступају из једног другог угла гледања – са становишта заштите своје инфраструктуре.⁴⁷

Још од 90-их година руководећи кругови у САД су показивали забринутост због појаве нових претњи националној безбедности. После Првог залиског рата, због све чешће употребе појмова „информационо ратовање“ и „информационо оружје“, министарство одбране из-

⁴⁷ Председничка комисија о заштити критичне инфраструктуре (*PCCIP - Presidents Commission on Critical Infrastructure Protection*, 1997) је дошла до закључка да је информационо-комуникационо технолошка инфраструктура (ИТС – *information and communication technology infrastructure*) основна предност (могућност, актив) друштва коју треба да заштити заједно војна и цивилна одбрамбена политика и средства (*E. Luijif, Information assurance and the information society*, 1999).

дало је директиву TS3600.1 од 21. децембра 1992. године под називом „Информациона противобрана“ у којој је указано на неопходност вођења рачуна о информационим ресурсима при организацији планирања и функционисања система управљања у циљу повећања ефикасности дејстава војних снага у условима противдејстава противника. Од тог време интензивно се ради на задацима истраживања и развоја „борбе са системима управљања“ са основни циљем – остваривањем информационе супериорности. Већ 1993. год. Комитет здруженог генералштаба доноси меморандум MOP-30 са детаљним концептом борбе са системима управљања. 1994. год. следе публикације Комитета за науку МО САД о специјалним организационо-техничким мерама заштите информационе инфраструктуре. У фебруару 1996. год. КоВ САД издаје FM-106 „*Информациона операција*“ (*Information operations, 1996*). 1998. год. уследила је директива PDD-63 (*Critical Infrastructure Protection*) да би, као коначан след збивања, уследио почетком 2000. године „*Национални план заштите информационе инфраструктуре*“ (*National critical infrastructure plan, 2000*). Практично са овим Планом почиње *нова иницијатива* администрације САД у области националне безбедности. План представља свеобухватно гледање на проблеме заштите кључних сектора националне економије, националну безбедност, општу здравствену заштиту и личну безбедност грађана.

План садржи 10 независних програма обједињених општим циљем. Важна тезе Плана је *консолидација* напора владе, федералних министарстава и приватног сектора у *заштити информационе инфраструктуре* као најважнијег националног ресурса. Програми Плана су:

1. *Дефинисање критично важних ресурса инфраструктуре*, њихових узајамних веза и претњи које стоје пред њима,
2. *Детекција напада* и неовлашћених упада у компјутерске системе,
3. Разрада *деловања обавештајне заједнице и правних аката*,
4. Благовремена *размена* информација о нападима,
5. Дизајнирање *средстава* реаговања, реконфигурације и реконструкције,
6. Активирање *научно-истраживачких задатака* на подршци програма 1 до 5,
7. Припрема и расподела неопходног броја *специјалиста* у области информационе безбедности,
8. *Информисање* америчког друштва о неопходности прогреса на плану информационе безбедности,
9. Доношење допуна и измена у *законодавство* у интересу програма 1 до 8 и
10. Обезбеђење заштите *грађанских слобода* свих американаца [29, 30].

Преглед програма „Националног плана заштите информационог система“ показује озбиљне намере САД да проблем информационе безбедности, а самим тим и националне безбедности, решава на нови начин. У *центар разматрања поставља критичну инфраструктуру*, а она је, по природи информационог друштва, информационог структура. С друге стране, *проблем информационе безбедности је подигнут на општенационални ниво* при чему је сваки грађанин не само корисник који брине о личној безбедности, већ и о безбедности друштва у целини.

Појам *критична инфраструктура* је дефинисан у закону „О патриотизму“ (USA Patriot Act of 2001, October 2001) као свеукупност физичких или виртуелних система и средстава важних за САД у тој мери тако да њихово избацавање из строја или уништавање може довести до фаталних последица у области одбране, економије, очувања здравља и безбедности нације. Критичну инфраструктуру чине јавне и приватне институције у секторима пољопривреде, прехране, воде, здравства, хитних служби, владе, одбране, информација и телекомуникација, енергетике, саобраћаја, банкарства и финансија, хемијских и опасних материјала, поште и шпедиције.

Унутрашња безбедност, као део националне безбедности САД, регулисана је законом „*О унутрашњој безбедности*“ (Home Security Act, H. R., 5005, 25. 11. 2002). За праћење његовог спровођења надлежан је Комитет за унутрашњу безбедност (House Homeland Security Committee). У оквиру њега, за питања „*Кибер безбедности, науке, истраживања и развоја*“ (House Homeland Security subcommittee on Cybersecurity, Science and Research and development), формиран је подкомитет који се бави *безбедношћу компјутерских и комуникационих мрежа, информационог технологија, система управљања производњом, системом електроснабдевања и база података, како владиних тако и приватних, од унутрашњих и спољашњих напада предупредујући губитке становништва и инфраструктуре*.⁴⁸ Како је киберпростор⁴⁹ *нервни систем* – управљачки систем САД од кога зависи економија и национална безбедност земље, то је 2003. год. донешена *Национална стратегија безбедности кибер простора* (The Nacional Strategy to secure Cyberspace, feb 2003).

Међутим, основни носилац посла у области унутрашње безбедности је новоформирано министарство – *Министарство унутрашње безбедности* (Department of Homeland Security). При формирању министарства пошло се од схватања да је безбедност државе неодвојива од безбедности грађана. У том смислу су његове основне функције: спре-

⁴⁸ Leadership selected for new cybersecurity panel GCN, By William Jackson, 03/21/03

⁴⁹ *Киберпростор* се састоји од стотина хиљада међусобно повезаних компјутера, сервера, рутера, свичева и фибер оптичких каблова који омогућавају нашим инфраструктурама да функционишу [26].

чавање терористичких напада, смањење рањивости САД на терористичке акције, смањење последица тероризма, елиминисање последица техногених, антропогених и природних катастрофа, сагледавање економских интереса САД у склопу мера унутрашње безбедности, борба против наркомафије и њених веза са тероризмом и, коначно, и друге функције које нису директно везане за унутрашњу безбедност [24].

Министарство чине 4 директората:

– **анализа информација и заштита инфраструктуре** (*Information Analysis and Infrastructure Protection*),

– безбедност граница и транспорта (*Border and Transportation Security*),

– приправност за ванредно стање и реаговање (*Emergency Preparedness and response*) и

– наука и технологија (*Science and Technology*).

Унутар Министарства, посебно место припада првом директорату који обједињава анализу обавештајно-извиђачких информација о терористичким претњама (што је повукло за собом реорганизацију обавештајно-извиђачке заједнице САД) и заштиту критичне инфраструктуре. Интересантно је напоменути да су све функције унутрашње безбедности покривене нормативним документима. Тако је већ 2003. год. донешено неколико стратегија: **Национална стратегија борбе са тероризмом** (*The Nacional Strategy for Combating Terrorism*), **Национална стратегија безбедности кибер простора** (*The Nacional Strategy to secure Cyberspace*) и **Национална стратегија физичке заштите критичне инфраструктуре** (*The Nacional Strategy for the Physical Protection of Critical Infrastructures and Key Assets*).

Нове стратегије, по први пут официјално, признају потпуну зависност инфраструктуре САД од информационих система и мрежа и захтевају од свих друштвених чинилаца (јавног и приватног сектора) формирање **Јединственог националног система реаговања на кибер нападе** (*National Cyberspace Security response System*). Национални програм сарадње у области информационе безбедности (*The National Information Assurance Partnetship – NIAP*) присутан је још од 1997. год. Неактивност локалних органа, али и сама природа проблема је довела до тога да влада САД преузме све прегогативе у овој области. И наравно донешени су одговарајући закони: **закон о повећању кибер безбедности** (*Cyber Security Enhancement Act of 2002*, Н. R.3482), **закон о финансирању обавештајне делатности у 2003** (*Intelligence Authorization Act For Fiscal Year 2003*) и **закон о размени информација у интересу унутрашње безбедности** (*Homeland Security Information Sharing Act, 2003*).

Последица нових схватања оличених у стратегијама, директивама и законима су: рад на развоју националног система веза⁵⁰ (*National*

⁵⁰ Врућа линија (*Emergency response Link – ERLink*), перспективна интелигентна мрежа (*Advanced Intelligent Network – AIN*), мрежа упозорења и координације

Communications System – NCS), реорганизација обавештајно-извиђачке заједнице (*intelligence community*), физичка заштита важнијих објеката критичне инфраструктуре, инсистирање на кључној улози информационог технологија у повећање унутрашњу безбедности⁵¹, подршка технолошкој надмоћи САД, истраживање у области заштите информационе инфраструктуре⁵² и обука грађана у стицању навика преживљавања у условима техногених и природних катастрофа и терористичких напада.

Нови приступ решавању питања унутрашње безбедности, у условима глобализације, не делује само на америчко друштво, већ одражава и на остала друштва.⁵³ Network-centric парадигма, заснована и још увек присутна само у САД, прелиће се и на остале земље света, а она подразумева висок степен зависности безбедности националне информационе инфраструктуре од информационе безбедности свих њених елемената, како државног тако и приватног сектора. На тај начин, информациона безбедност било које компаније постаје фактор националне и унутрашње безбедности државе у целини. **Изградња ефективне безбедносне инфраструктуре**, тзв. интегрисане информационе инфраструктуре (III – *integrated information infrastructure*), **није питање добре воље, већ ствар националне безбедности земље.**

Однос информационе и других одлика безбедности

Као што смо већ рекли, информациона безбедност се јавља не само као **једна од компонената националне безбедности**, већ и као

(*Alerting and Coordination Network – ACN*), владин телекомуникациони сервис у ванредним приликама (*Government Emergency Telecommunications Service – GETS*), национални координациони центар (*National Coordinating Center – NCC*), размена информација о ресурсима везе (*Communications Resource Information Sharing – CRIS*), дистрибуирани ресурси (*Shares Resources – SHARES*), приоритетни телекомуникациони сервис (*Telecommunications Service Priority – TSP*), бежични приоритетни сервис (*Wireless Priority Service – WPS*) и обука, планирање и техничка подршка (*Training, Planing and Operational Support – TPOS*).

⁵¹ Информационе технологије ће играти кључну улогу у повећању унутрашње безбедности нације пред будућим потенцијалним опасностима. У суштини, информационе технологије ће помоћи нацији да одреди потенцијалне претње, да оперативније дистрибуира информације, да обезбеди механизме заштите земље и разради одговарајуће противмере (*Homeland Security – Information Technology Funding and Associated Management Issues*, GOA-03-250, decembar 2002.).

⁵² Перспективне области истраживања и развоја: управљање безбедношћу компанија, безбедност дистрибуираних аутономних група, истраживање безбедности и анализа „рањивих“ места, реконструкција безбедности система и мрежа, безбедност бежичних система, показатељи и модели и питања законодавства, политике и економије (*Cyber security research and development agenda*, Institut for information infrastructure protection, January 2003).

⁵³ Тако нпр. већ 11.03.2003.год. извршена је реорганизација руских специјалних служби [24].

пресек свих других облика безбедности у којима информационе технологије заузимају важно место. Најочигледнији пример тога су војна и економска безбедност

Однос војне и информационе безбедности већ је изложен (за САД у тачки 3.3 и за Руску федерацију у тачки 4.1.1) па се на њему нећемо задржавати. Однос информационе и економске безбедности није до сада третиран. Због значаја економског фактора за националну безбедност и савремених тенденција у националним економијама и светској економији која настаје на крилима глобализације, потребно је рећи нешто о областима пресликавања информационе безбедности и пословања (бизниса) као главног садржаја економске безбедности.

Однос информационе и економске безбедности

У тесној вези са пословањем, поред **економске безбедности**, је и информациона безбедност. Економска безбедност има за циљ стабилно привређивање и стабилно одвијање бизнис-процеса. Информациона безбедност се протеже и на економику у смислу информација и информационих система који су, реално, део те области друштвених делатности. Према схватањима на Универзитету националне одбране САД, информационо ратовање, „*мада ... у крајњем случају војно по својој природи, води се и у политичкој, економској и друштвеној сфери*“ – И у дефиницији М. Либицког инсистира се на односу економике и информационе безбедности. Чак пре, он, као један од облика информационог ратовања, наводи економско-информационо ратовање *EIW (economic information warfare)* које се своди на блокирање (**информациона блокада**) или усмеравање информација да би се обезбедила економска доминација (**информациони империјализам**).

Заштита информација је предмет интересовања државних и војних структура од настанка државе. Међутим, данас, и све велике компаније сматрају да је информациона безбедност један од најважнијих приоритета у вођењу бизниса. У складу са тим евидентне су радикалне промене у организацији службе информационе безбедности у фирмама. Питања информационе безбедности и проблем заштите информација су са, све донедавно, крајњих маргина доспели у ситуацију да буду делокруг рада самог топ-менаџмента компанија.

Зашто је потребно штитити пословне информације? Различите организације из различитих разлога треба да штите информације. За банке је од пресудног значаја **интегритет** информација (неизменљивост новчаних трансакција) због финансијског пословања. За провајдере Интернет-услуга најважније су **расположивост и поузданост** (доступност и поуздан рад кључних елемената система) због континуитета пружања услуга. За државне организације и установе од пресудног значаја је **поверљивост** (приступ информацијама имају само овлашћена лица).

Пословне информације могу отицати путем техничких канала отицања (у литератури је најзаступљеније разматрање компјутерског канала)⁵⁴ или путем тзв. унутрашњих канала (сарадници са својим мотивима и радним навикама). Последице неадекватне заштите информација се огледају као финансијски губици, губитак угледа или тржишних позиција и могу имати катастрофалне последице. Очигледност потребе заштите информација је посебно изражена у различитим облицима електронског пословања (*e-business*).

Ако појемо од чињенице да су информације и информациони ресурси материјална добра, очигледно је да је информациона безбедност неодвојиви део пословања.

Када говоримо о пословању и информационој безбедности, предмет разматрања су информациони системи и информације које спадају у пословне и банкарске тајне. **Пословне тајне** подразумевају информације пословног карактера и персоналне податке особља коме су доступне пословне информације. **Пословне информације** су основна документа фирме, финансијски обрачуни, кредитни аранжмани, подаци о перспективним робама, тржиштима, изворима средстава или сировина, подаци о конкурентима, подаци о технолошким поступцима, подаци о потенцијалним партнерима, подаци о месту чувања, времену и маршрутама превозења товара, подаци о лицима која треба врбовати и поткупити, подаци о незама и могућностима менаџера и подаци о сталним купцима (потрошачима). **Персонални подаци** су подаци личног карактера сарадника фирме: извори прихода, однос према актуелним друштвено-економским питањима, лични живот топ-менаџмента и чланова њихових породица, подаци о пороцима, штетним навикама, сексуалној оријентацији, подаци о дружењима и начину организације личног и породичног живота, подаци о месту чувања драгоцености, брачној верности и проблемима између родитеља и деце.

Информациона безбедност пословања (бизниса) подразумева заштиту од организованих престапа, заштиту од нарушавања закона и заштиту од несавесне конкуренције.⁵⁵ Интересантно је, да је у пракси, најзаступљенија потреба за заштитом од несавесне конкуренције и њене најгрубље форме – **индустријске шпијунаже**.⁵⁶

⁵⁴ Појавом Интернета омогућено је формирање погодне глобалне комуникационе инфраструктуре која пружа могућност приступа, у светским размерама, фирмама, купцима, произвођачима опреме и кључним партнерима. Реч је о несумњиво проширеним могућностима међусобне размене информација и ефикаснијег пословања, али и о повећању ризика и опасности када је у питању рачунарска мрежа компаније.

⁵⁵ Према резултатима анкетања проведених у РФ о формама и методама прибављања пословних тајни конкурентских фирми на корупцију (мито) и уцену отпада 42%, на добијање информација помоћу компјутера и друге технике отпада 35%, на копирање или крађу докумената, цртежа и експерименталних или пробних примера отпада 13%, на прислушкивање – 5% и на остале методе 5%.

⁵⁶ Индустријска шпијунажа је везана за најсавременије технологије, производњу роба широке потрошње и фирме које се баве снабдевањем становништва. Предмет индустријске шпи-

Однос између пословања и информационе безбедности, посматран у контексту класичног (традиционалног) и електронског пословања, има четири различита аспекта (слика 15).

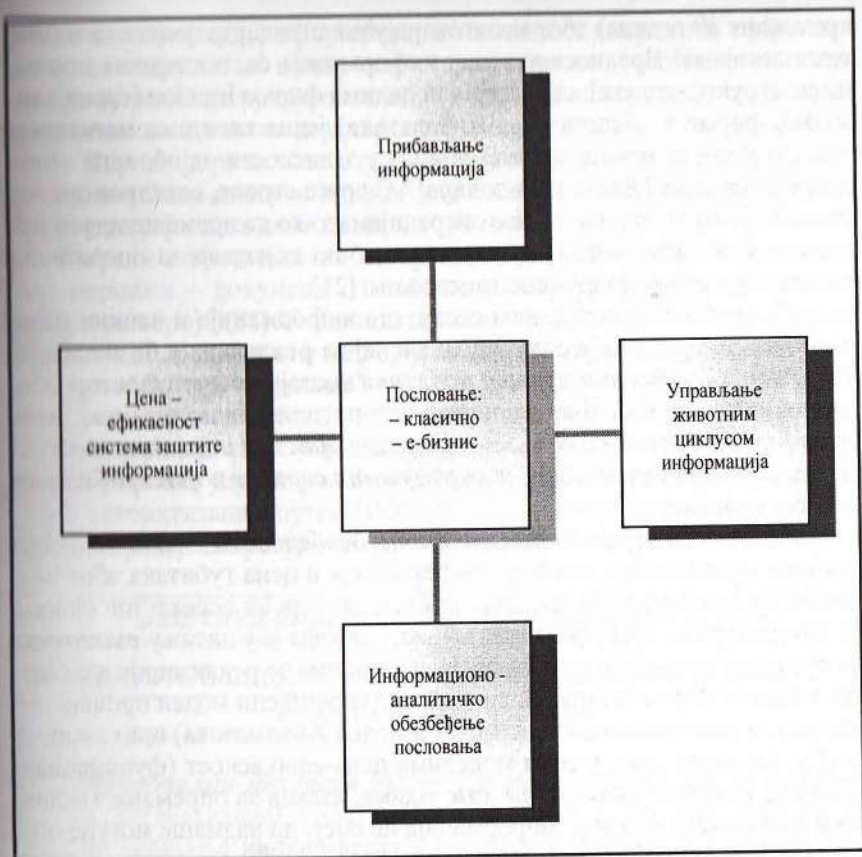
Први се односи на процес **прибављања** пословних информација о конкурентима и њиховим пословним плановима. Када је реч о **прибављању економских информација**, срећу се различити термини: **конкурентско извиђање** (*competitive intelligence*), бизнис извиђање, комерцијално извиђање, пословно извиђање и индустријска шпијунажа. Основна разлика међу њима је да ли се користе законским (конкурентско извиђање) или незаконским (индустријска шпијунажа) средствима. Све врсте извиђања основно упориште имају у легитимности (етичности), односно прибављању информација само законским и етичким методама (проспекти, објављени извештаји, радови из стручне литературе, предавања, организоване посете, размена литературе, различити облици пословне сарадње итд.). За разлику од конкурентског извиђања, индустријска шпијунажа је добијање информација или података (било законитим или незаконитим путем) о конкуренту из области научног истраживања, производње са најновијим технологијама као и персоналних података руководећих људи (са циљем њихове злоупотребе).

Индустријска шпијунажа се организује на државном нивоу. Као једна од најугроженијих земаља, када је реч о индустријској шпијунажи, САД су 1996. год. донеле закон о индустријској шпијунажи. Непосредан повод је био извештај начелника федералног истражног бироа (FBI), по коме је у 1995. год. подигнуто 700 оптужница за индустријску шпијунажу. Индустријска шпијунажа је проглашена за једну од претњи (ризика) за америчку економију. Према извештају Едвина Фридмана (објављеном у *Public Administration Review*, 1995. год.), агената ФБИ и асистента на факултету криминалног права при министарству за друштвено управљање (Њујорк), индустријска шпијунажа је нанела штету америчкој економији од 25 до 100 милијарди USD.⁵⁷

Други аспект је проблем **чувања** пословних информација у базама података. Вођење пословања претрпело је корените промене последњих година. Његова стабилност и динамичност у многоме зависи од техничке опремљености. Посебно место у оквиру тзв. техничке опремљености припада инфраструктури чувања података. Наиме, раст бизнис-трансакција довео је до енормног пораста обима података који се чувају на различитим медијумима. У складу са тим настао је **проблем чувања података** (у базама података) јер губитак опреме не мора да значи губитак бизниса, али губитак података – обично то јесте (нпр. банкарски подаци о извршеним трансакцијама, подаци о испорученим робама у компанијама итд.).

јунаже, пред високих технологија, су и стратегијски маркетинг планови и спискови клијената! Индустријска шпијунажа је најзаступљенија у најразвијенијим земљама, при чему свака има свој модел деловања (САД, Феанцуска, Јапан, Немачка, РФ, Јужна Кореја итд.).

⁵⁷ М. Расчѐтов, Идеологија и методологија промшленог шпијунажа, Лан, № 3, 2002.

Слика 15: Области пресликавања односа информационе безбедности и пословања

Термин чување података, са својом термилошком назнаком некакве статичности, постао је преузак за *on-line* бизнис-процесе и прерастао је у нови – управљање информацијама, односно управљање животним циклусом информација (ILM – *Information Lifecycle Management*). Иначе, пословни информациони системи (ПИС) и управљање информацијама представљају окосницу будућих трендова развоја. У складу са тим, значај и улога управљања информацијама (чување података), добија на значају и у инфраструктури информационих технологија. Зашто? Системи обраде података мењају се сваких 5 година, са променом технологије, а системи чувања података треба да обезбеде компатибилност и функционисање од 25 до 250 година!⁵⁸ Познат је „ефекат НАСА“ када је америчка космичка агенција изгубила 1,2 милиона магнетних трака са информацијама о космичким летовима (у

⁵⁸ Чиняков Р., Сети хранения в ретроспективе и перспективе, Журнал „LAN“ №7 2004., Издательство „Открытые системы“.

протеклих 30 година) због неодговарајућих стандарда записа са новим технологијама! Вредност чуваних информација се, последњих година, многоструко пута увећала. Према подацима фирме Imation (специјализоване фирме у области чувања података) једна касета са магнетном траком може садржати информације – у зависности од области – чија је вредност и до 2,8 милиона долара!⁵⁹ С друге стране, електронско пословање је базирано на *on-line* операцијама тако да време приступа подацима и 24-четворочасовна спремност база података за оперативни рад постају основа савременог пословања [21].

У савременом пословном свету, где информација и начини њене обраде и чувања имају одлучујући значај за реализацију бизнис-задача, **центри обраде и чувања података** постају кључни фактор свих пословних збивања. Њих карактеришу четири важне особине: **поузданост** (отпорност на отказе), ефикасан **приступ подацима** (доступност), успешна реализација свих **услужних сервисе** и **флексибилност** конфигурисање.

Економска страна информационе безбедности – цена коштања система организације заштите информација и цена губитака због неадекватне заштите информација, представља трећи аспект тог односа. У литератури се срећу различити приступи када је у питању **економски рачуница** о потребним финансијским издацима за реализацију адекватне заштите информација. Неки модели (упрошћени модел процене губитака, модел враћања инвестиција и модел Абалмазова) приказани су у [22]. Полазни став, у свим моделима цена-ефикасност (функционалност), је **принцип економичности**. Наиме, издаци за опремање техничким средствима заштите информација не смеју да надмаше могуће очекиване губитке. У складу са оваквим приступом формулисан је **концепт управљања ризицима** као доминирајући у свим стандардима о информационој безбедности. Најпознатији софтверски пакети који реализују концепт управљања ризицима су: CRAMM (енглеска компанија *Insight Consulting*), RiskWatch (америчка компанија *RiskWatch*) и ГРИФ (руска компанија *Digital security*) [23].

Као четврти аспект, имамо тзв. **информационо-аналитичко обезбеђење пословања**. Проблематика информационог-аналитичког обезбеђења проистиче из схватања да је **доступност** (*открытость* – отвореност) **информација** саставни део појма информационе безбедности,⁶⁰ односно сигурности друштва и појединаца да ниуком погледу нису ускраћен за информације које им припадају.⁶¹ Посматрано

⁵⁹ Keller M., Правильное обращение (превод на руски), Журнал ЛАН №7 2004., Издательство Открытые системы“.

⁶⁰ Минаев Ю., Информационная открытость – составная часть национальных интересов России в информационной сфере, Међународни форум Технологије безбедности, Москва 2002. год.

⁶¹ У уводном делу је напоменуто да је појам информационе безбедности свеобухватан и да прожима све сфере људског битисања. Филозофски, социјални и психолошки

у економској сфери, информациона отвореност доприноси ефикасно-сти економије на тај начин што информационо – аналитичка подршка доприноси да предузетништво располаже са адекватним проценама ризика и да може доносити правилне одлуке о пословним потезима. Нпр. информациона отвореност у области инвестиционих пројеката, повећава интерес страног улагања на рачун смањених системских и специфичних инвестиционих ризика.

Питање информационе отворености је регулисано и међународним нормама – документ о глобалном информационом друштву и Препорука број Р(81) 19 Комитета министара држава чланица Савета Европе – **О доступности информација које се налазе на располагању у државним установама.**⁶²

Друга страна проблема информационог-аналитичког обезбеђења је инкорпорација свеобухватних **пословних информационих система** (ПИС) у процес управљања пословањем. Проблематика информатизације и аутоматизације путем ПИС оличена је у тзв. системима планирања корпорацијских ресурса (ERP – *Enterprise Resource Planning*).

Заштита информационе инфраструктуре

Заштита националних интереса Руске федерације у информационој сфери

„**Национални интереси** Русије у информационој сфери завршавају се сагледавањем конституционих права и слобода грађана у области добијања информација и њиховог коришћења, у развоју савремених телекомуникационих технологија и у заштити државних информационих ресурса од неовлашћеног приступа⁶³. Као и **Концепција националне безбедности**, тако и **Доктрина информационе безбедности**, у делу о компонентама националних интереса у информационој сфери⁶⁴, о заштити информационе инфраструктуре говори на општем нивоу. У оба документа наводе се само државни органи и институције задужене за реализацију датих интереса без детаљније разраде њихових међусобних односа и задужења. Имајући на уму чињеницу да до 1992. год. у Руској федерацији информациона безбедност

аспекти информационе безбедности су предмет разматрања не само руских, већ и западних истраживача.

⁶² Проблематика информационе отворености се у Руској федерацији озбиљно третира од 1991. год. о чему сведоче међународни форуми и округли столови.

⁶³ *Концепција националне безбедности* (указ председника № 1300 из 1997. и редакција № 24 из 2000. године)

⁶⁴ *Права и слобода грађанина, информационо обезбеђење државне политике, развој савремених информационих технологија, заштита информационих ресурса од неовлашћеног приступа и обезбеђење безбедности информационих и телекомуникационих система*

није уопште разматрана и да информациона инфраструктура није ни приближно развијена као у САД, правна регулатива и значај који се придаје информационој безбедности представљају велики напредак.

За разлику од Руске федерације, САД (као земља са најразвијенијом и најрањивијом инфраструктуром у свету и као земља којој се догодио 11. септембар), имају разрађен концепт заштите информационе инфраструктуре до најситнијих детаља. Са наведеним концептом ћемо се упознати у основним цртама колико је потребно да илустрирамо чињеницу да је информациона безбедност једна од компонената националне безбедности.

Изградња ефективне безбедносне инфраструктуре

МО САД и Одбрамбени научни борд (DSB – *defense science board*) су идејни творци ефективне безбедносне архитектура - **интегрисане информационе инфраструктуре** (III – *integrated information infrastructure*). Интегрисана информациона инфраструктура представља глобалну информациону мрежу GIG (*global information grid*) која испуњава све захтеве појма информационо обезбеђење (IA). Њу карактерише: инфраструктура и апликације јавног кључа РКI и РКЕ, GIG IA тестирање, DID архитектура (*defence-in-depth* – одбрана у дубину), IP sec, функције информационог обезбеђења, могућност менаџмента безбедношћу мрежа, линк енкрипција на физичком нивоу отвореног модела OSI и способност преживљавања [25].

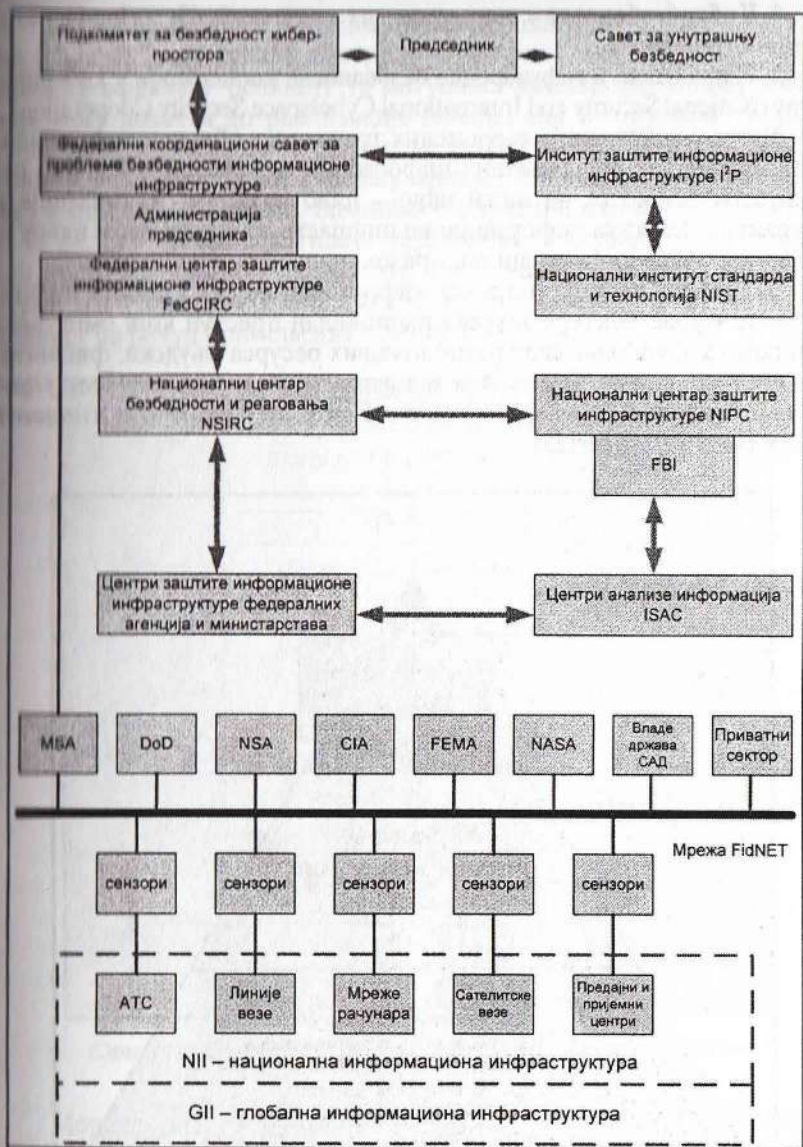
Елементи правног и организационог карактера заштите информационе инфраструктуре изложени су у тачки 4.1.2. Са председничком директивом ПДД-63 (PDD/NSC-63, *Americas Critical Infrastructures, may 22, 1998*) и „Националним планом заштите информационих система“ (8. април 2000. год.) започет је процес изградње ефективне безбедносне инфраструктуре. То су први документи у којима су директно повезане информациона безбедност и безбедност инфраструктуре као оличења националне безбедности.

Стратегија развоја глобалне информационе мреже, препоруке, архитектура ефективног информационог обезбеђења (*information assurance*) и предности које она са собом доноси детаљно су изложени у [25]. На овом месту ћемо рећи још само пар чињеница – да је глобална информациона мрежа предмет Визије 2020 и да њен настанак почиње са 2005. годином.

Организациона структура управљања безбедношћу националне информационе инфраструктуре САД приказана је на слици 16.

Национална стратегија безбедности кибер простора дефинисала је пет националних **приоритета** у области заштите информационе инфраструктуре, и то:

1. Национални **систем за безбедносни одговор** у киберпростору (A National Cyberspace Security Response System)

Слика 16: Структура управљања безбедношћу националне информационе инфраструктуре САД (преузето из [20])

2. Национални програм за смањење безбедносних претњи и ранивости у киберпростору (A National Cyberspace Security Threat and Vulnerability Reduction Program)

3. Национални програм безбедносног упозорења у киберпростору и програм обуке (A National Cyberspace Security Awareness and Training Program)

4. **Кибербезбедност** у раду владиних институција (Securing Governments' Cyberspace)

5. Национална и међународна **безбедносна кооперација** у киберпростору (National Security and International Cyberspace Security Cooperation)

У циљу илустрације савремених трендова у области информационе безбедности појединачних информационих система, условно речено, спустићемо се на нижи ниво – ниво државне организације и компаније. Заштита информационе инфраструктуре на овом нивоу је темељ глобалне информационе мреже.

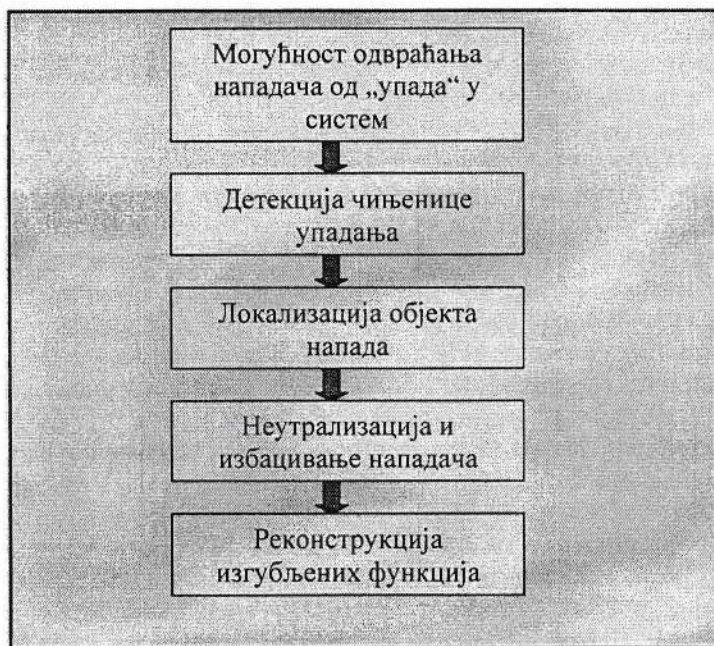
Савремена теорија и пракса информационе безбедности информационе инфраструктуре захтева рационалан приступ који омогућава ефикасно коришћење свих расположивих ресурса (људски, финансијски и материјални). Овај услов задовољава **модел адаптивног управљања безбедношћу** (*adaptive network security*)⁶⁵ на основу **концепта управљања ризиком** [22].

Слика 17: Модел адаптивног управљања безбедношћу компјутерских мрежа

⁶⁵ Један од метода модела адаптивног управљања безбедношћу је ADDME метод назван по првим словима његових етапа – оцена (*asses*), пројектовање (*design*), постављање (*deploy*), експлоатација (*manage and support*) и обука (*education*).

Модел адаптивног управљања безбедношћу компјутерских мрежа (слика 17) омогућава контролу практично свих претњи и благовремену ефикасну реакцију уз могућност отклањања слабих места, која могу довести до реализације напада, али и могућност анализе услова под којима долази до појаве таквих места у систему. Модел смањује могућност злоупотреба у мрежи (70% напада долази из мреже) и спречава скривање чињеница о нападима или покушајима који су се десили. Модел адаптивног управљања безбедношћу не одбацује већ постојеће механизме заштите информација (разграничење приступа, идентификацију итд.), већ само проширује њихову функционалност на рачун примењених технологија.

Слика 18: Концепција ешелонираног система информационе безбедности [20]

Модел адаптивног управљања безбедношћу уграђен је у стандард ИСО/ИЕЦ 15408. Према њему за заштиту информационе инфраструктуре у САД примењује се **модел ешелониране вишеслојне информационе безбедности** (слика 18)⁶⁶ који реализује функције мониторинга, заштите и адаптације информационих ресурса. На тај начин могуће је спречавање продора, детекција нарушавања безбедности, локализација нападнутог објекта, неутрализација, елиминисање напа-

⁶⁶ Пре избора хардверско-софтверских система заштите неопходно је разрадити политику безбедности, узимајући у обзир све специфичности технологије обраде информација у датој организацији.

дача и реконструкција изгубљених функција система. У основи датог модела лежи примена пасивних (филтера, међумрежних екрана – *firewall*) и активних (сензора детекције напада, распознавања аномалија, адаптивних алгоритама реконструкције) техничких средстава заштите. Најпознатија од савремених технологија ове намене је технологија IDS (*Intrusion detection Systems – детекција напада на систем*).

Модел ешелониране вишеслојне информационе безбедности своју детаљну, прегледну и лако схватљиву разраду, на нивоу појединачног информационог система,⁶⁷ добио је у **моделу заштитних прстенова** [31] који, информациону безбедност информационих система, разматра са више аспеката: правне норме, организационе мере, мере непосредне заштите, заштита опреме, заштита програмске подршке и заштита база података. Заштитни прстенови су:

- хумани прстен (персонал који ради са својим мотивима, спремношћу и могућношћу деловања),
- нормативни прстен (обавезује и прописује извршење и начин извршења неке радње, дефинисан матрицом овлашћења),
- организациони прстен (мере и активности, надлежности и обавезе корисника и извршилаца),
- прстен физичке заштите (оне могућава физички приступ нападача),
- заштита софтвера (контролисано чување и копирање оперативног система и апликативних програма),
- заштита (резидентних) података (обухвата ограничење приступа подацима, евидентирање приступа подацима и спречава неовлашћени приступ подацима),
- заштита инфраструктуре (обезбеђује оптималне услове за функционисање свих компоненти ИС),
- противпожарна заштита (грађевинске мере, примена одговарајућих средстава за гашење и обуку особља),
- заштита ИС у раду у мрежном окружењу (контрола приступа мрежи и криптозаштита порука које се преносе у дифузној рачунарској мрежи) и
- криптозаштитни безбедносни прстен (криптозаштита података транзицијом или супституцијом).

У моделу заштитних прстенова учавамо, на нивоу појединачног информационог система, ешелонирану по дубини заштиту информација. Модел покрива широку лепезу могућих напада што је карактеристично за услове савременог живљења. У њему се виде елементи интегрисаних система.⁶⁸

⁶⁷ Из организационе структуре управљања заштитом информационе инфраструктуре, евидентно је да модел ешелониране вишеслојне заштите подразумева, на нивоу националне информационе инфраструктуре, просторну и кибер-просторну дубину.

⁶⁸ На вишем нивоу уопштавања заштитне прстенове можемо дефинисати као: легалну и друштвену контролу (правни оквир), административну контролу (организационе мере), физичку заштиту и контролне процедуре у систему.

Заштита информационе инфраструктуре је предмет живог интересовања у САД. Тако нпр. Институт за заштиту информационе инфраструктуре⁶⁹ (чине га 23 државне организације), на основу опсежних испитивања, издао је листу приоритетних истраживања у овој области: управљање безбедношћу компанија, безбедност дистрибуираних аутономних група, испитивање безбедности и анализа рањивости, регенерација система и мрежа, идентификација, безбедност бечичних система, критеријуми и модели (заснованост инвестиција и дозвољени ниво ризика) и питања законодавних, политичких и економских аспеката информационе безбедности [24].

Закључак

Промени погледа на свет, насталој на граници трећег миленијума, претходила је технолошка револуција у области информационих и комуникационих система. Масовна компјутеризација и примена и развој нових информационих технологија довели су до неслућеног напретка у сфери масовних медија, бизниса, индустријске производње, ратовања, научних истраживања и образовања.

Глобалне социјалне промене, настале као последица ових промена, захтевају објективну анализу формиране информационе средине светске заједнице. Проблем информационе безбедности, у досадашњој историји, разматран само у контексту заштите информација и то, пре свега, путем тоталне физичке заштићености и различитих ограничења, тешко да може задовољити савремене потребе. **Информационо друштво**, које доноси са собом трећи миленијум, **носи са собом нове претње али и нове начине за њихово решавање.**

Савремена геополитичка ситуација и еволуције целог спектра геополитичких фактора међу којима је један од најважнијих – информациони, **захтева принципијелно другачији прилаз проблему националне безбедности.** Данас је свима јесно да је, уз исте остале услове, стратегијска предност државе у њеним могућностима у информационој сфери.

До недавно се сматрало, у теорији и пракси националне безбедности, да је најважнија војна компонента. Данас су очигледни недостаци оваквог прилаза (вероватно најбољи пример је војно и политичко руководство бившег СССР) јер је научно-техничка револуција довела до формирања информационог друштва у коме је **информација главни фактор управљања светом и основни инструмент власти.**

Полазећи од искустава из сукоба последње деценије и одређења информационог ратовања, као **деловања на систем знања и уверења некооперативних опонената**, јасно је да проблем националне безбедности захтева и решење проблема информационо-психолошких деј-

⁶⁹ И³П – институт инфраструктуре протекцион

става на психу човека као појединца. Информационо ратовање, мада је у крајњем случају војно по својој природи, води се и у *политичкој, економској и друштвеној сфери и применљиво је преко читавог скупа области националне безбедности од мира до рата и од главе до пете.*

Чињеница да времена која долазе информациону безбедност стављају у први план, само наговештавају њен даљи развој и у теоријском и у практичном смислу.

Литература

1. Ярочкин В., И, *Секьюритология – наука о безопасности жизнедеятельности*, <http://kiev-security.org.ua>.
2. Daniel G. Wolf, *Statement before the House Select Committee on Homeland Security Subcommittee on Cybersecurity, Science and Research & Development*, Nacional Security Agency US, Juli 22, 2003.
3. Панарин И., Н., *Проблемы обеспечения информационной безопасности в современных условиях*, <http://kiev-security.org.ua>, 1997.
4. Хорев А. А., *Способы и средства защиты информации*, МО РФ, Москва, 1998 г.
5. Решение Коллегии Гостехкомиссии России № 7.2/02.03.01 г., *Специальные требования и рекомендации по технической защите конфиденциальной информации*, Москва, 2001.
6. *Федеральный закон об информации, информатизации и защите информации*, Дума, 25.01.1995.
7. П. В. Константинович, *От информационных войн к управляемой конфронтации и сотрудничеству*, журнал Факт № 9, 2001.
8. А. Д. Урсул, Т. Н. Цырдя, *Информационная безопасность, сущность, содержание и принципы ее обеспечения*, журнал Факт № 2, 2000.
9. *Доктрина информационной безопасности Российской Федерации*, Президент, 09. 09. 2000.
10. Барсуков Д., *Интегральная защита информации*, „Электроника. Наука, технология, бизнес“ № 3–4, 1998 г.
11. Masonachy V., Schou C., Ragsdale D., Welch D., *A model for Information assurance: an integrated approach*, Proceedings of the 2001 IEEE, Workshop on Information Assurance and Security, United States Military Academy, West Point, 2001.
12. Field manuel No. 100–6, *FM 100–6 Information operations*, Department of the Army, Washington, DC, 1996.
13. Field manuel No. 3–13, *FM 3–13 (FM 100–6) Information operations: Doctrine, Tactics, Technigues, and Procedures*, Department of the Army, Washington, DC, nov 2003.
14. Szafranski R., *A theory of information warfare: preparing 2020*, Airpower Journal, Spring, 1995 .
15. Libicki M., *What is information warfare?* Strategic Forum, No. 28, <http://www.ndu.edu/inss/actpubs/act003/actppub.htm>.
16. Nacional Security Agency, *Nacional Information Systems security Glossary*, NSTISSI No 4009, Fort Meade, MD spt 2000.

17. *Survivability – A New Technical and Business Perspective on Security*, Proceedings of the 1999 New Security Paradigms Workshop. Caledon Hill, ON, sep 21–24, 1999, New York, NY: Association for Computer Machinery, 2000.
18. Beauregard J., *Modeling information assurance*, Air Force Institute of technology, 2001.
19. A., Usher: *Towards a Taxonomy of information assurance*.
20. Леваков А., *Анатомия информационной безопасности США*, Jet info online № 6 (109), 2002.
21. Жилкина Н., *Данные в порядке?*, Журнал „LAN“, № 4/2004., издательство Открытие системы (<http://www.osp.ru>).
22. Синковски С., *Неки аспекти и проблеми заштите информација*, „Безбедност“, 04/2004, стр. 586–602.
23. Медведовский И., *Современные методы и средства анализа и контроля рисков информационных систем компаний*, Учебный центр Информзащита, 12.01. 2004.
24. Леваков А., *В интересах внутренней безопасности США*, [http:// Jet info online](http://Jet.info).
25. *Protecting the Homeland*, report of the Defense science board, 2001.
26. *The national strategy to secure cyberspace*, The White house, ashington, - february 2003.
27. *Концепция национальной безопасности*, указ председателя № 1300 из 1997 и редакция № 24 из 2000).
28. *Основы национальной безопасности*, приказ кнѣге Б. А. Демидова „Концептуальные основы и элементы национальной безопасности“, <http://domarev.ru>.
29. Леваков А., *В США принят план защиты информационных систем*, Jet Info № 8/2000.
30. J. Miteff, *Critical infrastructure: background, policy, and implementation*, CRS report for Congress, 4. feb 2002 .
31. Родич Б., *Интеракција јавних рачунарских мрежа и рачунарских мрежа специјалних институција (докторска дисертација)*, Војнотехничка академија, Београд, 2001.

Др Слободан Годорић

У раду се теоријски разматрају два постојећа концепта цивилне контроле војске: субјективна цивилна контрола у различитим историјским формама, и објективна цивилна контрола, која се дијаметрално разликује од прве и постоји у условима аутономног војног професионализма. Цивилна контрола у субјективном смислу била је једина форма цивилне контроле све до скоро и изражавала се кроз способност и премоћ одређених цивилних група и институција (посебних класа, владиних институција и конституционалних форми политичког режима). Жена суштина огледа се у непризнавању аутономности војне професије и војне сфере уопште. Објективна цивилна контрола инсистира на развоју војног професионализма, професионалној компетенцији, војничким врлинама и идеалима. Тиме се постиже један конкретан стандард цивилне контроле који је политички неутралан и који могу прихватити све цивилне групе и слојеви.

У раду се, такође, анализирају искуства неких земаља у транзицији (Словенија и Бугарска), полазећи од тога да су она релевантна за нашу нормативно-правну регулативу и праксу.

Увод

Интересовање наше стручне и научне јавности за проблематику цивилне контроле војске дошло је до већег изражаја тек последњих година прошлог и почетком овог века. Тај интерес подстакнут је демократским променама унутар наше земље, као и променама у њеном окружењу, односно међународној заједници. У процесу промена свог унутрашњег економског, правно-политичког и војног устројства нашле су се све бивше европске социјалистичке државе, оне које су припадале источном блоку и оне које су биле изван њега. Наша земља је због огромних унутрашњих проблема (распад савезне државе, грађански рат, санкције, агресија НАТО-а) озбиљније ушла у процес транзиције са великим закашњењем (од скоро једне деценије). С обзиром на то да су се све бивше социјалистичке земље одлучно одрекле своје прошлости, и определиле за евроатлантске интеграције, морале су своје унутрашње устројство да усагласе са стандардима европских и евроатлантских економских, политичких и војних интеграција. Једно од битних питања са којима су се суочиле на војном плану било је цивилна контрола војске. Пошто је ова проблематика

за већину ових земаља представљала новину, и са теоријског и са аспекта праксе, разумљиво је што је дошло до неразумевања, дилема, па чак и одбацивања, јер се сматрало да је овај процес непотребан и неуметнут. Томе је, вероватно, у доброј мери допринео и дефицит озбиљнијих научних студија, стручних разматрања, размене искустава, итд. Код нас се овој проблематици у последње време поклања значајна пажња, како у теорији, тако и у пракси.

У овом раду се настојало да се, првенствено ослонцем на знаменита дела теоретичара и војних писаца Карла фон Клаузевица (његово дело *Vom Kriege*) и С. П. Хантингтона (дело *The Soldier and the State, The Theory and Politics of Civil-Military Relations*), размотре битни теоријски аспекти ове проблематике, а затим анализирају достигнућа и искуства неких земаља у транзицији.

Теоријски аспекти цивилне контроле војске

Битно теоријско упориште цивилне контроле војске налазимо већ у уводном делу наведеног рада Карла фон Клаузевица, када изриче често цитирану мисао: „Рат није ништа друго до државна политика продужена другим средствима“.¹ За време у којем је Клаузевиц живео (прва половина XIX века) то је била сасвим нова мисао. Анализом искустава француске револуције (1789–92) он долази до закључка да је „она (револуција, прим. С.Т.) пробудила нове, неодољиве снаге које се изражавају више карактером власти, положајем народа и посве измењеном државном управом него новим средствима или идејама француског ратоводства: отуда 20 година победа Револуције; политика је, дакле, прожела рат новом енергијом која се иначе не би могла замислити“.²

Рат, каже Клаузевиц, под свим околностима морамо да замислимо не као независну ствар већ као политички инструмент. Дакле, „рат се сасвим потчињава политици, он је део политичких односа, никако нешто самостално, има своју сопствену граматiku, али не и своју сопствену логику“.³ Отуда произилази да би потчињавање политичког гледишта војничком било парадоксално, јер је политика мајка рата „... она је памет, а рат је само инструмент, а не обрнуто. Остаје као могуће, дакле, само потчињавање војничког гледишта политичком.“⁴ Политика, каже даље Клаузевиц, „... не продире додуше дубоко у појединости рата: политика не поставља извиднице, нити води патроле, али има пресудну реч на ратни план... Вођење рата у својим главним

¹ Клаузевиц; О рату, Војно дело, 1951, стр. 35.

² Исто, стр. 525.

³ Исто, стр. 521.

⁴ Исто, стр. 523.

потезима је зато само политика која је перо заменила мачем, али зато није престала да мисли својим сопственим законима.⁵

Из ових Клаузевицевих разматрања може се закључити да као што рат служи циљевима политике, тако и војска, чија је основна улога вођење оружане борбе (рата), служи интересима и циљевима државне политике. Државник мора познавати свој инструмент, као што војник има право да очекује политичко вођење од државника. Цивилна контрола војске, дакле, постоји само када постоји подређеност војске (аутономне војне професије) циљевима државне политике.

Пошто је улога војске да служи држави, да би ту улогу остварила на адекватан начин она се изграђује као ефикасан инструмент државне политике. Како политичке одлуке полазе са врха државног вођства војска мора бити организована строго хијерархијски да би адекватно извршавала те одлуке. Наиме, сваки ниво унутар војне организације мора бити у сваком моменту спреман да реагује у складу са тим одлукама и да буде лојалан према вишем нивоу с обзиром на ланац субординације. У складу с тим, лојалност и послушност су неопходне одлике војника. То значи да војник не процењује политички садржај наређења нити расправља о њему, него једино брине о начину како да га што боље изврши. Оно што је константа унутар професионалне војне организације је оданост професионалној компетенцији, надахнутост војничким врлинама и идеалима. Војска са таквим квалитетима најбоље остварује своју улогу у служби државе и на адекватан начин омогућује цивилну контролу.

Анализом историјске праксе и актуелних збивања Хантингтон аргументовано образлаже и износи два могућа модела цивилне контроле војске (од којих је један само симулација те контроле, што је од изузетног значаја за праксу земаља у транзицији. Ради се о субјективној цивилној контроли и објективној цивилној контроли. Суштински проблем цивилне контроле војске, према Хантингтону, састоји се у томе да се ограничи моћ⁶ и утицај војске у државној политици.

⁵ Исто, стр. 526.

⁶ Реч „моћ“ први је у савремену политичку науку увео Томас Хобс, у свом делу *De cive* (о грађанину). Жељу (нагон) за моћи Хобс је схватио као својство људске природе уопште, тајну колико и сам живот. Она је усмерена ка стицању одређених добара, а испољава се у превласти над другим људима. Када се две моћи супротставе једна другој настаје друштвени сукоб. Према Хобсу, највећа људска моћ је моћ државе, или уједињена моћ највећег броја људи. Суштина државне власти састоји се, првенствено, у заповедању и вољи. У том смислу, воља и наметање воље представљало би основну супстанцију и суштину политике. Према Манхајму, моћ постоји ако социјалне принуде делују на појединца да би постигле жељено понашање. Али, поред класичних средстава: заповести и наредби, посетници моћи се служе и мање упадљивим, али не мање ефикасним средствима манипулације и контроле психичким притиском и формирањем тзв. јавног мњења (Љ. Тадић, наука о политици, Рад 1988., стр. 79–81).

Субјективна цивилна контрола постоји када нека посебна цивилна група или више њих остварује свој утицај на војску тако што је подређује својим групним, партикуларним политичким интересима. На тај начин ова цивилна група (групе) настоји да повећава своју моћ у односу на друге групе, па је тај облик цивилне контроле, у суштини, средство за увећање моћи посебних цивилних група. Оне цивилне групе које немају такав утицај у војсци „дивилну контролу војске“ користе као средство борбе против група које имају тај утицај и моћ. У одсутности професионалне војске ово је, према Хантингтону, једини могући облик цивилне контроле војске.

Историјски гледано, субјективна цивилна контрола манифестовала се кроз различите форме. Тако, на пример, у XVII и XVIII веку војске западноевропских држава биле су под контролом монарха (апсолутна монархија). Паролу о „дивилној контроли“ користиле су тада парламентарне групе као средство за ограничавање његове моћи. Парламентарна цивилна контрола се, дакле, тражила не са циљем слабљења војске, него слабљења моћи монарха, који је владао апсолутистички. Поред ове историјске форме, субјективна цивилна контрола се манифестовала у међусобним борбама буржоаске и аристократске класе на прелазу из феудализма у капитализам. Свака од ове две класе је у тој борби користила паролу о „дивилној контроли“ у сваком посебном интересу. Пошто је аристократија у том периоду доминирала над војском, либерална буржоазија је истицала тезу да је аристократска контрола, у суштини, војна контрола. У ствари, борба се водила око тога чији интереси треба да преовладају у војсци: либерални или аристократски. На тај начин, поприште борбе ове две класе проширило се и прожело војску.

Најзад, субјективна цивилна контрола нашла је свој израз и у посебном конституционалном облику владавине (политичког режима). Тврди се, наиме, да само одређена форма политичког режима, а то је најчешће демократија, обезбеђује цивилну контролу војске у пуном смислу те речи. На тај начин се цивилна контрола поистовећује са демократском владом. С друге стране, војна контрола се поистовећује са ауторитарном владом. Пошто се у ауторитарним режимима политика води путем силе и принуде (или претњом њене употребе), то се изводи закључак да војска као најмоћнији инструмент силе има неупоредиво значајнију улогу у ауторитарним него у демократским друштвима. Међутим, ово закључивање, како историјска пракса показује, тврди Хантингтон, не мора бити тачно. Постоје примери када је војска, користећи легалне демократске институције, успела да се наметне друштву и задобије велику политичку моћ и утицај (пример САД за време Другог светског рата). С друге стране, у ауторитарним и тоталитарним друштвима моћ и утицај војске може бити драстично ослабљен разбијањем професионалног официрског кора путем уво-

ђења партијске војске и специјалних војних снага (као што су то биле Waffen SS⁷ у Немачкој уочи Другог светског рата). Терор, конспирација, присмотра и насиље су средства путем којих цивилна власт остварује контролу и утицај над војском. Јасно је да цивилна контрола није монопол ниједног посебног облика политичког режима, нити уставне форме државе.

Развој војног професионализма, међутим, трансформише цивилно-војне односе и прави ограду утицајима цивилних група и њихових посебних интереса. Наиме, ове групе се са да суочавају са отпором независног функционалног војног императива. Ради тога оне теже да трансформишу овај императив или да га потпуно одбаце, јер не могу да остваре субјективну цивилну контролу. Дакле, потребни су неки нови принципи, на којима се заснивају цивилно-војни односи, односно спроводи цивилна контрола војске, под којима је могуће постићи општи споразум на нивоу државе. Тај споразум очито није био могућ у ситуацији када су цивилну контролу инструментализовале посебне цивилне групе.

Ти нови принципи цивилно-војних односа настају у условима аутономног војног професионализма и њему примерене објективне цивилне контроле. Док је субјективна цивилна контрола, како истиче Хантингтон, постизала свој циљ цивилизовањем војске, чинећи је огледалом државе, објективна цивилна контрола постиже свој циљ професионализовањем војске, чинећи је оруђем државе. Док субјективна цивилна контрола има разне облике, објективна цивилна контрола има само један. Антитеза објективној цивилној контроли је милитаризација⁸ друштва. Објективна цивилна контрола слаби поли-

⁷ Националистичка партија Немачке образовала је већ 1921. године јуришне одреде, познате као SA (Sturmabteilung), јединице чија је улога била довођење на власт националсоцијалиста. Оне су биле организоване на војној основи, униформисане, подвргнуте строгој дисциплини и обуци. Хитлер је 1925. формирао први Заштитни одред-SS (Shutystaffel) као личну гарду. Из тог одреда су се касније развиле нацистичке и војне полиције SS јединице... Уз помоћ Химлерових SS јединица 1934. је извршено крваво чишћење у редовима руководства SA. Хитлер је 1935. законом увео општу војну обавезу и објавио стварање немачке оружане силе (Wehrmacht). Временом је у потпуности наметнуо своју вољу генералима, а неслагања је оштро сузбијао. Тако су 1938. високи руководиоци Вермахта Бломберг и В. Фрич, који су сматрали да Немачка није спремна за рат, врло брзо уклањени (BE VI друго издање, 1973, страна 29).

⁸ Милитаризам означава превласт војничких кругова и војске у државном и друштвеном животу неких земаља, што се манифестује несразмерним јачањем војног фактора у служби агресивних циљева према другим земаљама и антидемократским притиском у сопственој земљи. Једна од манифестација милитаризма је и тенденција преношења војничког схватања и односа на целокупно подручје друштвених односа на штету демократских права и слобода грађана. Милитаризам се јавља у време јаких националистичко-шовинистичких струјања, нарочито у пруској држави која је непосредно израсла из војничке организације и њених освајања, па се историја пруске војске идентификује великим делом са историјом пруске државе. Милитари-

тичку моћ и утицај војске и чини је, у том погледу, стерилном и неутралном. Високо професионализован официрски кор и одговарајући војнички састав спреман је да изврши политичке одлуке било које цивилне групе која има легитимитет унутар државе. Било каква даља редукција моћи војске која би ишла испод тачке максималног војног професионализма само би ишла на руку појединим цивилним групама и служила повећању њихове моћи у односу на друге групе.

Историјски гледано, захтев за објективну цивилну контролу потекао је из војне професије, док је захтев за субјективну цивилну контролу потекао од разноврсних цивилних група које теже да ојачају свој утицај у војсци. Објективна цивилна контрола поставља један конкретан стандард цивилне контроле, који је политички неутралан, и који све друштвене групе могу препознати. На тај начин, цивилна контрола губи политички садржај који је у суштини маска иза које стоје групни интереси. Тако се цивилна контрола уздиже на ниво једног независног, политички неутралног аналитичког концепта.

Одређење цивилне контроле у субјективном смислу, према Хантингтону, претпоставља конфликт између цивилне контроле и потреба војне безбедности. То на општи начин признају присталице посебних цивилних група које једноставно тврде да стална војна несигурност чини цивилну контролу немогућом. Они једноставно сматрају да повећане претње безбедности резултирају јачању војног императива, против кога постаје теже остварити цивилну надмоћ. На тај начин, на потребне мере у постизању војне безбедности гледа се као на начин којим се подрива цивилна контрола војске. С друге стране, јачање цивилне контроле у субјективном смислу често доводи до подривања војне безбедности. Пошто не признају постојање самосталне војне професије са сопственим погледом на политику државе, цивилне групе, често сматрају да је редукција војне моћи корисна за очување мира. Међутим, то често резултира јачањем моћи много ратоборнијих цивилних група. На тај начин, покушај да се умањи ризик рата, тиме што ће се редуковати војна моћ, постиже супротан резултат. Тако је у годинама пред Други светски рат дошло до минимизирања политичке моћи војске у скоро свим будућим зараћеним странама (изузев Јапана).

Међутим, ако се цивилна контрола дефинише у објективном смислу не постоји конфликт између цивилне контроле и циља војне безбедности. Заиста, објективна цивилна контрола не само да умањује политичку моћ војске до најнижег нивоа у односу на цивилне групе, него, истовремено омогућује максималну војну безбедност. Јасно је, дакле, да је постизање објективне цивилне контроле било могуће тек

стичка схватања о приоритету стратегије над политиком дошла су до изражаја и у немачкој војној литератури. Јапан је био најизразитија милитаристичка земља. У савезу са крупним капиталом, војни кругови су одлучивали о свим битним питањима унутрашње и спољне политике (Војна енциклопедија, 5, 1973 страна 464-465).

од појаве аутономне војне професије. Оно је отежавано настојањима многих цивилних група, које су још увек цивилну контролу схватале у субјективном смислу. Тако на пример, аристократска и буржоаска класа XIX века једноставно нису желеле да прихвате политички неутралан официрски кор, него су инсистирале на субординацији официрског кора сопственим интересима. То се дешавало и касније, са појавом нових класа, па се објективна цивилна контрола тешко успостављала чак и у модерним западноевропским друштвима

Искусва земаља у транзицији – Словеније и Бугарске

Имајући у виду теоријске аспекте цивилне контроле војске, за Војску Србије и Црне Горе, у актуелној ситуацији, може се рећи да се налази у фази трансформације и стварања предуслова за цивилну контролу у објективном смислу. Распад савезне државе, грађански рат, санкције, агресија НАТО-а, изазвали су тешке последице, што се одразило и на њену борбену способност и статус у друштву. Упоредо са дезинтеграцијом земље, кризама, ратним разарањима, губитцима људских и материјалних ресурса пролазила је кроз процес реформи и трансформација. Постојали су веома оскудни предуслови за њену модернизацију за шта се декларативно опредељивао политички врх земље. Скоро све земље које су припадале источном блоку реалсоцијализма пролазиле су кроз сличне тешкоће (искључујући грађански рат и санкције), суочавајући се са огромним проблемима у трансформацији ригидне војне структуре и прилагођавању стандардима евроатлантских војних интеграција. Објективно гледајући, војска је у целини једна гломазна, конзервативна институција, за чију трансформацију је потребно дуже време у односу на друге друштвене институције. Она је на разне начине интегрисана у економски, политички, културни, технолошки развој друштва, па њена реформа оставља последице и у свим овим областима друштва.

У анализи искустава земаља у транзицији за нас је најкорисније служити се искуствима оних земаља које су нам по општем економском, политичком културном и историјском наслеђу сличне. Такође, за нас је значајно и то колико су те земље у процесу трансформација и колико нам у том погледу могу бити узор. Зато би нам искуства Републике Словеније и Републике Бугарске била посебно значајна. Словенија је у процесу промена и интеграционих процеса отишла најдаље, а Бугарска, нама суседна земља, има сличну традицију, геостратегијски положај, величину, итд.

Са Републиком Словенијом смо у заједничкој држави делили исти идеолошки и политички систем. Међутим, Словенија је једна од првих земаља у транзицији која је након стицања независности постала чланица „Партнерства за мир“ (1994), а десет година касније и чла-

ница НАТО-а (2004). Она поклања изузетно значајну пажњу цивилној контроли војске, пре свега у нормативно-правној сфери, што је видљиво из одредаба Закона о народној одбрани донетом још 1994. године. Овај закон у члановима 82-85 уређује питања надзора над одбраном државе. У том погледу регулишу се надлежности највиших органа власти (председник, скупштине и владе). Влада именује државни оперативни штаб који има задатак да усклађује питања војне и цивилне одбране. Његов састав сачињавају представници војне и цивилне власти, служби унутрашњих послова и безбедности. Министар одбране је дужан да одговарајућем парламентарном телу сваке године подноси писмени извештај о раду, деловању и активностима обавештајно-безбедносних служби, војне полиције, као и о употреби посебних оперативних метода и средстава.

У документу под називом „Национална стратегија интеграције Републике Словеније у НАТО“ изложене су кључне активности државе на путу прикључења НАТО-у. Ове активности, поред осталог, имају за циљ јачање цивилне демократске контроле војске и одбране. У том погледу, инсистира се на транспарентности у трошењу буџетских средстава намењених за одбрану и њену модернизацију.

Демократска цивилна контрола војске и транспарентност система одбране и цивилно војних односа био је један од битних политичких услова за укључивање Словеније у евроатлантске интеграције. То исто важи за Бугарску, која је припадала источном блоку реалсоцијалистичких земаља. Међутим, након распада Варшавског пакта Бугарска се определила за одлучно раскидање са прошлошћу, и већ 1991. усвојила нови устав, према којем се декларисала као демократска, парламентарна република. Уведен је вишепартијски систем, а у члану 1-3 устава дословно се каже: „Власт само једне странке, идеологије или човека је забрањена“.

Закон о одбрани и оружаним снагама Републике Бугарске (донет 1995. године) обезбеђује до тада незамислив ниво транспарентности. Још 1994. године у Бугарској је отпочео посебан процес планирања у склопу „Партнерства за мир“ са циљем да се постиче што виши ниво интероперабилности између држава-партнера, посебно у спровођењу операција очувања мира и колективне безбедности и одбране. Бугарска је децембра 1994. године донела свој индивидуални програм за партнерство, у којем се истиче да без стабилности, демократизације, професионализације, модернизације и развојка оперативних способности оружаних снага Бугарске у смеру остварења задатака који проишлазе из колективне одбране и мисије очувања мира у свету нема суштинског напретка, нити остваривања Плана.

Стабилност и демократизација подразумевају стварање нормативних механизма у складу са стандардима НАТО-а, а затим даљу доградњу демократске цивилне контроле оружаних снага.

Демократска цивилна контрола војске загарантована уставом даље је конкретизована и кроз текст нове Војне доктрине Бугарске (усвојене априла 1999. године), у којем се наглашава приврженост принципима евроатлантских војних интеграција и свим модерним европским стремљењима ка јединству. То јединство настало је као последица распада источног блока, чиме је смањен ризик глобалног рата, али су се, с друге стране, јавили нови изазови, међу којима међународни тероризам, шверц оружја и средстава за масовно уништавање, трговина људима, помоћ у случају елементарних несрећа и катастрофа.

Може се закључити да је Бугарска постигла завидан ниво у изградњи стандарда потребних за укључивање у евроатлантске интеграције. Њихова решења, идеје и процеси који се одвијају за нас су свакако интересантни и могу послужити као узор у сопственој примени.

Закључак

У периоду након престанка хладног рата и пропасти социјалистичког пројекта изградње друштва дошло је до радикалних промена у сфери економских политичких и безбедносно-војних односа. Како у свету, првенствено Европи, тако и код нас. Интеграциони процеси снажно су дошли до изражаја у овим доменима на основи политичког плурализма, тржишне привреде, правне државе и демократске цивилне контроле војске и безбедносних установа. Многе земље тзв. транзиције успешно су трансформисале своје економске, политичке и војне системе и заузеле равноправно место у евроатлантским интеграцијама.

Због познатих разлога, наша земља се налази у деценијском застојатку, што намеће потребу интензивног и убрзаног трансформисања. У том оквиру је и цивилна контрола војске једно од битних питања те трансформације. На овом плану се последњих година интензивира теоријски и аналитичко-стручни рад. Због маргинализације ове проблематике у ранијем периоду разумљиви су отпори, неразумевања и симплифицирани приступ, па овај рад представља скроман прилог њеном разумевању и разјашњавању, која је неоправдано запостављена и у светској војној литератури.

Литература:

1. Клаузевиц, О рату, Војно дело, Београд 1951.
2. Самјуел Хантингтон, *The Soldier and the State, The Theory and Politics of Civil/Military Relations*, The Belknap Press of Harvard University Press Cambridge, Massachusetts, 1957.
3. Љубомир Тадић, Наука о политици, Рад, Београд 1988.
4. Правни аспекти реформе система одбране, Институт за упоредно право, Београд, 2004.

„Операције другачије од ратних“ – облик угрожавања безбедности малих земаља

УДК: 327.8 : 356.255.2

Мр Здравко Зељковић, пуковник у пензији

У раду аутор разматра генезу синтагме „специјални рат“ и њену трансформацију у доктрину „сукоб ниског интензитета“, а затим у „операције другачије од ратних“, као метода примене силе у међународним односима и једног од облика угрожавања безбедности малих земаља. Разрађујући поглавље „Операције“ из Приручника FM-100-5, разматрају се четири основне врсте „сукоба ниског интензитета“ у којима учествују ОС САД: подршка побуњеничким или противпобуњеничким дејствима; борба против тероризма; операције одржавања мира и мирнодопске („континџенси“) операције. Сви облици „операција другачијих од ратних“ и њених ранијих форми („специјални рат“, доктрина „сукоба ниског интензитета“) испробани су на бившој СФРЈ (СРЈ) и њеним народима, посебно српском.

Кључне речи: „операције другачије од ратних“, „специјални рат“, доктрина „сукоба ниског интензитета“, „мирнодопске (континџенси) операције“ безбедност, тероризам, побуњеничка и противпобуњеничка дејства.

Увод

„Операције другачије од ратних“ („специјални рат“, „сукоб ниског интензитета“) облик су примене силе у међународним односима и последица прилагођавања политике са позиција силе новим међународним и унутрашњеполитичким условима.

Општи објекат напада, у најширем смислу, јесте држава и њен положај у међународној заједници, а посебни објекти напада су основне вредности сваког друштва, којима се обезбеђује његов опстанак и развој: уставни поредак, територијални интегритет, суверенитет, независност, слободе и права грађана и др.

У време биполарне равнотеже светске моћи, уместо оружане агресије и других облика отворене и грубе примене силе, водеће блоковске земље су, према чланицама супарничког блока, али и онима које то нису биле, примењивале тзв. операције другачије од ратних („специјални рат“, доктрину „сукоба ниског интензитета“). По нестанку ВУ и дезинтеграцији СССР-а, једина преостала суперсила САД и њени савезници интензивирали су примену „операција другачијих од ратних“ (али и класичних оружаних агресија) широм света. Бивша СФР (СРЈ) и њени народи, посебно српски, били су опитни полигон и жртве „операција другачијих од ратних“ и, на крају, класичне

оружане агресије. Примена „операција другачијих од ратних“ наста-
вљена је и после петооктобарских промена 2000. године у Србији,
унеколико измењеним интензитетом и методама.

Појам „специјалног рата“

Према Душану Вилићу и Милану Атељевићу „специјални рат“ је:
*„комплекс организованих активности, мера и дејстава на идеоло-
шком, политичком, економском, културном, дипломатском, психоло-
шко-пропагандном, обавештајно-субверзивном и војном плану који
се у миру предузимају против неке земље“*.¹

Љубомир Стајић, „специјални рат“ дефинише као: *„скуп план-
ских, организованих и координираних политичких, дипломатских,
економских, психолошко-пропагандних, обавештајно-субверзивних,
терористичких и војних акција, као и мера и поступака које једна или
више држава самостално или преко међународне заједнице предузи-
мају против земље објекта напада ради остваривања свог циља“*.²

Дакле, „специјални рат“ („агресија у миру“, „тајна борба“, „под-
земни рат“, „подземна борба“, „субконвенционални рат“ и сл.) јесте
комплексан специфичан облик и процес примене силе према некој
држави. Изводи се, углавном, тајно и уз примену нелегалних метода.
Тај процес има више фаза и свака од њих представља корак ка зао-
штравању односа. Ове фазе нису временски ограничене и крећу се од
неколико месеци до неколико година, па и десетина година, што зави-
си од међународних околности, али и снаге и воље нападнуте земље
да се брани и одбрани.

У време америчке политичке и војне пенетрације у земље југои-
сточне Азије, средином шездесетих година XX века, политички и вој-
ни врх САД лансирао је синтагму „специјални рат“ или, прецизније,
„специјално ратовање“ („Special warfare“). Иначе, у америчком поли-
тичком и обавештајном жаргону за један део ових активности устали-
ла се синтагма „тајне операције“ или „тајне политичке операције“. Од
седамдесетих година прошлог века код нас је у употреби, из њега из-
ведена, синтагма „специјални рат“.

Засебно узети, појавни облици специјалног рата познати су и пре
шездесетих година овог века. Многи примери у историји то потврђу-
ју. Још је старокинески војсковођа Сун Цу Ву, 500 година пре нове
ере, тврдио да се највећа ратна вештина састоји у томе да се отпор не-
пријатеља сломи без борбе. Познате војсковође Ханибал, Филип и
Александар Македонски, уз помоћ пропаганде и обавештајне делат-
ности, постизали су одлучујуће победе. Отуда закључак да су поједи-

¹ Душан Вилић и Милан Атељевић, Специјални рат: одбрана и заштита, НИО По-
словна политика, Београд, 1983, стр. 19.

² Љубомир Стајић, Основи безбедности, Полицијска академија, Београд, 1999, стр. 261.

ни облици које подводимо под „специјални рат“ старији од њега самог. То је случај са државним ударима, једним од најрепрезентативнијих облика специјалног рата који је у теорији познат преко 150 година.³ Још су старија диверзантска дејства која су у војнотеоријском смислу формулисали Клаузевиц и Жомини, а срећемо их и у доктрини „специјалног рата“. Фашистичка Немачка је уочи и на почетку Другог светског рата испробала готово све облике тзв. савремених неконвенциоаналних дејстава, али то ипак није био „специјални рат“ као јединствена, целовита доктрина, какву су донедавно користиле велике силе. То су била појединачна специјална дејства у функцији предстојећих напада.

Модификација доктрине „специјалног рата“ у доктрину „сукоба ниског интензитета“

Крајем седамдесетих и почетком осамдесетих година XX века доктрина „специјалног ратовања“ (Special warfare) модификована је у нову доктрину под називом „сукоб ниског интензитета“ (Low intensity conflict), која представља надградњу стратегије „посредног наступања“ и „специјалног рата“, а истог је степена општости.

„Платформу за израду доктрине сукоба ниског интензитета (‘Пројект осамдесетих’) формулисала је, у првој половини 1980. године, група америчких експерата за стратегију, позната као Комитет из Санта Фе. Као главне оријентире у свом раду група је претходно дефинисала следеће ставове: а) рат а не мир управља међународним односима („War, not peace is the norm in international affairs“), б) САД морају предузети иницијативу, или ће пропасти, у своме интересу морају деловати као прворазредна сила, а сада су (1980. н. а.) свуда у повлачењу, сада жању последице самозаваравања и кратковидости, због чега морају исправљати грешке деценија, од Рузвелта наовамо. Између осталог, САД морају одбацити политику ‘борбе за људска права’, којом је Картерова администрација (1976-1980) лишила САД једног броја верних савезника у свету, в) пред избором: „Raxsovietica“ или пројекција америчке моћи на светском нивоу, САД се без одлагања морају одлучити за ово друго, г) Латинску Америку, Западну Европу и Јапан САД сматрају темељом своје моћи и због тога се не може прихватити губитак било ког од ових темеља“.⁴

У позадини свих политичко-стратегијских опредељења и доктринарних решења стајао је Савет за иностране послове (USIA), фор-

³ Класичан пример државног удара, из тог доба, је онај кога је извео Наполеон III у Француској 1851. године, коме је К. Маркс посветио студију – „Осамнаести Бример Луја Бонапарте“.

⁴ Душан Вилић и Бошко Тодоровић, Кризе: изазивање и управљање кризама, Графо-Марк, Београд, 1997, стр. 49.

мално приватна агенција, претежно састављена од банкара, бивших владиних функционера, новинара, адвоката, крупних бизнисмена на чијем је челу једно време био Дејвид Рокфелер. Главни аутори „Проекта осамдесетих“ били су: Х. Кисинџер, С. Венс, Т. Хесбер, П. Волкер и др. Иста стратегијска опредељења ушла су у изборну платформу Републиканске странке захваљујући којима је победила на председничким изборима 1980. године. Саму суштину доктрине сукоба ниског интензитета чини метода изазивања криза у другим земљама и управљање њима. Изазивање и управљање кризама (crisis management) две су фазе јединствене империјалне стратегије разбијања сложених државних заједница и обарања непослушних режима ради потчињавања суверених држава агресивним „операцијама без ратног стања“ и без примарне примене сопствене оружане силе. Само изазивање криза и управљање њима остварује се извођењем „тајних операција“ (covert actions) у којима америчке обавештајне службе имају велико искуство и главну реч. Суштину „тајних операција“ чине субверзивне активности неконвенционалног карактера помоћу којих се, током краћег или дужег периода, подрива и слаби политичка, економска, војна и морална моћ и јединство те државе ради стварања услова за обарање легалне владе нападнуте земље. Оне могу бити „грубљи“ облици политичког насиља: државни удари, оружане побуне, тероризам и слично, или мање окрутни: медијски и војни притисци, економске санкције, довођење на власт послушних гарнитура путем „демократских“ избора, итд.

Појам „сукоба ниског интензитета“⁵

„Између рата и мира егзистира стање које се у америчкој војној терминологији назива сукобом ниског интензитета. У таквим условима употреба војних снага ради остваривања стратегијских циљева је индиректна. Војне операције се изводе ради подршке невојним акцијама, а често имају за циљ пружање помоћи пријатељским и савезничким земљама, као и покретима отпора чији су циљеви борбе у складу са америчким интересима“.⁶

⁵ „Војна стратегија САД предвиђа три врсте ратних сукоба: а) сукоб високог интензитета, који подразумева директни оружани сукоб конвенционалним или нуклеарним снагама или њиховом комбинацијом; б) сукоб средњег интензитета, означава ограничени рат САД, самостално или са савезницима, ван територије водених блоковских сила, са употребом нуклеарног оружја или без њега, и в) сукоб ниског интензитета, који представља ограничени војно-политички сукоб на ужем географском простору против терористичких и побуњеничких снага, које желе да остваре политичке циљеве супротне интересима САД и њених савезника и пријатеља.“ Љубомир Стајић, *Основи безбедности, Полицијска академија, Београд, 1999, стр. 264.*

⁶ Војне операције ОС САД у сукобу ниског интензитета, Генералштаб ВЈ, Београд, 1996, стр. 7.

Свака конфликтна ситуација унутар једне државе, између две земље или групе земаља садржи елементе мирнодопског надметања сукоба ниског интензитета и рата. Сукоб ниског интензитета не води неизбежно рату – дипломатске и војне активности усмерене су на то да се рат спречи. Исто тако, ратом се не решавају сви аспекти конфликта – рат може да еволуира у неку врсту сукоба ниског интензитета. Савремени трендови наговештавају да је таква врста транзиције вероватна и у будућности. Према томе, суштина доктрине сукоба ниског интензитета замишљена је као основна доктрина за дејство у афро-азијским и латино-америчким регионима, али се не сме занемарити чињеница да се ради о глобалној доктрини, у којој европске и евро-азијске земље нису искључене, што са аспекта безбедности наше земље има посебан значај. Амерички циљ у сваком сукобу те врсте јесте да се подржи она страна у сукобу која обезбеђује реализацију америчких интереса. То значи да САД помажу одане режиме да опстану или, ако им то више одговара, устанике (герилу) у борби против режима који се оцене као непријатељски и антиамерички. „Форме нису битне. Могу бити тајне или отворене, али је суштина у томе да се у одређеном региону обезбеди америчка доминација.“⁷

Доктрина сукоба ниског интензитета део је националне стратегије САД, а оружане снаге имају у њој само једну, зависно од конкретне ситуације, значајну улогу. При разматрању овог феномена треба имати у виду и остале елементе америчке националне стратегије, који се заснивају на дипломатском, економском, социјалном и другим облицима испољавања силе.⁸ У борбеним правилима америчке војске постоји неколико дефиниција, односно начина ангажовања ОС САД у „сукобу ниског интензитета“: Према борбеном правилу КоВ САД (Field manual – FM) FM 100–20 из 1982. године, сукоб ниског интензитета је: „широк појам који означава политичко-војну борбу изван конвенционалног рата коју воде националне снаге ради остваривања политичких, социјалних, економских и психолошких циљева. Она је често дуготрајна и варира од дипломатских, економских и психолошких притисака, преко тероризма до устаничког рата... Сукоб ниског интензитета обухвата такве активности, као што су демонстрација силе, пружање војне помоћи, специјална дејства и ограничена непосредна употреба регуларних снага...“⁹

Како се укупан однос блокова квалификовао као конфликт, његова градација се, с обзиром на могуће ангажовање снага и средстава, делила на: 1) конфликт високог интензитета, 2) конфликт средњег

⁷ Стојан Јовић, Специјалне снаге, Монтенегро Харвест, Подгорица – Београд, 1994, стр.30.

⁸ Милан В. Петковић, Тајни ратници, Тетра ГМ, Београд, 1996, стр. 76.

⁹ Душан Вилић и Бошко Тодоровић, Разбијање Југославије 1990–1992, Београд, 1995, стр. 9.

интензитета и 3) конфликт ниског интензитета. Разлика између сукоба ниског интензитета и остала два сукоба јесте у томе што се циљ у сукобу ниског интензитета може остварити политичким, економским и ограниченим војним мерама – вршењем војног притиска и ангажовањем специјалних снага.¹⁰

За сваки од ових степена сукоба разрађена је и одговарајућа доктрина. Отуда и назив доктрина „сукоба ниског интензитета“, која у суштини представља модификовану доктрину „специјалног рата“.

У правилу FM 100-20 из 1986. године пише да је „сукоб ниског интензитета ограничено политичко-војно ангажовање ради постизања политичких, војних, социјалних, економских или психолошких циљева. Он је, најчешће пропраћен дипломатским, економским и психолошким притисцима, па све до тероризма и побуна.“ ... Често је дуготрајан и има различите облике, обично је ограничен на једно географско подручје и за њега су често карактеристична ограничења у погледу наоружања, тактике и степена насиља.“¹¹ Амерички професор Сам Серкесиан, сукоб ниског интензитета дефинише као „... активности и дејства војних или разних полувојних снага (борбених и неборбених) стране силе која интервенише да би утицала на противника и приморала га да прихвати неки војно-политички услов.“¹² Према Серкесиану, учешће САД у „сукобу ниског интензитета“ одвија се кроз три фазе: „Герила“ I, II и III. У једном чланку Серкесиан о сукобу ниског интензитета ка-

¹⁰ Оружане снаге САД груписане су у девет Здружених (сведовских, обједињених и комбинованих) команди. Пет имају „регионални“ карактер, а четири „глобални“. Једна од четири здружене команде (пored Стратегијске, Свемирске и Транспортне) је Команда за Специјалне операције (Kommando special Operations), са седиштем у ваздухопловној бази у Мек Дил (Mc Dil) на Флориди. Команда снага САД за специјалне операције формирана је априла 1986. године са задатком „да надзире и усмерава активности јединица специјалне намене свих видова оружаних снага“. Снаге за специјалне операције САД, по својој бројности и структури, једнаке су, ОС једне релативно мале земље. Сачињавају их јединице, комане и установе сва три вида ОС: КоВ, РВ (без борбене авијације), РМ и морнаричко-десантна пешадија. Под командом ових снага налази се близу 50.000 људи: око 32.000 активног састава, 15.000 припадника из Националне гарде и резерви видова и око 3.000 цивилних лица. Више од половине (око 26.500 људи) снага за специјалне операције сачињавају јединице специјалне намене КоВ: јединице (групе) специјалних снага (специјалне ваздушнодесантне јединице – Green Berets), јединице (диверзанти) „ренджера“ (Rengers), јединице за цивилне послове, за психолошка дејства и помоћне јединице. У саставу снага за специјалне операције налазе се и снаге за противтерористичку борбу („Делта Форсе“). Ваздухопловну компоненту сачињавају јединице (пукови, групе, ескадриле) за специјалне операције (SOFs), укупне јачине око 12.500 људи. Морнаричку компоненту чини око 10.500 људи, укључујући и елементе морнаричкодесантне пешадије, а то су морнаричкодиверзантски тимови SEAL (Sea-Air-Land), јединице специјалних чамаца, мини подморница и других специјалних пловила. Тодор Мирковић, „Снаге САД за регионално ангажовање“, Нови гласник, бр. 2/2001, стр. 106.

¹¹ (Bond A. Pete, Military Review, August, 1985), према: Душан Вилић и Бошко Тодоровић, Тероризмом у нови светски поредак, ГрафоМарк, Београд, 1999, стр. 175.

¹² Љубомир Стајић, Основи безбедности, Полицијска академија, Београд, 1999, стр. 266.

же: „... у сукобу ниског интензитета су присутни сви елементи за вођење тзв. прљавог, нефер рата, ангажовање САД ће бити веома дуго и скупо. Америчким обавештајним службама нису у томе ускраћене могућности да употребљавају прљаве трикове, али зато ће саме сносити одговорност за своје поступке. Такви сукоби су сложени, контрадикторни и нејасни и америчка политика може да подржава и недемократске режиме применом таквог сукоба у име демократије“.¹³

Да би оправдале предузимање таквих мера и активности, укључујући и агресију и да би избегле осуду међународне јавности и правне последице, због „сукоба ниског интензитета“, званичници САД (посебно идејни творац ове доктрине бивши амерички државни секретар Џ. Шулиц) истицали су да није реч о рату, већ о неконвенционалним дејствима ради подршке „пријатељским снагама“, односно против снага које желе да остваре циљеве супротне америчким интересима.

Развој и примена доктрине „сукоба ниског интензитета“

Избор републиканског кандидата Роналда Регана за председника САД (1980. године) означио је почетак нове фазе америчке спољне политике, војне доктрине и стратегије. Интензивирана је трка у наоружавању са СССР-ом, ради остваривања значајније стратегијске предности и економског исцрпљивања главног ривала. У доктринарним документима САД преовладавају агресивни тонови. Појавила се нова стратегијска концепција чије је основно обележје „глобализам“. Актуелизују се теорије о преживљавању и победи у општем нуклеарном рату, могућности вертикалне и хоризонталне ескалације ратова „средњег“ и „високог“ интензитета и преношења борбених дејстава у космички простор (програм „Стратегијске одбрамбене иницијативе“ из 1983. године).

Ради прилагођавања таквој врсти сукоба приступило се реорганизацији оружаних снага, пре свега оних за специјалне операције. Организованост ОС САД за вођење сукоба ниског интензитета и спремност за стварну употребу потврђена је већ 1983. године у војној интервенцији на Гренаду. Ваздушни напади на Либију 1986, интервенција у Панами 1989, агресија на Ирак 1991, као и мировне операције у Сомалији 1993. године и на простору СФР Југославије, потврдили су да се америчка дипломатија, сразмерно јачању њене позиције у свету, све чешће ослања на војну силу као једно од најефикаснијих средстава за заштиту и јачање интереса САД. Доктрина „сукоба ниског интензитета“ је у међувремену два пута модификована (1986. и 1990. године), што је резултирало рађањем „операција изван ратног стања“ (1993. године), али чију суштину и даље чини стварање друштвених криза и манипулација њима.

¹³ Ибидем, стр. 266–267

***Еволуција „доктрине сукоба ниског интензитета“ у
„операције другачије од ратних“ („операције без
ратног стања“, „операције без оружане борбе“,
„операције које немају ратни карактер“)***

Почетком деведесетих година долази до доктринарних промена, које су настале као последица распада Варшавског уговора и нестанка СССР-а. Сједињене Америчке Државе постају једина суперсила и пресудан чинилац међународних односа. Нова ситуација захтевала је модификацију политичке, економске, информативне и војне стратегије. У таквим међународним околностима настао је нови доктринарни документ Копнене војске САД – Правило FM 100-5 (објављено 14. јуна 1993. године).¹⁴ Ново правило није донело револуционарне промене доктрине у односу на Правило FM 100-20 („Војне операције КоВ у сукобу ниског интензитета“ из 1990. године). То је, у ствари, модификована доктрина „сукоба ниског интензитета“ која је додата као битан анекс доктрини „Ваздушно-копнене битке“ (са четири начела и пет концепата доктрине битних за вођење операција). Брза и ефикасна победа у рату против Ирака¹⁵ не само да је потврдила високу вредност и технолошку супериорност оружаних снага САД, већ и ваљаност доктрине „Ваздушно-копнене битке“ (Air-Land Battle), која је првенствено била конципирана за рат на централноевропском војишту. Ваздушно-копнена битка је модификована у новоразрађени концепт „дистанциона дејства“, а касније у „операције из свих димензија“ (Full-dimensional Operations). Зато су у новом издању доктрине само прилагођене одредбе које се односе на сукоб средњег и високог интензитета. Уместо наглашавања улоге истурено базираних ОС, намењених одвраћању соvjетске претње, потврђен је прелазак на регионално оријентисане снаге базиране у САД, чија је основна карактеристика способност брзог пројектовања.¹⁶ У једном од поглавља Правила FM 100-5 („Операције“)

¹⁴ Ово је треће по реду правило ове врсте у којем је развијена доктрина КоВ САД позната као „Ваздушно-копнена битка“. Прва верзија те доктрине објављена је 1982. године и била је заснована на биполарности глобалне војне ситуације. Друга, допуњена верзија исте доктрине изашла је 1986. године. Живко Лукић, „Доктринарно правило Копнене војске САД FM 100-5“, Војно дело, број 1-2/1994, стр. 164.

¹⁵ Рат у Персијском заливу био је, према мишљењу Тофлерових, први оружани сукоб новог информатичког доба („рат трећег таласа“). Значајан утицај на војну мисао, стратегију и ратну доктрину САД извршили су супружници Тофлер својим делом Рат и антират (Alvin and Heidi Toffler, War and Anti-War, Little, Brown and Co, Boston, 1993). Ово дело код нас је издала ПАИДЕИА из Београда 1998. године у преводу Живка Лукића.

¹⁶ Пројектовање силе („Power Projection“) јесте способност државе да примени све или неке од инструмената силе (дипломатске, економске, информативне или војне) да би одговорила на кризу, допринела одвраћању сукоба или унапредила регионалну стабилност. Пројектовање снага („Force Projection“) покрет је војних снага са континенталног дела САД ради ангажовања у рату или у операцијама које немају ратни карактер. Пројектовање снага обухвата: мобилизацију, упућивање, употребу, повратак снага у САД и демобилизацију.

појављује се нови појам „операције које немају ратни карактер“ („операције без оружане борбе“) – Operations other than War,¹⁷ односно „рат без крви“ (War without blood). Уочљиво је да се садржај ових операција готово поклапа са активностима које су у претходним правилима сврставане у „сукоб ниског интензитета“.

Војне операције могу се одвијати у ратним условима и у онима који немају ратни карактер, односно ОС се могу ангажовати у миру и конфликтима. Терминолошке промене и нова категоризација нису донеле и промену карактера поменутих активности. Као и раније, суштина војног ангажовања у операцијама које немају ратни карактер јесте заштита и јачање америчких интереса, па се промене у основним доктринарним документима ОС САД могу тумачити као последица настојања да се изврши теоријско уопштавање и истакну заједничке карактеристике и принципи тих операција. Промена термина има и психолошку функцију. У времену када САД своје националне вредности промовишу као универзалне и када декларишу тежњу за миром у свету, наглашавање улоге америчких ОС у сукобима и унилатерално ангажовање на територији страних држава негативно би се одразило на америчку лидерску позицију у свету. На основу искустава из употребе оружаних снага у последњој деценији 20. и првих година 21. века уочљиво је да је доктрина „сукоба ниског интензитета“ још важећа и да се, уз одређене модификације које су последица промене услова и окружења, још примењује.

Према доктринарном документу FM 100-5, у поглављу „Операције“, наводе се четири врсте операција „сукоба ниског интензитета“ у којима могу учествовати ОС САД, а то су: 1. подршка побуњеничким или противпобуњеничким дејствима, 2. борба против тероризма, 3. операције одржавања мира и 4. мирнодопске „континенси“ операције. Ови задаци се међусобно не искључују; напротив, често се преклапају и одвијају истовремено.

Подршка побуњеничким или противпобуњеничким дејствима

Војно укључивање у побуњеничка или противпобуњеничка дејства у надлежности је носилаца политичког одлучивања САД. Укупне државне напоре усмеравају владине агенције, а не Министарство одбране. Америчке ОС могу се наћи у улози, како помагача побуњеничких снага, тако и помагача владиних снага које се боре против по-

¹⁷ „Операције које немају ратни карактер“ (Operations other than War – OOTW) – мирнодопске активности и ангажовање војних јединица у току сукоба, при чему није нужан услов да се води оружана борба две организоване стране. Најчешће OOTW су: обавештајне, психолошке, информационе (медијске), дипломатија принуде (Coercive Diplomacy), манипулација мањинама и изборима и др.

буњеника. Побуњеничка и противпобуњеничка дејства представљају два аспекта истог процеса. Побуна се организује и изводи у ситуацији када њени инспиратори и организатори процене да промене политичког система нису могуће или нису вероватне, па се због тога опредељују за радикалну промену власти. У противпобуњеничким дејствима примењују се, начелно, иста средства и методи. Иако се ради о два супротна процеса, начела и тактика која се у њима примењује заснована је на истим принципима (Правило FM 90-8 „Противгерилске операције“ из новембра 1985. године).

Схватање мотива и циљева побуњеника и владе која се против њих бори од пресудног је значаја за предвиђање понашања и поступака једне и друге стране. Познавање тих чињеница омогућава да се правилније процени утицај побуне на америчке циљеве и интересе и да се предузму одговарајуће мере. Страна помоћ за организовање „унутрашње одбране и развоја земље“ (International Defense and Development Strategy) представља „оне акције које предузимају цивилне и војне агенције једне владе у било ком програму који предузима друга влада да би се спречио устанак или нанео пораз устаницима“. То је само ново име за стару концепцију о противустаничким дејствима. Нови термин указује на то да су, поред економских и политичких активности, неопходне и војне мере за борбу против устаника.

У борби против побуњеника америчке ОС садејствују са ОС земље домаћина, као и са другим америчким владиним организацијама, кроз механизам тзв. државног тима. Америчка администрација сачињава план помоћи који обухвата: обавештајно обезбеђење, (минималну) употребу америчких борбених јединица, изолацију или неутрализацију побуњеника и јачање владе. Америчко војно ангажовање може да буде у форми неборбене подршке¹⁸ или директне употребе ОС.

¹⁸ „Од свих облика иностране (инструкторске) помоћи, најзначајније место, свакако, припада оној која пружа, наводно приватна, америчка фирма за војни консалтинг под називом „Military Profesional Resources Inc.“ (MPRI). Годину дана пре агресије на територију бивше РСК, Хрватска је уговором легализовала присуство америчких војних експерата високог профила (Глобус, Загреб, август 1995). Уговор са MPRI потписали су министар одбране Г. Шушак и главни „извршни директор“ Varpon В. Lawis, са америчке стране, али не и одговарајући министар. При таквој „покривци“, америчка влада је, очигледно, желела да се унапред осигура од било каквих оптужби за ратне злочине и друга недела која би у предстојећим ратним операцијама, евентуално, починили васпитаници ових инструктора. У случају таквих аката, сва одговорност могла би се пребацити на хрватску војску и евентуално стране инструкторе, али као приватна лица, а не припаднике америчких оружаних снага. Званично, стручњаци MPRI су пензионисана војна лица, која своје стручне услуге наплаћују по погодби коју договоре са корисницима. У јулу 1995. године на Брионима су одржали семинар за највише руководиоце хрватске војске. У ствари, то је била штабна симулација операције „Олуја“, а лондонски „Sandy Telegraph“ поименично је навео америчке генерале који су је испланирали и касније руководили ње-

Америчка подршка побуњеничким снагама најефикаснија је када је у оквиру ширег контекста координираног наступа према јасно дефинисаним политичким циљевима. Такав циљ обично значи елиминисање страног војног присуства и спречавање дотура наоружања и војне опреме из иностранства. Активности побуњеника могу се ефикасно искористити као допуна дипломатским, политичким и економским напорима за обарање легалне и легитимне владе.

Борба против тероризма

Током осамдесетих, а посебно деведесетих година прошлог века тероризам се веома често користио као средство за постизање политичких циљева. Тиме је оспорена, једно време распрострањена, теза да тероризам нема политичку позадину и циљеве. Његова масовна појава¹⁹ указује на опасност која угрожава мир и безбедност у свету.

ном реализацијом (Carls Vun и Krozbi Butch Saint). Управо они су и творци модификоване доктрине сукоба ниског интензитета, познате под називом „Ваздушно-копнена битка“, већ примењене у Заливском рату против Ирака 1991. године. То, истовремено, значи да стручњаци МПРИ нису пензионисани, отписани, већ активни генерали и адмирални америчких ОС, у пуној креативној снази. О улози стручњака МПРИ из Вирџиније, професор Универзитета из Острове др Рајко Долачек пише: „Они су за коришћење као плаћеници, легионари, свима који плате, а којима влада САД због најразличитијих разлога неће да пошаље своје активне официре да вежбају њихову војску. У појединачним случајевима то значи да су планирали масовна убиства, као што се то десило у Хрватској, где су ти елитни официри спремили хрватску војску, добро наоружану у току санкција, за познату офанзиву „Олуја“ (августа 1995), чија је последица била 200.000 истераних Срба из Крајине и масовна убиства цивила...“ (Вечерње новости, 12. и 13. 07. 1996. године).

Ова „приватна“ фирма за „војни консалтинг“ је после „Олује“ потписала сличан уговор („Програм опреме и обучи“) и са Муслиманско-хрватском федерацијом (А. Изетбеговић и К. Зубак) вредан око 400 милиона долара. Као и у случају Хрватске, и у армији босанских муслимана (ГШ и К-де корпуса) амерички војни инструктори из МПРИ били су присутни две године пре формалног склапања уговора 1993. године. Ни у овом аранжману се није појавила америчка влада као потписник, мада је председник Клинтон одмах најавио своју подршку програму са 100 милиона долара, намењених набавци америчког оружја и опреме. Вредност укупног програма модернизације и обуке армије Муслиманско-хрватске федерације процењује се на око 700–800 милиона долара. Највећи део ове суме обезбедиле су богате исламске земље, што су чиниле и у време илегалног набављања наоружања и војне опреме. У неповољном развоју ситуације, сва или претежна одговорност пребацује се на „приватне“ организације, мафијашка удружења и похлепне шверцере, а аболитирају владе појединих земаља, пре свих САД. Бошко Тодоровић и Душан Вилић, Кризе: изазивање и управљање кризама, ГрафоМарк, Београд, 1997, стр 181–183.

¹⁹ Према америчким подацима, у периоду од 1968. до 1980. године, у свету је изведено 7.300 терористичких аката, од тога 2.700 (око 1/3) против америчких грађана. У овим акцијама погинула су 173 лица, а 970 је рањено. Евидентно је да су у терористичка акта, по овим подацима, сврстане и активности национално-ослободилачких и револуционарних покрета у Вијетнаму, Лаосу, Кампучији, Анголи, Салвадору и

Међународни тероризам је опасан и штетан због многих разлога,²⁰ као што су угрожавање живота невиних људи, компромитовање борбе народа за национално и социјално ослобођење, а може се искористи као повод за притисак и мешање у унутрашње послове других држава. Укључивање борбе против тероризма у „сукобе ниског интензитета“ одраз је значаја који америчка администрација придаје том феномену после учесталих напада на америчке војне објекте у разним деловима света, посебно после напада на касарну америчких marinaца у Бејруту 1983. године. После тог напада, тероризам је у САД дефинисан као војна опасност која угрожава њену безбедност и захтева војни одговор свим средствима.²¹ Председничком директивом о националној безбедности бр. 138, из априла 1984. године, предвиђене су и конкретне мере против носилаца и организатора терористичких и диверзантских акција, укључујући ударе по центрима за обуку терориста у Либану, Либији, Тунису и другим арапским земљама.

Америчке агенције укључене у борбу против тероризма следе модел познат као „концепт водеће агенције“. Према њему, Министарство правде је водећа агенција за борбу са тероризмом унутар САД.²² Министарство одбране надлежно је за борбу против терористичких активности које утичу на безбедност у путничком авионском саобраћају, а Министарство иностраних послова САД – за амерички одговор на акте против имовине и грађана САД у другим земљама и координацију америчких акција са активностима владе земље домаћина.

У борби против тероризма примењују се два начина употребе снага и средстава: ликвидација терористичких и диверзантских група у фази непосредне припреме или извршења акције, и ликвидирање центара за обуку и инфраструктуре терористичких организација. У борби против тероризма, сем специјалних снага („зелене беретке“, „ренцери“, „делта-јединице“ и „SEAL-тимови“), користе се и ракетне јединице и авијација за ударе из ваздушног простора. Таква дејства могу бити усмерена и против земље у којој се налазе центри за смештај и обуку терористичких и диверзантских група или против земаља које подржавају њихове активности, а које су усмерене против грађана и имовине САД (случај ваздушних напада на објекте у Либији априла 1986. године).

сл. Никола Аћимовић, „Снаге САД у доктрини сукоба ниског интензитета“, Нови гласник, број. 3–4/1997, стр. 107.

²⁰ Ранко Петковић, „Југославија и међународни тероризам“, Међународна политика, бр.859, 1986, стр. 1–3.

²¹ Мичел Клер, „Сукоб ниског интензитета – Нова доктрина америчке интервенције“, *Le Mond Diplomatique*, март 1986. године.

²² Иначе, Федерални истражни биро (Федерал Буреау оф Инвестигатион – ФБИ), задужен је да било где у свету, ухапси терористе који су починили злочин према америчким грађанима. „Војне операције оружаних снага САД у сукобу ниског интензитета“, Генералштаб ВЈ, 1996, стр.31.

Противтерористичка дејства имају два аспекта: антитероризам и контратероризам. *Антитероризам* подразумева дефанзивне мере које се предузимају да би се смањила „рањивост“ појединаца или имовине на терористичке нападе. Насупрот томе, „*контратероризам*“ подразумева офанзивне мере и поступке који се предузимају ради одвраћања, заштите и реаговања на терористичке нападе што подразумева „превентивне нападе“ и „ударе одмазде“.

Операције одржавања (очувања) мира

Операције одржавања мира су: „војне операције које се воде уз дипломатске напоре да би се постигао, поново успоставио или одржао мир у подручју сукоба“.²³ Оружане снаге САД учествују у операцијама одржавања мира у оквиру мандата који им је поверила ОУН, у сарадњи са другим земљама или унилатерално. Обухватају активности, као што су: а) повлачење и дезангажовање сукобљених страна, б) прекид ватре, в) размена ратних заробљеника, г) контрола наоружања и д) демилитаризација и демобилизација.

Операцијом одржавања мира подржавају се дипломатски напори у обнови или одржавању мира у подручјима могућег или стварног сукоба. Доктринарну основу за ове операције чине начела садржана у Правилу FM 100-5 „Операције“ и FM 100-23 „Мировне операције“, а односе се, како на одржавања, тако и на наметања мира. Основна начела су: одређивање циља, јединство акције, безбедност, легитимитет, истрајност и уздржавање. Основни садржаји операција одржавања мира су: смањивање непријатељстава, контрола обуставе ватре, праћење и извештавање о инцидентима нарушавања мира утврђеног споразумом, односно очување реда и стабилности. Ове задатке обављају припадници цивилне полиције, али за њих је оспособљена и војна полиција. Учесници операција за одржавање мира посебно су обучени и психолошки припремљени да утичу на слабљење и попуштање напетости и насиља. Иако је свака операција очувања мира специфична, заједничко обележје им је уздржавање од употребе силе.

Студија „Операције подршке миру и оружане снаге САД“ израђена је у Институту за националне стратегијске студије САД, а одељак „Управљање кризом на простору бивше Југославије“ израдио је Ендју Бер, бивши официр за политичка питања и цивилне послове УНПРОФОР-а, професор на Елиотовој високој школи за међународне односе у Вашингтону. Студија је изашла из штампе средином 1994. године, у издању Националног универзитета одбране САД. Процене из студије не исцрпљују све могуће варијанте промене ситуације на

²³ Брошура ТРАДОЦ 525-44, „Оперативна концепција КоВ за сукоб ниског интензитета“, према: Никола Аћимовић, „Снаге САД у доктрини сукоба ниског интензитета“, Нови гласник, број. 3-4/1997 стр. 103

Балкану и просторима некадашње СФРЈ. Оне само групишу развој, правце и догађаје који, веома уопштено, утичу на исход и заснивају се на чињеницама и претпоставкама о будућности региона. Тако је амерички државни секретар за одбрану Вилијам Пери, 7. фебруара 1996. године, на скупу Генералне асоцијације Националне гарде САД у Вашингтону, потврдио да је био иницијатор ваздушне офанзиве. „На конференцији министара иностраних послова и одбране и шефова генералштабова НАТО у Лондону (21. јула 1995) поднео сам предлог да тамо (односи се на српску територију у БиХ) буде извршена масовна ваздушна кампања. Не само једно или два бомбардовања него ваздушна кампања. Из Авијана и са палуба носача авиона на Јадрану ми смо лансирали једну од најефикаснијих ваздушних кампања каква је икада била. Било је преко 1.000 летова. Сваки задати циљ је уништен...”²⁴

Мирнодопске контингенци²⁵ операције²⁶

Мирнодопске операције у ванредним ситуацијама су „политички осетљиве војне операције које се обично одликују краткорочном, брзом демонстрацијом и употребом силе у ситуацијама испод саме границе конвенционалног рата“.²⁷ Примена ОС по посебним плановима у миру усмерава тежиште на специфичан циљ и настоји да се акција изведе у најкраћем времену, што захтева: прецизно одређене снаге, брза и комбинована дејства. Оружане акције у миру постају неопходне када се дипломатске иницијативе покажу неефикасним у постиза-

²⁴ Америчка борбена авијација први пут је ангажована у Босни 28. фебруара 1994. године, када су два авиона Ф-16, недалеко од Бањалуке, оборила четири авиона типа „Јастреб“ који су припадали Војсци Републике Српске. То је, истовремено, била прва борбена акција НАТО у Европи од њеног оснивања 1949. године. Тачно годину дана после отварања ваздушног моста за снабдевање муслимана у Босни, против Републике Српске, амерички авиони су се ватреним акцијама директно сврстали у муслиманску страну у грађанском рату, Божидар Дикић, „Амерички век војне интервенције“, „Политика“, 22. 09. 1996.

²⁵ Контингенци (Contingency) – ванредна ситуација узрокована природним непогодама, терористичким дејствима, субверзијама и сл. у којој се ангажују војне снаге. Због недовољног познавања ситуације захтева специфично планирање, реаговање и посебне поступке. „Војне операције оружаних снага САД у сукобу ниског интензитета“, Генералштаб ВЈ, 1996, стр.12.

²⁶ Дефиницију „војне операције“ прате извесне методолошко-теоријске тешкоће. У домаћој и страниј стручној литератури војна операција се дефинише као: „облик оружане борбе“, „организација краткотрајне борбе“, „најсложнији облик оружане борбе“, „форма оружане борбе“, „најкомплекснија форма оружаног сукоба“. Радивоје Милић, „Војна операција као херменеутички проблем“, Војно дело, бр. 4-5, 1995, стр. 178.

²⁷ Брошура ТРАДОЦ 525-44 „Оперативна концепција КоВ САД за сукоб ниског интензитета“, према: Никола Аћимовић, „Снаге САД у доктрини сукоба ниског интензитета“, Нови гласник, број 3-4/1997, стр. 104.

њу, временски, изузетно осетљивих циљева велике важности или када неочекивано угрожавање америчких виталних интереса захтева хитно реаговање. Дипломатски неуспех може захтевати тренутну употребу ОС ради заштите националних интереса, спасавања америчких грађана или америчке имовине. При томе ОС постају видљиви инструмент америчке спољне политике. Оружане акције у миру могу да се изводе у пријатељском или непријатељском окружењу.²⁸ Због тога су неопходни унапред разрађени континџенси планови. Они се ажурирају и допуњују новим проценама, у складу са развојем војно-политичке ситуације у свету, посебно у кризним регионима и потенцијалним жариштима, и у зависности од развоја унутрашње ситуације у конкретной земљи. Континџенси план за сваку земљу обухвата: а) *обавештајну операцију*, б) *хуманитарну помоћ*, в) *евакуацију америчких грађана*, г) *војно-економску помоћ*, д) *демонстрацију силе*, е) *препаде и нападе*, е) *операције спасавања и пребегавања*, и ж) *подршку америчким цивилним властима*. Поједини од ових садржаја не одвијају се засебно, већ се често комбинују и изводе паралелно. Тако се нпр. „са пружањем хуманитарне помоћи истовремено изводи и обавештајна операција - шверцује се војна помоћ, демонстрира сила, спасавају грађани и слично“.²⁹

Мирнодопска употреба ОС има велики психолошки утицај на домаће и инострано јавног мњење. Напади на терористичка скровишта демонстрирају силу и показују америчку одлучност у борби против тероризма, а спасавањем и пребегавањем демонстрира се америчка одлучност да широм света штите своје грађане и имовину. Управо политичка димензија употребе ОС условљава разлику између мирнодопских континџенси и ратних операција, јер се војне активности у рату изводе ради остваривања чисто војних циљева.

²⁸ Бивши министар одбране САД Вилијам Пери изјавио је „да је само у 1994. години Америка извршила шест војних интервенција изван зоне НАТО: а) у северном Ираку Американци су током 1991. године са 1.500 војника, 50 авиона и хеликоптера из базе НАТО у Турској интервенисали у вези са проблемом тамошњих Курда; б) ратни бродови САД у Јадрану са 7.800 marinaца, уз подршку 6. америчке флоте, од 1992. до краја 1995. су, под називом „Операција строга стража“, извршили поморску блокаду на Јадрану и надзирали спровођење санкција против СР Југославије; в) америчке ваздухопловне снаге, у дневној јачини од 550 људи, од 1992. до 1995. године из база НАТО у Немачкој интервенисале су у грађанском рату у Босни, дотурајући помоћ, снабдевање и опрему муслиманским упориштима; г) америчка војна авијација је са 1.700 припадника и више десетина ратних авиона, од априла 1993. под називом „Забранити лет“, херметички контролисала ваздушни простор над Босном и Херцеговином, првенствено ради спречавања летова српских авиона. За све време грађанског рата војни авиони САД и других чланица НАТО превозили су муслиманске политичаре и војне шефове из Сарајева у иностранство, што је значило да се најмилитантније снаге исламских земаља активно придружују војној интервенцији на Балкану.“ Божидар Дикић, „Амерички век војне интервенције“, „Политика“, 16. септембар 1996.

²⁹ Љубомир Стајић, *Основи безбедности*, Полицијска академија, Београд, 1999, стр. 272.

Према америчком часопису „Military Review“, недељно је ангажовано око 4.500 припадника снага за специјалне операције. Само у 1998. години оне су извршавале задатке у 112 земаља са укупно 31.500 људи.³⁰ Један британски часопис³¹, међутим, наводи да су снаге за специјалне операције САД 1998. године извршиле 2.178 задатака, делујући у или према 152 земље (67 земаља је било у зони одговорности Команде снага САД у Европи). Зависно од карактера и задатака које извршавају, снаге за специјалне операције биле су веома различитог састава: од малобројних група (тимова) и одељења до интервидовских, здружених састава ранга ојачаног батаљона или пука. Мање групе (3–5 људи) обично су уграђиване у америчка дипломатска и друга представништва у страним земљама; у међународне „хуманитарне“ и друге организације, убачене у кризна подручја ради прикупљања обавештајних података.

Команди оружаних снага САД у Европи придодате су елитне јединице за специјалне операције. Поред осталих, на располагању су јој биле: 10. група специјалних снага САД КоВ са базом у Бад Толцу (Bad Toltz) у СР Немачкој и 325. група за специјалне операције РВ у ваздухопловној бази Милденхил (Mildenhill) у Великој Британији, док се у водама Средоземног мора (укључујући и Јадранско), стално налазио по један (повремено и два) SEAL-тим и по две до три пловне јединице специјалних бродова. Делови тих и других снага специјалне намене од почетка југословенске кризе (али и пре њеног почетка) били су ангажовани на (или су деловали према) просторима СФРЈ. Из Вићенце у сввероисточној Италији деловали су елементи 10. групе специјалних снага КоВ и јединице за психолошко-пропагандна дејства, а из италијанске базе Бриндизи са југа Италије ваздухопловни елементи 325. групе за специјалне операције.

На просторима Хрватске и Федерације БиХ, специјалне снаге КоВ ОС САД деловале су непосредно и посредно: прво, пружањем помоћи хрватској војсци и армији Федерације и, друго, као уграђени елементи у структуре UNPROFOR-а, IFOR-а и SFOR-а, као и разних међународних организација. Важну улогу одиграле су у откривању и обележавању објеката Војске Републике Српске Крајине и Републике Српске. Њихове активности су се временом проширивале на југ, где су се после интервенције снага НАТО у Албанији, у лето 1997. године, ангажовале на припремању ОВК за догађаје који су следили. Снаге за специјалне операције РВ ОС САД из база у Италији, Грчкој

³⁰ V. Glenn W. Goodman, Jr, Regional Engagement Force, p. 69–70.

³¹ JANE's Defence Weekly, July 1999, U.S. Special Operations Forces

и Турској коришћене су, како се наводило у америчкој штампи, и „пре избијања оружаних сукоба на Косову, на плану подршке имплементирању мировних уговора“. Њихове активности знатно су интензивирани у фази припрема и извођења агресије НАТО на СР Југославију у пролеће 1999. године. Током агресије, убачени елементи специјалних снага КоВ-а и снага за специјалне операције РВ ОС САД, коришћени су, најчешће, за постављање локатора и обележавања циљева, по којима је затим дејствовала авијација НАТО.

После доласка снага КФОР-а на Космет, јединицама специјалних снага КоВ-а ОС САД, које пружају саветодавну и другу помоћ Косовском заштитном корпусу, придружиле су се и јединице за цивилне послове ради пружања помоћи „локалним мултиетничким“ органима у успостављању власти на Косову и Метохији.

Закључак

„Специјални рат“, „доктрина сукоба ниског интензитета“, „операције другачије од ратних“ синоними су за облике, претежно, неоружаног угрожавања безбедности малих држава. Спектар делатности је веома широк – од субверзије до оружане агресије. У начелу, постоји поступност – од блажих ка оштријим и грубљим. О томе када ће се применити који облик, како ће се применити и према којој земљи или групи земаља, зависи првенствено од планова САД и њених „партнера у лидерству“. Сједињене Америчке Државе, као једина преостала светска суперсила, одлучују, у складу са својим националним циљевима и интересима, да ли је побуна побуна или устанак, независно од истине и суштине ствари. Подржаће побуну и против демократске власти ако је она „непослушна“, али ће подржати противпобуњеничка дејства и против најреакционарнијих полуфеудалних режима, ако су они кооперативни и воде политику која је у интересу САД.

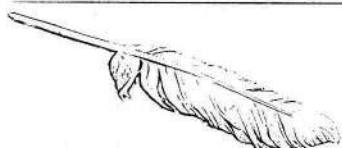
О тероризму имају сличан став. Терористичким актима сматрају само оне у којима су жртве грађани САД и, у складу с тим, дају себи право да изводе „превентивне нападе“ и „ударе одмазде“.

У операцијама наметања и одржавања мира и контингенци операцијама отворено подржавају ону групацију у сукобу која обезбеђује реализацију интереса САД.

На почетку југословенске кризе стали су на страну побуњеника - словеначких, хрватских и муслиманских сепаратиста. У кризи у јужној српској покрајини подржали су албанске терористе и сепаратисте, а у операцијама наметања и очувања мира – Хрвате, муслимане и Албанце. Контингенци операције изводили су тако што су разбијаче Југославије наоружавали, а по наметању мира организовали цивилне органе окупационе власти.

Литература:

1. Д. Вилић и М. Атељевић, Специјални рат: одбрана и заштита, НИО Пословна политика, Београд, 1983.
2. Љ. Стајић, Основи безбедности, Полицијска академија, Београд, 1999.
3. Д. Вилић и Б. Тодоровић, Кризе: изазивање и управљање кризама, Графо Марк, Београд, 1997.
4. Војне операције САД у сукобу ниског интензитета, Генералштаб ВЈ, Београд, 1996,
5. С. Јовић, Специјалне снаге, Монтенегро Харвест, Подгорица–Београд, 1994.
6. М. Петковић, Тајни ратници, Тетра ГМ, Београд, 1996.
7. Д. Вилић и Б. Тодоровић, Разбијање Југославије 1990–1992, Београд 1995.
8. Нови гласник, бр. 3–4/1997, 2/2001,
9. Д. Вилић и Б. Тодоровић, Тероризмом у нови светски поредак, Графо Марк, Београд, 1999.
10. Алвин и Хајди Тофлер, Рат и антират, ПАИДЕИА, Београд 1998,
11. Војно дело, бр. 1–2/1994, 4–5/1995,
12. Међународна политика, Београд, бр. 859/1986.
13. JANES Defence Weekly, July 1999.

Економска рационализација изучавања енглеског језика у Војсци

УДК: 355:

Мр Драгић Марић, доцент

Увод

Страни језици се у нашој војсци изучавају готово од самих зачетака војног школства. У војсци Кнежевине, касније Краљевине Србије посебно је неговано знање европских језика као услов савезничког повезивања и изучавања страних ратних искустава, односно школовања кадра у иностраним војним академијама¹. Као посебно успешан период у том погледу сматра се време које је претходило Балканским ратовима и Првом светском рату.

Изразита важност изучавања страних језика у Војсци у садашњем периоду је чињеница која не мора шире да се образлаже. Довољно је да се помену веома интензивна међународна војна сарадња у многим областима, као и већ испољена спремност Србије и Црне Горе за евроатлантске интеграције, односно најављено повезивање њене војске са међународним безбедносним структурама и учешће у мировним мисијама. Зато се у погледу значаја садашњег изучавања страних језика у Војсци налазе сличности са поменутиим периодом из

¹ Програми пријемних испита, као и наставни планови и програми Артиљеријске школе, од њеног формирања 1850. године, садрже предмете Француски и Немачки језик. Од 1884. године изучавају се и руски, као и турски језик. Ова четири језика се задржавају у наставним плановима и програмима Ниже и Више школе Војне Академије (у коју је 1880. године, трансформисана Артиљеријска школа), до 1914. године. Готово сви познати официри назначеног периода, од ђенерала Јована Драгашевића и Јована Мишковића до војводе Мишића и генерала Живка Павловића, познавали су стране језике и боравили у иностранству на разним облицима школовања - усавршавања. (Детаљнији подаци налазе се у књизи "Официри у високом школству Србије", Р. Љушић и други, Војноиздавачки завод, Београд, 2000)

првих деценија прошлог века. С друге стране, као одређена разлика у односу на поменути период може се навести садашња изразито наглашена доминантност енглеског језика у међународном окружењу, према томе и у домену међународне војне сарадње. У међународним безбедносним интеграцијама и мировним операцијама, односно мисијама, енглески се користи као „радни језик“. Ова чињеница снажно појачава потребу припадника и наше војске да знају енглески језик.

Показало се да је број познавалаца овог језика у Војсци испод тренутних и перспективних потреба. Ради тога су предузете одговарајуће мере на интензивирању као и изналажењу оптималног модела његовог изучавања у Војсци Србије и Црне Горе у наредним годинама.

У овом чланку обрађују се економска и организациона питања рационалног **спровођења** концепције учења енглеског језика у Војсци. Полази се, дакле, од донетих одлука политике учења страних (енглеског) језика, односно од датих одговора на кључна питања као што је: који језици и у ком обиму треба да се изучавају у Војсци?

Полазећи од оваквог опредељења, у чланку се изучавање страних (енглеског) језика у Војсци разматра кроз следеће целине:

- изучавање енглеског језика у страним оружаним снагама,
- изучавање енглеског језика у цивилном школству СЦГ,
- садашње стање изучавања енглеског језика у Војсци,
- предлози рационализације, тј изналажења оптималног модела изучавања енглеског језика у Војсци.

При томе се сматра веома важним на сагледавање наведених питања у три, у економско-организационом смислу, посебно важна становишта:

- системско-организационе основе изучавања енглеског језика,
- ангажовање наставника у извођењу наставе енглеског језика, и
- систем тестирања знања.

Наведена три својства представљају основу система изучавања страних, односно енглеског језика. Истовремено се на основу њих може јасно сагледати степен развијености и прилагођености система савременим (тржишно – вредносним) условима окр, тј. степен његове економске и укупне рационалности.

Под *системско-организационим основама изучавања енглеског језика* ће се подразумевати и размотрити институционални оквир и тежишно, из њега проистекла пракса изучавања наведеног језика.

Начин ангажовања наставника енглеског језика је веома битан са становишта укупне и посебно економске рационализације. Упоредивањем су уочене знатне разлике између страних, као и успешних домаћих школа страних језика, с једне стране, и начина ангажовања наставника енглеског језика у Војсци СЦГ, с друге стране.

Ипак, *систем тестирања*, односно (шире) вредновања знања може се сматрати кључним делом система учења страног (енглеског) је-

зика. Он је услов економске и укупне рационалности система изучавања енглеског језика. Штавише, услов је његове системности. На основу јасног система вредновања, тј. тестирања знања могу се драстично снижити трошкови учења енглеског језика у Војсци, уз повећање квалитета знања и укупне ефикасности система.

Како су ова три основна елемента уграђена у системе изучавања енглеског језика у: страним оружаним снагама, цивилном школству СЦГ и у Војсци?

Изучавање енглеског језика у страним армијама

Организација изучавања страних језика

Сагледавањем модела изучавања страних језика, пре свега енглеског, у знатном броју „референтних држава“, може се закључити да има великих организационих сличности по одређеним „групам земаља“. У табели 1 извршено је разврставање по критеријуму „опште одмаклости транзиционог периода“ одређене земље. Изузетак су Велика Британија и Немачка као специфични али перспективно могући узорци.

У британској војсци се на основним студијама војних академија не изучавају страни језици са образложењем да је то нерационално с обзиром на то да ће такво знање бити у прилици да употреби само део будућих официра. Страни језици се уче искључиво на наменским курсевима. (Подразумева се „почетна предност“ припадника британске армије која проистиче из распрострањености њиховог матерњег језика као светског службеног језика). У немачкој војсци енглески језик се учи само на курсевима.

Табела 1

Тежишни организациони облици учења енглеског језика у ОС појединих земаља

Редни број	Држава	Бр. наст. часова ЕЈ на основним студијама ВА	Тежишни организациони облик учења ЕЈ у ОС	ПРИМЕДБА
1	Велика Британија	–	курсеви	У Б. војсци се учи око 20 страних језика (и српски)
2	Немачка	–	курсеви	
3	Словенија	60	курсеви	Наведених 60 сати се учи на Официрској школи (нема ВА)
4	Чешка	150	курсеви	
5	Бугарска	480–600	Осн. студије ВА	Зависно од рода/смера
6	Румунија	500	неизражено	Постоје многобројни курсеви
7	Албанија	600	Осн. студије	Смањење на 350–400 у току шк. 2003/04
8	Србија и Црна Гора	320	неизражено	На основним студијама: 120 по редовном НПП + 200 додатне наставе

У Официрској школи Словеније (нема војну академију) енглески језик се учи свега 60 наставних часова, а касније се усавшава на курсевима. Слично је стање, с тежиштем на курсевима, у систему учења енглеског језика у чешкој војсци.

У Бугарској, Румунији и Албанији за учење енглеског језика предвиђен је увећан фонд часова на основним студијама војних академија, што је последица претходне мање заступљености изучавања овог језика у школским програмима.

У већини наведених, као и другим, претежно западним армијама, курсеви се сматрају организационим обликом учења (енглеског) језика који је погодан за наменско организовање наставе, могућности организационог уклапања у шире наставно-образовне процесе, као и друге обавезе полазника. Курсевима се олакшано обезбеђује жељени избор полазника, уједначеност почетних нивоа знања и брже савлађивање програма. Збирни резултат ових предности изражава се кроз избегавање непотребних трошкова и „производње знања језика за залихе“ које брзо пропадају уколико се нередовно користе.

У рационализацији (пре свега економској) учења страних језика у иностраним војскама, тежиште се са краткотрајних и интензивних курсева спушта и ниже – на појединца, то јест на самосталан рад (циљно самообразовање)! Одређују се разноврсне стимулације за (самостално) учење страних језика. Припадници мађарске и румунске војске, на пример, имају посебан новчани додатак уколико говоре енглески. Афирмација самосталног рада и економично организованих курсева такође је омогућена претходном успоставом система тестирања знања.

Ангажовање наставничког кадра у институцијама изучавања страних језика

Са становишта проблема који се даље разматрају у овом раду потребно је укратко навести карактеристике институција које организују изучавање страних језика за потребе припадника страних оружаних снага. У западним земљама се учење енглеског (страних) језика се, углавном спроводи на државним и приватним колеџима и универзитетима, на које се у ту сврху упућују припадници сопствених и страних оружаних снага али и других државних институција, као што су полиција и царинска служба и сл. (на пример, у В. Британији). У Немачкој се овим пословима претежно бави посебно организована државна служба². У Грчкој војсци постоји тзв. „школа страних језика“. Њен начин организације може да буде интересантнији са становишта

² Ефикасан управно-административни део ове службе, састављен од цивила – менаџера и језичких стручњака, организује и преко унајмљених наставника спроводи комплетан процес наставе страних језика за припаднике Бундесвера и других државних службеника: језичку наставу, израду тестова и тестирање.

могућег модела у нашој војсци. Она, у основи има, управни апарат састављен тежишно од официра: начелника, чина пуковника, и неколико његових помоћника. У њиховој надлежности је организација наставе и ангажовање наставника енглеског језика у складу са планираним потребама, односно искључиво за спровођење часова ефективне наставе. Зато је нормираност броја часова по наставнику у наведеним као и другим иностраним системима учења енглеског језика, ирелвантна са становишта организације наставе, тј. уговорно је одређена.

Другачији је и нормативни однос у погледу потребе одговарајућих наставних и научних звања, односно академских титула и постигнутих просечних оцена наставника на основним студијама. Значај поменутих атрибута је сасвим релативизиран или се и не помиње. Овакав прагматичан приступ је могућ захваљујући: 1) уверењу да учење страних језика припада области вештине, а не (обавезно) науке и 2) јединственом и објективном систему тестирања знања, што омогућује јасно одређење циља и мерење његовом приближавању, као и стандардизацију поступака мерења и приказа резултата.

Систем тестирања знања страног језика

Сматра се да организација ефикасног система тестирања знања представља један од првих и најважнијих корака успоставе успешног система изучавања језика. Квалитетан систем мерења знања изразито снижава трошкове изучавања страних језика омогућавајући:

- непосредно („као у стварној ситуацији“) мерење знања језика;
- објективност и оријентисаност на резултат, тј ниво стварног знања, независно од начина његовог стицања (самостални рад, редовно школовање, различити курсеви, број похађаних часова, коришћена литература, „реноме“ школске институције, наставно-научно звање наставника, његов критеријум...);
- јасан приказ резултата – једнозначним оценама;
- јединственост и усклађеност критеријума мерења знања страног језика за све нивое изучавања на основу приближавања крајњем циљу – његовом савршеном познавању;
- сагледавање степена познавања језика по језичким вештинама, што омогућава селективан приступ даљем учењу језика;
- могућност провере знања великом броју припадника ОС који енглески језик уче самостално или у разним цивилним школама, да без обавезног похађања редовних курсева стекну одговарајућу, међународно важећу потврду (самосталним радом);
- крајњу рационалност броја припадника војске који се из јединица упућују на дуговремене (веома скупе) курсеве страних језика;
- међународну важност одговарајућих сертификата.

Међу најпознатијим међународним системима тестирања је СТАНАГ 6001 (Standard agreement – стандардни уговор). Као и у случају неких других тестова знања енглеског језика (нпр. IELTS – International English Language Testing System), у оквиру СТАНАГ-а се знање страног језика сагледава кроз четири основне језичке вештине: слушање (listening), говор (speaking), читање (reading) и писање (writing). Веома важно обележје СТАНАГ-теста је непосредан начин мерења знања (као у реалној ситуацији), за разлику од посредног оцењивања (нпр, сагледавање знања граматике и вокабулара преко писаних превода и састава, препричавања...). С тим у вези, код овог система провере тежиште је на практичним вештинама – говору и разумевању са слушаног!

Међутим, главна карактеристика СТАНАГ-а је шестостепена (практично петостепена) скала мерења и означавања нивоа познавања сваке језичке вештине, од нивоа (level) „0“ до „V“. Ниво „0“ значи потпуно непознавање страног језика, а ниво „V“ (excellent) одлично, тј. познавање страног језика као матерњег („native“). Ниво „IV“ означава веома добро – „близу матерњег“ (very good – „near native“) познавање страног језика, односно потпуно професионални ниво (full professional) и највиши је степен којим се оцењују говорници страног језика као нематерњег. За „војни језик“ је значајно познавање нивоа СТАНАГ-III (добро – good) као неопходног за особље вишенационалних команди („minimum professional“ – најнижи професионални ниво). Ниво СТАНАГ-II (fair – задовољавајуће) представља „ограничену радну способност“ (limited working) и прихватљив је за одређене војне дужности у вишенационалним војним јединицама, као и (ређе) СТАНАГ- I (elementary – основни), који подразумева уобичајене изјаве „учтивости и основних практичних потреба везаних за путовање, обезбеђење хране и смештаја, давање једноставних упутстава, тражење помоћи“.

Различитим војним дужностима примерава се и захтев у погледу неопходног степена познавања страног језика по језичким вештинама, што представља стандардни језички профил (Standardised language profile – SLP), који је приказан на табели 2.

Примена СТАНАГ-тестирања подразумева непрекидну „продукцију“ актуелних, разноврсних и оригиналних тестова што представља засебну, веома важну и сложену делатност одвојену од наставника, у чијој је надлежности само реализација наставе са полазницима курсева. Припрема и спровођење тестирања је у надлежности посебног „тима“. Тиме се постиже и одржава објективност мерила знања.

Потврда познавања језика по СТАНАГ-у има важност две године.

Препоручени најнижи ниво познавања ЕЈ за различите дужности / послове (СЛП)

Ред. бр.	Носиоци / дужности / послови	Потребан ниво знања језика			
		говор	слушање	читање	писање
1	Сви припадници војске после 5 година службе	1	1	1	0
2	Сви официри после 5 година службе	2	2	2	1
3	Рутински послови у оквиру дужности које захтевају познавање енглеског језика	1	1	1	1
4	Службени контакти са људима који говоре енглески	2	2	3	1
5	Командни кадар – кандидати за војну обуку у иностранству	2	3	3	1
6	Некомандни кадар – кандидати за војну обуку у иностранству	1	2	2	0
7	Специјализована техничка обука у иностранству	2	2	3	2
8	Командни кадар у мировним операцијама	2	3	3	1
9	Некомандни кадар у мировним операцијама	2	2	2	0
10	Кандидати за курсеве ЕЈ у иностранству	2	2	2	1
11	Особље за подршку дипломатских веза у СЦГ	3	3	3	2
12	Војни представници у земљама неенглеског говорног подручја	2	2	3	1
13	Помоћно особље војног представника у земљама неенглеског говорног подручја	1	1	2	0
14	Војни представници у земљама енглеског говорног подручја	3	3	4	2
15	Помоћно особље војног представника у земљама енглеског говорног подручја	2	2	3	1

**„Пројекат британске владе за изучавање енглеског језика ради очувања мира“
(„Peacekeeping English Project“)**

Пројекат британске владе за изучавање енглеског језика обухвата око 25 земаља источне Европе, бивше републике Совјетског савеза и СФРЈ, тј. државе од линије Словенија – Чешка до Кавказа. Осим примене у оружаним снагама, овај пројекат подржава и друге државне службе у земљама чланицама (полицију, царину, државну администрацију).

У његовом оквиру остварује се свакодневна интеракција, односно размена информација међу деловима пројекта у разним земљама, ради примене најуспешнијих начина учења енглеског језика. Пројекат бесплатно обезбеђује изворну литературу и други језички мате-

ријал као и модерну опрему за учење енглеског језика, а финансира и усавршавање наставника у земљи и иностранству. Од 2002. године пројекат се примењује и у Војсци Србије и Црне Горе.

Јасно је да се кроз пројекат пласира вековно британско искуство учења енглеског језика у иностранству. У оквиру њега се, такође, испољава тенденција уједначавања и стандардизације метода, литературе и језичке опреме. Посебно је значајно увођење стандардног мерила знања, односно СТАНАГ система тестирања енглеског језика.

Изучавање енглеског језика у цивилном школству

Организација изучавања енглеског језика

У основним школама енглески језик се углавном третира као „први“ или „други“ страни језик. Интересантно је да ученици прво почињу изучавање „другог“ страног језика и то у трећем разреду. Такође, „други“ језик има за око 10 % већи фонд часова (око 360)! Са учењем „првог“ језика почиње се касније – у петом разреду. Тако се „други“ језик обрађује током шест, а „први“ у последње четири године основне школе. Могло би да се закључити како је померање времена изучавања градива ка завршним годинама основне школе значајно у погледу „свежине знања“, те упркос мањем фонду часова и краћем периоду изучавања обезбеђује статус „првог страног језика“.

У средњој школи енглески језик се учи у фонду од 60 до 150 наставних часова годишње, што зависи од врсте и смера средње школе. У гимназијама, на пример, природно-математички смер има 60, општи 90, а друштвени просечно око 100 часова енглеског годишње, тежишно у завршним разредима.

На факултетима се енглески језик учи у просеку од 120 наставних часова, обично подељених у две наставне године. Изузетак је, наравно, филолошки факултет.

Осим школа и образовно-научних институција, страни језици, првенствено енглески, изучавају се и у другим установама. Првенствено се мисли на курсеве у организацији приватних и других школа страних језика. При томе се не занемарује ни самосталан рад на овладавању језиком, који је иначе саставни и тежишни део свих облика организованог учења. Такође се имају у виду разне државне и парадржавне институције (велики системи) које у актуелном времену имају наглашену потребу за изучавањем страних језика. Примери организације учења страних језика у наведеним институцијама и службама биће размотрени са два становишта економске процене: практичног ангажовања наставника у њима и постојања одговарајућег мерила знања, односно система тестирања.

Државне (образовне) институције у оквиру којих се организовано изучава енглески и други страни језици посебно су интересантне за разматрање начина тог организовања. (Једном врстом таквих институција може се сматрати и Војска СЦГ). Иако су овим институцијама језичка знања све потребнија, оне по својој природи не поседују способност тако брзог организационог прилагођавања на нове услове, као што је то случај са мањим – приватним организацијама. Поједине норме организованости и ангажовања наставника, које су у ранијем периоду биле одлика престижног статуса тих институција, сада се показују као сметња неопходном прилагођавању новим условима. Штавише, превазиђеност норми често се и не увиђа као проблем или се, чак, истрајава у њиховом задржавању као сопствене “(пословне) традиције”, „одржања реномеа“ и сл. По правилу је мали део истине садржан у тим тврдњама, као што је тачно да се сопствене вредности могу очувати уз вишеструко мање трошкове. Другим речима, не разграничава се настојање за самосвојношћу од делом економски нерационалне инертности система која проузрокује знатне финансијске и друге губитке.

На пример, у државним институцијама дневно радно време наставника страних језика, као и других предмета, осмочасовно је. С друге стране, број часова ефективне наставе је нормиран на претежно 15–20 недељно – зависно од нивоа (образовне) институције. Следећи корективи ове норме су академско и наставничко звање, по ком основу се наведена просечна норма даље умањује у конкретним случајевима. На тај начин се долази до ангажованости од једног до три, изузетно четири наставна часа дневно. Преосталих пет до шест сати дневног радног времена планира се за припрему наставе и друге обавезе везане за њено извођење, што укључује и рад на усавршавању наставника. То време (ван часова ефективне наставе) у пракси се третира са видно мањом обавезношћу и често препушта самоорганизовању наставника. Са друге стране, познато је да знатан део наставника страног језика приватно даје часове, што је последица њиховог скромног финансијског положаја, али и посебне „курентности језичке робе“ у актуелном времену. У оваквој констелацији службених и приватних обавеза, по правилу се део радних напора и радног времена „прелива“ из службеног у приватни фонд. Тако се у пракси обавезност присуства наставника на радном месту прећутно своди на време ефективне наставе (један до три наставна часа), а остатак радног времена препушта његовом слободном избору, односно најчешће користи за ранији одлазак са посла и решавање приватних обавеза ван радног места. Тек такво практично, а не нормативно осмочасовно

радно време, као и пензионо и социјално осигурање, задржавају део наставника у сталном радном односу при државним институцијама, наспрам изазова „слободнијих аранжмана“. Али, како се овакав модел нелегитимног приватизовања (радног времена) одражава на квалитет и трошкове наставе у самој институцији у којој је наставник у радном односу?

Пракса вредносно и тржишно оријентисаних школа страних језика

У сада бројним приватним и другим школама страних језика у друштву је уочљива прилагођеност знатног броја раније крутих организационих структура новим тржишним условима, као и условима изузетно нарасле тражње за језичким знањима. Ранији „раднички универзитети“ у том погледу исказују изразиту способност профитабилног пословања у „продаји језичког знања“. Осим сопственог организовања разноврсних курсева, многе школе страних језика се баве посредовањем при ангажовању наставника са тржишта за потребе разних „типично државних“ институција.

У приватним, као и другим веома угледним цивилним школама страних језика у земљи и иностранству, нормираност броја часова по наставнику страног језика је готово непозната категорија. Другим речима, наставник сам настоји да има онолико часова колико може успешно да изведе. Успешност оцењују - корисници курсева, односно стручњаци независног тима за тестирање! Такође, управе високоорганизованих школа страних језика настоје да, осим неопходног наставничког језгра, наставнике ангажују искључиво за време часова ефективне наставе („хонорарно“), без сталног радног односа. Време за припрему наставника за час као и за његово усавршавање у надлежности је и из фонда приватног времена самог наставника. Институцију интересује само (објективно сагледани) резултат.

Мерило знања страног језика у цивилном школству

Знање страног језика се у основној и средњим школама мери оценама од „један“ до „пет“, а на факултетима од „петице“ до „десетке“, што је традиционалан начин мерења знања и за остале предмете. Ученик – студент добија оцену у складу са степеном савладаности градива по одговарајућем наставном плану и програму. Према томе, ако ученик после „петице“ из Енглеског језика у основној школи, добије „четворку“ у средњој школи, то може да значи да је напредовао у савлађивању предмета, упркос номинално нижој оцени. Наизглед је, због логичне различитости НПП-а јасан и оправдан разлог овог „не-склада“ у систему оцењивања. Међутим, није тако. Ради се о неједин-

ствености и нестандартности мерила знања када је у питању страни - енглески језик. То значи да сама чињеница да ученик нпр. „има четворку из енглеског језика у трећој години средње школе“, не пружа много података о његовом стварном знању. Да би се оно са сигурношћу одредило потребно је да се познаје наставни програм предмета енглески језик за одређену годину школовања дате средње школе. Пожељно је, такође, да се познаје евентуално прописани критеријум оцењивања, чак и захтевност појединог наставника. Дакле, потребно је много података да би се разумело шта, у ствари, значи наведена „четворка“ из енглеског језика. Да ли је она „јача или слабија“ од „четворке“ или, чак „тројке“ из неке друге средње школе, рецимо из другог града? Исти је проблем при организацији курсева страних језика. Тада исте оцене дате нпр. полазницима групе „почетника“ и „непочетника“ значе сасвим различито! Отуда се закључује да је систем мерења знања (страног језика), у ствари нејединствен! Или, не постоји стандардно мерило познавања страних језика у школском систему!

Наведени недостаци не постоје код стандардних мерила. Примери стандардних мерила када је у питању знање страног језика, за које се већином употребљава израз „вештина“ (а не наука), системи су тестирања ИЛТС, као и СТАНАГ 6001.

Изучавање енглеског језика у Војсци

Системске и организационе поставке

Циљ учења страних, према томе и енглеског језика у Војсци је да се њеним припадницима омогући стицање знања из овог језика неопходних за вршење одређених дужности и обављање задатака проистеклих из међународне војне сарадње, као и за обнављање, одржавање и продубљивање стечених знања. Задаци учења енглеског језика у Војсци везани су за оспособљавање њених припадника за:

– коришћење стране војностручне литературе и вођење најосновније конверзације;

– усмено и писмено споразумевање на енглеском језику по општим темама, активно праћење војностручне наставе на енглеском језику, обављање наставничких и инструкторских дужности на енглеском језику, разумевање материјала објављених на том језику у средствима јавног информисања;

– одржавање и продубљивање (кондицирање) стечених знања.

Учење енглеског језика у Војсци предвиђено је: у војним школама, на курсевима страних језика у гарнизонима ВСЦГ и на Катедри страних језика Војне академије.³

³ Овако су циљ и задаци наведени у основном системском документу из ове области – “Правилнику о учењу страних језика у ЈНА” из 1983. године. Припремљен је али

У складу са наведеним системским поставкама организовано је учење енглеског језика на готово свим нивоима редовног школовања у Војсци, као и кроз друге облике његовог изучавања.

У Општој **средњој војној школи** и **Војној гимназији** енглески језик се учи по постојећем наставном плану и програму сличном одговарајућим документима у цивилним средњим школама, а код неких родова и специјалности уз знатно повећање броја часова. Ученици Војне гимназије изучавају два страна језика. На **основним студијама ВА** фонд часова за учење енглеског, као и других страних језика⁴ одређен је Наставним планом и програмом и износи око 120 наставних часова, са мањим разликама, што зависи од вида, рода или специјалности којима студенти припадају. Уочљива је сличност са бројем часова на другим факултетима, као и на Филолошком, када је у питању „други“ језик.

На **Командноштабном усавршавању** страни језици се изучавају у фонду од 120 часова (за две године). Наставним планом и програмом Генералштабног усавршавања није предвиђено изучавање страних језика, као ни на Последипломским студијама ратне вештине⁵.

С обзиром на знатно повећане потребе за енглеским језиком у садашњем периоду, предузете су мере на „интензивирању“ његовог изучавања на основним студијама ВА. Тако је на основу привремених НПП-а организована **додатна настава у фонду од 200 наставних часова** са могућношћу укључивања свих студената - оних који су енглески учили и током претходног школовања, као и оних који почињу са његовим изучавањем. За реализацију додатне наставе углавном је **ангажовано наставно особље са цивилних факултета и школа страних језика**.

Редовни курсеви енглеског језика на Катедри страних језика ВА такође су претрпели промене у складу са одлуком о интензивирању изучавања ЕЈ. Редовни курсеви страних језика, међу којима су бројно изразито преовлађујући курсеви енглеског⁶, подразумевају одвајање полазника од радног места и пребивалишта, односно његову присут-

још неусвојен Предлог (новог) правилника у којем је поставка система сасвим слична! У овако одређеном циљу и задацима била би недовољно наглашена потреба изучавања енглеског језика ради учешћа у међународним мировним мисијама и операцијама. С обзиром на то да текст правилника није дефинитиван, потребно је уградити и одредбу у поменутом смислу.

⁴ Преко 60% студената ВА изучава као обавезни страни језик *енглески*, до 30% *руски*, а остатак од по неколико процената деле *немачки* и *француски* језик. Ова „структура“ је наслеђена из средњих школа одакле су студенти дошли на ВА. Зато им се пружа могућност да кроз додатну наставу на Академији, поред обавезног страног језика (који су учили у средњој школи) факултативно изучавају и други страни језик. Највећи део студената ову могућност користи за учење енглеског језика. Део студената факултативно изучава *грчки* језик.

⁵ Познавање страних језика је, иначе, један од услова уписа на овим нивоима школовања.

⁶ На поменути курсевима изучавају се још: руски, француски, немачки, италијански, румунски, мађарски, бугарски, грчки, албански, ...

ност на редовној настави која се спроводи у току радног времена на Катедри страних језика Војне академије. Из ових и других разлога редовни курсеви језика сматрају се **веома скупим**. Зато се укидају ранији временски „развучени“ 10,5-месечни редовни курсеви са око 1000 часова редовне наставе, практично распланираних кроз четворочасовно дневно оптерећење. Уместо њих уводе се „интензивни“ петомесечни курсеви са 600 сати редовне, од тога 500 практичне наставе. (Истини за вољу, у садашњем, „прелазном“ периоду на Катедри се још увек реализују обе врсте курсева). Друга промена односи се на вишеструко увећан број полазника ових курсева, због чега су такође делом **ангажовани наставници – спољни сарадници**.

Значајна мера „интензивирања...“ огледа се у активирању **гарнизоних курсева енглеског језика**. На више десетина ових курсева спроводи се настава са неколико стотина припадника Војске по гарнизонима у унутрашњости. Замишљено је да гарнизони курсеви енглеског са 240 наставних часова годишње, представљају широку базу стицања знања кандидата који би уз одговарајући избор продужили усавршавање на редовним курсевима на Катедри страних језика ВА. **Извођачи наставе су тежишно ангажовани такође из институција ван Војске**. Углавном се за наставнике и троше финансијска средства када су у питању гарнизони курсеви, с обзиром на то да се они спровode у ванрадном времену и уз постојеће материјално обезбеђење. Део литературе и језичке опреме обезбеђује се из средстава одговарајућег пројекта британске владе, преко Катедре страни језика ВА, која је истовремено задужена за стручни надзор и помоћ.

Актом о интензивирању изучавања енглеског језика предвиђено је организовање **наменских курсева ЕЈ**, какав је био спроведени Курс за припаднике мировних мисија, са више од стотину полазника.

Ангажовање наставника

Ангажовање наставника енглеског језика ради његовог изучавања у Војсци врши се на више начина.

1) Тежишно је настојање да се наставници приме у стални радни однос! (То је у потпуној супротности са настојањима тржишно и вредносно оријентисаних (приватних) школа страних језика код нас, као и у иностранству). Међутим, оваквој тенденцији супротстављају се законска ограничења у погледу просечне оцене са основних студија кандидата за наставнике (најмање 8,00), као и захтев у погледу објављивања стручних и научних радова као услова за избор у одговарајућа наставничка звања („предавач“ и „виши предавач“). „Довијањем“ у смислу „делисходног тумачења прописа“ успева се при упошљавању наставника у таквом броју да им се испоштује прописано оптерећење ефективним часовима наставе (највише 15 недељно, тј. у просеку три дневно).

2) Део наставника, уместо недостајућих, ангажује се по уговору о делу. Због проблема са исплатама хонорара веома је отежано ангажовање ове категорије наставника. То је и разлог толерантнијег става по питању њихових „референци“, пре свега просека (чак завршетка) основних студија, док се питање наставничког звања узима крајње флексибилно. С обзиром на „рад по учинку“ – и ангажовање само за време држања часова, код ове категорије наставника се не поставља питање „норме“, тј. изражено је његово настојање да им се повери што већи број часова.

3) На сличан начин ангажују се наставници енглеског језика са факултета по основу закључених оквирних уговора. Међутим, веома је битна разлика у цени часова!⁷

4) Веома је карактеристичан (и поучан!) начин ангажовања наставника за потребе Војске (Војна академија и Гарнизони курсеви) преко одговарајућих „посредничких“ институција, односно цивилних школа страних језика. У ситуацији „оскудице“ наставника енглеског језика, ове школе (међу њима и бивши „раднички универзитети“) ипак се не одлучују на примање наставника у стални радни однос. Уместо тога, наставници се ангажују за своје и, уз провизију, за потребе других државних институција (ВЦЦГ) само за време часова ефективне наставе. Квалитет кадра је сличан наставницима ангажованим по уговору о делу, а цена часова је слична као у случају ангажовања наставника са факултета.

Недостатак (јединственог) система вредновања знања енглеског језика у Војсци

Разматрањем система вредновања (мерања, тестирања) знања енглеског језика у иностраним армијама (т. 1.3) и у цивилном школству СРЈ (т. 2.3), установљена је његова неопходност као услова економичне организације наставе, односно укупног система учења страних језика.

Под вредновањем знања енглеског језика подразумева се начин мерења и изражавања степена његовог познавања. Због тога је вредновање знања у тесној вези са системом тестирања, а он са веома сложеном делатношћу континуиране израде квалитетних тестова. Скуп ових међусобно зависних елемената називамо **системом вредновања знања енглеског језика**. Придев „јединствени“ означава применљивост овог система на све облике и нивое изучавања енглеског језика у ширем организационом систему и, углавном, испољава се кроз јединствену скалу изражавања степена знања.

⁷ На пример, за школску 2003/04. годину часови на гарнизоним курсевима (240) које су одржали наставници по уговору о делу плаћени су **56.200,00** динара, а исти број часова које су држали наставници ангажован по оквирном уговору са факултетом **134.384,00** динара, тј. око два и по пута скупле.

Све што је речено о мерилу знања енглеског језика у цивилном школству СЦГ (т. 2.3), односи се и на његов део у Војсци. Ипак, недостатак јединственог мерила знања у Војсци производи значајније последице него у цивилном школству због интензитета актуелних захтева за међународном (војном) сарадњом.

Последице недостатка јединственог мерила знања у садашњем систему изучавања енглеског језика (у Војсци) су бројне:

– нејединственост и нестандардност критеријума оцењивања: на пример, истим оценама (од пет до 10) означава се знање страних језика током редовног школовања од 120 наставних часова на основним студијама Војне академије и на редовном 10,5 месечном курсу са око 10 пута већим фондом изучавања;

– двострука субјективност критеријума оцењивања: прво, висок степен његове општости и неупотреба стандардизованих тестова знања остављају превише простора за субјективан утисак испитивача; друго, елементи субјективности су системски уграђени у мерење знања, према томе и у сам систем учења енглеског језика с обзиром на то да исто лице - наставник, изводи наставу и вреднује њену (и сопствену) успешност кроз оцењивање студената-слушалаца;

– неизражавање тежишта при оцењивању, према томе ни учењу на „живом“ језику (слушање и говор), који је битнији за споразумевање у вишенационалним војним саставима, већ приближно подједнако вредновање са осталим језичким вештинама (писање, читање);

– претежно посредно мерење нивоа знања језика, преко граматике и вокабулара (усмених и писмених одговора и других једноставних начина „праћења“ и испитивања), уместо непосредног стицања увида у савладаност „живог“ језика кроз приближно реалне ситуације;

– неадекватна евиденција познаваоца енглеског језика у Војсци⁸;

– неусклађеност и неупоредивост мерила знања са међународним стандардима;

– важност оцене познавања страних језика по завршеном курсу или провери знања на Катедри страних језика/ВА је **шест месеци** (наведено је да у случају СТАНАГ-а тај период износи две године).

Укратко, за вредновање знања у садашњој организацији учења и оцењивања савладаности енглеског језика карактеристични су: различитост, а не јединственост, посредан, а не непосредан начин мерења знања, субјективан, а не објективан критеријум. Једном речју, **вредновање знања енглеског језика у Војсци је: 1. нејединствено, 2. посредно и 3. релативно субјективно, тј. није системски уређено.**

⁸ Постојећа евиденција приближно исто приказује лица која су енглески језик учила у периоду до око 30 година уназад, као и она која су управо окончала курсеве усавршавања на ВА или иностранству. Наведена евиденција приказује сва лица која су „икада“ учила, а не она која знају одређени језик.

Наведене и друге последице неуређености основног подсистема учења енглеског језика стичу се у облику заједничког неповољног утицаја на целокупан систем изучавања тог језика (у Војсци): задржавање екстензивности, односно афирмација квантитета (гледано кроз број лица која уче енглески језик), уместо квалитета, тј ефикасности – кроз интензивирање учења и економичности – кроз знатно снижавање трошкова.

Супротно томе, у ситуацији подвргнутости стандардном – објективном и чврстом мерилу знања страног језика, ствара се висока заинтересованост и сагласност циљева ученика/студента/слушаоца, са једне, и њиховог наставника са друге стране, у погледу најефикаснијих метода савлађивања страног језика. Објективним критеријумом „устоставља“ се професионалан однос и висока мотивисаност у настави страног језика, што подиже њену ефикасност, односно представља важан начин њеног појефтињења. Тако се објективно мерило знања показује као основни чинилац и механизам природне успоставе најпродуктивнијих односа субјеката наставе и њене економски рационалне организације.

Резултати и искуства из периода 2002 – 2004. година

Са становишта изучавања енглеског језика у Војсци и њеној кључној институцији – Војној академији период од 2002. до 2004. био је био вишеструко значајан. Тада је започета је и делом спроведена реорганизација система изучавања енглеског језика, што је првенствено подразумевало мере „примене савремених, међународно прихваћених стандарда у учењу страних језика“, израду Предлога новог правилника за изучавање страних језика, привремене измене у наставним програмима основних студија Војне академије, као и друге мере „интензивирања изучавања енглеског језика у ВСЦГ“. Предвиђена је и израда пројекта у сврху дугорочнијег одређења модела учења енглеског језика у Војсци и оформљен тим за извршење тог задатка.⁹ Прописан је критеријум избора лица која се упућују на изучавање страних језика у Војну академију и на гарнизоне курсеве. Организовани су и спроводе се гарнизони и други („интерни“) курсеви за одређен број припадника МО и ГШ ВСЦГ, као и додатна настава за студенте Војне академије. Обезбеђена је додатна литература, спроведене су одређене измене у организацијско-формацијској структури Катедре страних језика ВА – као основног носиоца система изучавања страних језика у Војсци и друго.

Практично интегрисање у „Пројекат изучавања енглеског језика у сврху очувања мира“ резултирало је изградњом веома модерног ка-

⁹ Чињеница да је “Пројекат...” окончан у децембру 2005. године, годину и по дана од почетка реорганизације система, говори да је за постизање наведених резултата било довољно доношење акта о интензивирању учења енглеског језика.

бинета на Војној академији средствима Велике Британије, као и снабдевношћу изворном и актуелном језичком литературом и осталом опремом за успешније овладавање енглеским језиком. Из средстава овог пројекта је такође финансирано је и усавршавање наставника енглеског језика ВА на многобројним курсевима у Земљи и иностранству. Неколико стотина припадника Војске је у овом периоду завршило редовне курсеве енглеског језика на ВА и у иностранству (претежно у В. Британији). Такође, више стотина налази се на текућим гарнизоним и другим курсевима енглеског језика.

Могло би се закључити да су мере интензивирања изучавања енглеског језика у Војсци дале значајне резултате у погледу повећања броја њених припадника који су у наведеном периоду изучавали енглески језик. Уочљиве су намере успоставе јединственог и свеобухватног система изучавања енглеског са Катедром страних језика ВА као центром и разгранатим облицима и нивоима учења везаним за њу. Такође, присутни су одређени резултати успостављања и развоја сарадње са Пројектом британске владе ради учења енглеског језика у Војсци по међународним стандардима.

Као својеврсно признање постигнутих резултата у изучавању енглеског језика, у јулу 2004. године је на Војној академији спроведена интернационална двонедељна „летња школа“ за наставнике овог језика из земаља чланица помињаног Пројекта британске владе. Школу је похађало тридесетак лица, од чега је више од половине било из иностранства.

Могућности даљег унапређења постоје на пољу организације и спровођења додатне наставе из енглеског језика на основним студијама ВА. Она је организована на добровољном принципу, с обзиром на то да није предвиђена важећим НПП-ом. Из тих, а пре свега из разлога изразите оптерећености студената ВА наставним и другим обавезама, присуство на додатној настави из енглеског језика је малобројно. Овај проблем биће решен системски, тј. уграђивањем додатне у редовну наставу у оквиру предстојеће измене НПП-а ВА.

Како је већ наведено, у оквиру школовања на ВА студенти и ће изучавати енглески језик кроз још 320 часова, чиме се укупни фонд приближава бројци од око 1000 наставних часова!! То је практично фонд за стицање нивоа СТАНАГ-III, довољног за рад у вишенационалним командама! Међутим, да ли је, заиста, знање свршених студената ВА на том нивоу? Поставља се и питање (економске) рационалности система изучавања енглеског језика (пре свега у цивилном делу школства).

Друга могућност економичнијег приступа пружа се на плану осмишљенијег избора кандидата за све врсте курсева енглеског језика, првенствено са становишта дужности које ће они обављати, али и у погледу других својстава. Наредне могућности економисања пружа-

ју се у погледу коришћења за сада знатне и бесплатне стране помоћи у литератури, језичкој опреми, обуци наставника, искуствима, чак и обезбеђењу наставника енглеског језика.¹⁰

Постоји још читав низ могућих мера економске рационализације стања изучавања енглеског језика у Војсци, које ће бити предложене у закључном делу рада. Али, „услов без којег се не може“ у економској и свакој другој рационализацији учења енглеског језика јесте успостављање јединственог система вредновања знања!

Елементи основне економске анализе

Прецизнија анализа економичности система изучавања енглеског језика у Војсци, као полазиште његове (економске) оптимизације, морала би да се заснива на економетријским показатељима. Њих није тешко извести с обзиром на доступност података о цени часова језичке наставе, броја и времена ангажованих наставника, трошкова тестирања, литературе, броја курсираних припадника Војске, трошкова њиховог одсуства из јединице, смештаја и исхране, осталих припадности... Међутим, оптимизација система се у садашњем његовом стању и тренутку може узети једино као „следећи задатак“! Садашњи и најважнији („ближи“) задатак представља постављање система на рационалн(и)је економске основе, тј. одстрањивање из њега досадашњих очигледно неекономских и, у садашњем времену недовољно рационалних решења. Први корак у економској рационализацији система је дакле на плану његовог „домаћински“¹¹ брижљивог организовања. Полазећи од тога није тешко одредити ни области економске рационализације. Могуће их је установити одговорима на следећа питања:

1. На који начин се сагледава економска и укупна рационалност система изучавања енглеског језика у Војсци?

2. Који организациони облик учења енглеског језика (курсеви, редовно школовање, самосталан рад, комбинација наведених...) даје најквалитетнија знања, а који изазива најмање трошкове? Који је „најпродуктивнији“ по питању „производње“ знања енглеског језика? Који се сматра најекономичнијим? Који је најскупљи?

¹⁰ Одређене системске препреке знатно отежавају прихватање значајније помоћи. На пример, иако је саветник за изучавање енглеског језика на ВА, господин Сутхерланд, обезбедио потребна средства, више од годину дана је одлагано запослење два наставника у Кабинету енглеског језика ВА. На крају су наставници примљени по конкурс, дакле уз финансирање из буџета, јер механизам прихватања иностраних средстава у ту сврху није пронађен.

¹¹ Назив *економија* и води порекло од грчке сложенице *οἶκος* (кућа, газдинство) и *νομος* (правило, ред, закон), „Економска енциклопедија“, Савремена администрација, Београд, 1984, стр. 375.

3. На основу којих се временских и других вредносних показатеља води евиденција кадра са знањем енглеског језика стеченим у земљи и иностранству?

4. Какво је рационално објашњење чињенице да највећи број свршених студената ВА и поред око 1000 часова наставе из енглеског, поседује релативно скромна знања из тог језика?

5. Које мере се предузимају и са каквим учинком када се ради о унапређењу изучавања енглеског језика после анализа годишњих планова рада, односно наставе страних (енглеског) језика на ВА?

6. Да ли се сагледава степен искоришћености знања страних језика стечених у иностранству и земљи?

7. Колики проценат припадника Војске као свршених полазника курсева енглеског језика у земљи и иностранству у периоду од две године по завршеном курсу: употреби стечено знање енглеског језика у службене сврхе; буде распоређен или задржан на радним местима где не користи страни језик; убрзо оде у пензију?

8. Каква је (економска) оправданост 150%-тне разлике у плаћању наставника енглеског језика истих звања и квалификација?

9. Која је сврха настојања за сталним запослењем и осмочасовним радним временом наставника енглеског језика које је у супротности са обрнутом тенденцијом у вредносно-тржишним и иностраним школама страних језика, као и потребом смањивања броја цивилних лица на служби у ВСЦГ?

10. Каква је сврха истрајавања у формално-академским захтевима према профилу наставничког кадра – у погледу просека на основним студијама, академског и наставничког звања?

11. Која су позитивна искуства прихваћена по питању организације учења енглеског језика од других језичких институција у земљи и од еличних у иностранству.

12. Како су оцењени економски, финансијски и други учинци предузетих мера интензивирања учења енглеског језика у Војсци¹²?

Закључак и предлози

Изучавање енглеског језика у Војсци без обзира на то да ли је у редовним околностима или „интензивно“, треба да се спроводи у складу са дугорочним потребама МО и Војске, дефинисаним стандардима квалитета и основним економским принципом: максимизација резултата уз минимална улагања¹³. Уважавање овог „вечног“ начела

¹² По неким прорачунима (рађеним уз Пројекат за изучавање енглеског језика у Војсци) само директне мере интензивирања учења енглеског у Војсци достижу цену од око 10 милиона динара годишње, односно око 70 милиона укупно (до 2010. године). Овде није неурачуната знатна материјална помоћ из иностранства, претежно кроз Пројекат британске владе.

¹³ Што значи: постизање задатог циља најмањим улагањима или датим улагањима постићи максималан циљ.

је посебно битно у условима актуелног бројчаног смањења Војске и озбиљних проблема њеног финансирања.

Међу најважнијим елементима, а свакако први у редоследу усностава система изучавања енглеског језика, јесте утврђивање (под)система вредновања знања. Сматра се да је за Војску у том погледу најпогоднији систем тестирања СТАНАГ 6001, чије практично прихватање повлачи неопходност формирања тима за тестирање

Учење страних језика у оружаним снагама развијених земаља одвија се искључиво на курсевима, чему се прилагођавају и земље одмакле у транзиционом периоду. Курсеви се сматрају рационалнијим – знатно јефтинијим обликом стицања знања енглеског језика који омогућује селективан приступ уместо фронталног и скупог учења на основним студијама војних академија. (Тежиште учења енглеског језика на основним студијама војних академија земаља „средњег транзиционог периода“ последица је претходне недовољне заступљености овог језика у цивилном школству). С обзиром на непрекидну традицију учења енглеског језика у цивилном школству земље, тежиште његовог изучавања у Војсци СЦГ могуће је померити, а у блиском периоду потпуно ослонити, на курсеве и самосталан рад („стимулативни самообразовни рад“).

Пројекат британске владе за изучавање енглеског језика који се од 2002. године примењује и у Војсци, осим финансијске помоћи пружа и могућност коришћења информација и искустава из учења енглеског језика у војскама других земаља, као и обуке наставничког кадра по савременим методама изучавања страних језика.

Фиксно осмочасовно радно време и тежишно стална запосленост, са једне стране и нормираност броја часова ефективне наставе, са друге стране, када је у питању ангажовање наставника страних језика у Војсци, представљало би застарелу праксу ригидно организоване, економски нерационалне наставе енглеског и других страних језика. Економски и организационо много су успешнији приказани инострани и модели тржишне организације језичке наставе у земљи.

Из наведеног намећу се следећи предлози:

1) Утврдити потребе (на основу понуђене SLP-табеле), у погледу броја припадника Војске по категоријама и формацијским – радним местима и посебно нивоа знања енглеског језика којим треба да владају.

2) Усвојити СТАНАГ за званични систем тестирања и мерило познавања страног (енглеског) језика и формирати одговарајући тим за тестирање.

3) У пројектовању новог система изучавања (енглеског) језика у Војсци заступити, као веома важно, економско начело постизања одређених резултата (на пример, одређени број познаваоца енглеског

језика уз најниже трошкове, односно, расположивим средствима постићи максималан резултат).

4) Јасно разграничити и дефинисати надлежност одговорног (тактичког) носиоца за послове учења (енглеског) језика у Војсци.

5) Из Катедре страних језика ВА издвојити „центар“ као носиоца стручних и извршних послова учења и провере знања страних, тежишно енглеског језика. „Центар“ треба директно потчинити тактичком носиоцу за учење (енглеског) језика. Мањи део садашње Катедре алтернативно се може задржати под тим називом за извођење наставе на основним студијама ВА.

6) Системски преуредити статус и ангажовање наставника енглеског језика по узору на вредносно оријентисане организације језичке наставе, односно у правцу знатно економичнијег искоришћења радног времена.

7) Рок важности уверења и потврде Катедре страних језика ВА о завршеном курсу или извршеној провери знања енглеског језика продужити са шест месеци на две године.

8) Ажурирати евиденцију познавања енглеског језика међу припадницима Војске на основу расположивих: уверења и потврда Катедре страних језика ВА о завршеном курсу или извршеној провери знања у периоду до две године уназад; одговарајућих међународно признатих сертификата.

Правилником за изучавања страних језика у Војсци, као основним системским документом из ове области, треба предвидети (9–12):

9) Тежиште у систему изучавања енглеског језика на курсевима.

10) Четворогодишње учење енглеског језика на основним студијама ВА, тежишно у завршним годинама, у фонду који је неопходан за стицање просечно **Станаг – 2** нивоа¹⁴. Четворогодишње учење енглеског језика на ВА предвидети до одређеног рока (2010. година), до када ће се увећати укупни фонд знања, односно обезбедити познавање тог језика код свих новопроизведених официра.

11) Мотиве за самосталним радом кандидата на савлађивању енглеског језика.

12) Потребу изучавања енглеског језика ради учешћа припадника Војске у мировним мисијама и операцијама.

13) На основу детаљно сагледаних потреба планирати курсеве различите по трајању, тематици, почетном степену знања енглеског језика, степену достизања тог знања и др.

14) Спроводити квалитетан, вишекритеријумски избор кандидата за најцелисходније курсеве, посебно са становишта перспективног професионалног развоја кандидата.

¹⁴ Са 150 до 200 наставних часова студенти који пре Академије нису кроз редовно школовање учили енглески, достигли би СТАНАГ-1, делом уз самосталан рад, ниво 2, док би они који су га изучавали у претходном школовању могли да достигну најмање ниво 2, већином 3).

15) Обновљати и продубљивати (кондицирати) знање језика по угледу на међународне курсеве „освежавања језика“ на кратким (дво-недељним) курсевима за које програм треба израђивати сходно предстојећим службеним потребама кандидата. Усавршавање и кондицирање знања енглеског језика такође треба чвршће везати за самосталан рад кандидата уз омогућен приступ СТАНАГ-тестирању.

16) У (ре)организацији система изучавања енглеског језика у Војсци користити повољности успостављене сарадње са „Пројектом британске владе за изучавање енглеског језика ради очувања мира“, преко чијих се сталних представника на Војној академији нуди и знатна материјално-финансијска и друга помоћ.

Спровођење наведених мера довело би до реорганизовања садашњег „система“ изучавања енглеског језика у Војсци у правцу модерног – еластичног, ефикасног и, надам се, економичнијег организационог модела. Наравно, тим мерама би се битно унапредило изучавање и осталих страних језика у Војсци. Једном речју, целокупан систем изучавања страних језика у Војсци успоставио би основну карактеристику своје организованости – „системност“.

Приказ емпиријског истраживања утицаја религије на морал Војске

УДК: 355:

Др Јован Глигорић, пуковник

Применом модела доброг верника и корелација по најзначајнијим питањима, аутор емпиријски доказује утицај религије на кључна подручја војнопрофесионалне делатности и морала. Полазну хипотезу да религија позитивно утиче на морал припадника Војске доказује на основу резултата добијених емпиријским истраживањем стања религиозности у војној популацији и утицају религије на: (1) патриотске, друштвене и војне вредности, (2) мотивацију, (3) адаптацију на услове живота и рада у војној средини, (4) степен животног задовољства и личне среће, (5) однос према негативним појавама, (6) присуство правила верског морала у животу и понашању припадника војске, (7) ставове испитаника о питањима верског морала и аспектама утицаја вере и верске традиције у актуелној ситуацији. Из обимног истраживања, на узорку од 2000 припадника Војске свих профила, аутор доказује да 87% припадника Војске верује у Бога, а 62% захтева хитно увођење свештеника у јединице и закључује да је једна од највећих духовних промена која се догодила у процесу трансформације Војске висок пораст религиозности њених припадника.

Поред високог нивоа квантитативне религиозности и добијених позитивних резултата по свим питањима, аутор примећује значајан тренд пораста њених квалитативних својстава, која, поред персоналне, представљају незаменљив потенцијал војничког патриотизма и надахнућа, изградње борачких врлина морала, које уколико се оплемене и правилно усмере, могу имати шире позитивне друштвене импликације за Војску и друштво у целини. На основу добијених високих вредности о утицају вере на морал припадника Војске, њихове утемељености у српском православљу и снажно изражене жеље и одлучности да у том духу породично живе и васпитавају своју децу, аутор закључује да се не ради о „помодарству“, „луком декору“, нити „покрету“ који је дошао са стране, како неки истичу, већ о аутентичној истинској потреби и жељи припадника Војске да, попут других грађана и хришћанских народа, у духу Божјег Закона живе, прилагођавајући властити и живот своје породице исконским начелима и вредностима српске православне цркве.

Кључне речи: религија, Бог, религиозност, верник, војник, морал војске.

Методолошки оквир истраживања ис тање религиозности у Војсци СЦГ

У оквиру израде докторске дисертације под називом *Утицај религије на морал Војске Србије и Црне Горе* реализовано је, крајем 2003. и

почетком 2004. године, и истраживање. У оквиру упитника од 70 питања примењен је облик Терстонове петостепене скале за мерење ставова. Конструисано је седам посебних скала са по десет питања, које мере утицај религије на: најзначајније патриотске и војне вредности (В-скала); на мотивацију (М-скала); на адаптацију, односно прилагођавање припадника војске на услове живота и рада у војној средини (А-скала); степен животног задовољства и личне среће (Теодиције) (З-скала); однос религије према негативним појавама у војсци (П-скала); присуство правила верског морала у животу и понашању припадника војске (Т-скала, која има улогу трансмисионе или базичне скале у истраживању) и ставове припадника војске о питањима верског морала у Војсци и утицају вере и верске традиције у актуелној ситуацији (МВ-скала). Испитивањем је обухваћено 2000 припадника војске – војника, ученика и студената, цивилних лица и старешина свих чинова и профила. У истраживању су примењене следеће предикативне варијабле: (1) статус у војсци, (2) школска спрема, (3) социјално порекло, (4) године старости и (5) религиозност (веровање у Бога).

Ради доследнијег тумачења добијених резултата неопходно је детаљније појаснити неке кључне појмове које смо користили у истраживању, као што су: „класична“ религиозност, „добар“ верник и синтагма „утицај религије“. Појам класичне религиозности узет је у конвенционалном смислу, на овај начин како су га користили сви познатији истраживачи религије у свету и код нас. У суштини, он подразумева да је реч о религији која је традиционално присутна на нашим просторима, да је православна, монотеистичка, дубоко срасла са народном традицијом и да је институционално дата кроз организацију Српске православне цркве. Религиозност је истраживана на основу личног исказа испитаника: „Да ли верујете у Бога“, као и појединих варијабли Т и МВ-скале, које на посредан начин осветљавају поједине квалитативне аспекте и карактеристике религиозности војне полиције.¹

У теоријском делу рада, на основу познатих црквених аксиома и устаљених правила понашања, која проистичу из српског православља, допуњених питањима седам скала, обликован је модел „доброг“ верника у војсци, чија провера је сагледана у односу на степен позитивног изјашњавања према најзначајнијим питањима изградње морала. Дакле, руковођени општепознатим искуством да се људи понашају у складу са својим знањем и верским опредељењем, очекујемо да појединац, у зависности од интензитета свог религиозног осећања, изражава спремност да се у складу с тим и понаша: брани отаџбину, покорава ауторитету, верује у највише државно и војно руководство,

¹ Ради лакше анализе ова корелација (религиозност) биће означена термином: укупна религиозност (корелација). Исто тако, њени поједини степени на петостепеној скали: потпуно верујем – изразити теисти; верујем – умерени теисти; не могу да проценим – неодлучни – неопредељени; не верујем – умерени атеисти; уопште не верујем – изразити (искључиви) атеисти.

лакше се прилагођава војној средини, реду, дисциплини и сл. Модел је примењен тако што су за сваку категорију религиозности испитаника (потпуно верујем у Бога, верујем, не могу да проценим, не верујем и уопште не верујем) сабирани само проценти заокружених позитивних одговора на скали (одговори под 5, 4 и половина трећег одговора – не могу да проценим). Упоређивањем разлика тих величина за свако питање – скалу између теиста и атеиста сагледавали смо утицај религије на морал. Тако је створена могућност да се путем корелација и позитивне разлике у одговорима дође до степена утицаја сваког питања и скале, а синтагма „утицај религије“ сагледа и прикаже као укупна синтетичка вредност. Поред тога, појединачна анализа тврдњи, посебно њихових корелација са осталим варијаблама, пружа додатна сазнања о појединим аспектима утицаја. У чланку ће бити презентовани само неки најрелевантнији статистички показатељи и укупни скорови скала на нивоу целог узорка, при чему се не улази у појединачну анализу, изузев у њеним случајевима где се то показало као значајно.

Од две хиљаде испитаника у Бога потпуно верује 628 или 31,4%, верује 977 – 48%, не може да процени 226 – 11,3%, не верује 114 – 5,7% и уопште не верује 53 или 2,7%. Ако се узму у обзир прва два и половина трећег исказа („Не могу да проценим“), проистиче да у Бога верује 87% припадника Војске, што је за 12,9 процената више у односу на резултате који су добијени на исто питање у истраживању 1997. године. С обзиром на војни статус, у Бога највише верују ученици и студенти (96,2%, затим војници (90,4%), старешине (81,6%), а најмање цивилна лица (76,3%). У односу на старост, у Бога највише верују испитаници старости од 15 до 25 година (91,9), затим од 26 до 35 година (88,9), од 36 до 45 година (77,9), а најмање, што је супротно општем религијском моделу и очекивањима, испитаници старости од 46 до 62 године старости (67,5%). Иако, у извесном смислу контрадикторни, добијени резултати према овом обележју не представљају веће изненађење када се зна да је ова категорија била најдуже захваћена процесима јаке атеизације. Разлика по овом обележју испитаника је највећа у односу на сва друга и износи 24,4%. Остали аспекти религиозности биће објашњени у анализама појединих скала, где се најбоље могу сагледати.

Резултати емпиријског истраживања утицаја религије на став према основним патриотским и војним вредностима

Из добијених резултата може се закључити да припадници Војске испољавају висок ниво патриотске свести према наведеним вредностима, при чему посебно високо вреднују став да част и достојанство народа треба сачувати и у најтежим искушењима (средња вред-

ност (СВ) = 4,75). С обзиром на статус, највећу оданост према слободи отаџбине у датом тренутку исказали су ученици и студенти (97,5%), затим старешине (96,6%), цивилна лица (91,9%) и војници (64,2%). Проистиче да се према овој патриотској вредности позитивно односи укупно 94,1% припадника Војске СЦГ. У односу на социјално порекло, отаџбини су и даље најоданији припадници земљорадничког (95%) и радничког (94,7%), а нешто мање службеничког (94%) и осталих професија (92%). У односу на религиозност (табела 01), најоданији слободи отаџбине су они који потпуно верују у Бога (96,6%), који верују (93,8%), који нису сигурни (91,8%), који мисле да не верују (94,8%) и они који мисле да уопште не верују (83,5%).

Табела 1
Структура односа припадника Војске према патриотским вредностима с обзиром на степен религиозности

Питања	Степен религиозности (веровање у Бога)				
	Потпуно верујем	Верујем	Не могу да проценим	Не верујем	Уопште не верујем
V1. Слободи и отаџбини	96,6	93,8	91,8	94,8	83,5
V2. Безбедности, суверенитету и независности	97,4	97,0	95,9	89,7	95,4
V3. Одбрани уставног поретка	97,8	96,6	95,1	94,3	96,6
V4. Поверење у највише војно руководство	78,7	75,5	65,2	68,4	61,3
V5. Поверење у највише држ. руководство	60,9	54,3	50,0	42,3	34,9
V6. Одбр. части и достојанства народа у најтежим ситуацијама	97,7	98,0	94,9	97,8	90,1
V7. Угледу Војске СЦГ	81,7	81,1	79,5	79,0	66,0
V8. Значајним херојима и истор. личностима	93,0	85,4	86,3	86,6	76,4
V9. Значају патриотизма у одбрани	97,2	95,9	82,3	61,8	60,3
V10. Понос на своју јединицу – ком.-устан.	95,4	95,7	92,7	92,5	90,5
СВ	83,6	87,3	83,7	80,9	75,5

Тврдња која се односи на безбедност, суверенитет и територијалну целокупност отаџбине, са СВ = 4,74 и стандардном девијацијом (СД) = (0,63) највише је вреднована у скали. Разлике одговора испитаника у погледу статуса, социјалног порекла, старости и школске спреме су мале. У односу на религиозност, оне су знатне и износе 7,9%. Поред малог броја испитаника који су негативно одговорили на ово питање – свега 1%, значајно је истаћи да су се теисти и атеисти према овој тврдњи скоро изједначили. Међутим, у односу на прво питање уочљива је значајна разлика у корелацији ове тврдње, што доказује да у одговорима испитаника има одређене недоследности. Слич-

ни резултати добијени су и на питање о одбрани уставног поретка, где разлика између испитаника који потпуно верују у Бога (97,8) и оних који мисле да не верују (94,3) износи 3,5%. Посматрана са аспекта идеалног модела, ова два питања у знатном степену откривају слику недоследних верника, посебно у другом случају. Чињеница да су се у позитивним ставовима према патриотским вредностима теисти и атеисти изједначили показује колико су те вредности доминантне код припадника војске, али, исто тако указује на постојање тзв. световне религиозности код испитаника, код којих слобода и отаџбина имају ореол највише светиње. Са становишта тестирања хипотезе, посебно су значајне потпуно сразмерне разлике у религиозности, које су добијене на питање о поверењу у војно руководство. Овде је јасно дошла до изражаја оштра диференцијација (26%) између категорије умерених верника (60,9%) и изразитих атеиста (34,9%). У овој варијабли се, у ствари, најбоље потврдило библијско правило да власт треба поштовати и односа према ауторитету („онај ко мач носи, од Бога је и треба му се покоравати“).

Међу варијаблама о патриотизму и традицијама највише је вреднован став да без обзира на то у којим се условима налазили, част и достојанство народа треба очувати (97,1%). Ниска корелација ове тврдње (0,08) није у складу са осталим добијеним вредностима, што показује да у одговорима испитаника има других ситуационих чинилаца који су утицали на тако високо вредновање. Вероватно је то последица револта и укушне политичке климе у вези са одлукама о приступању СЦГ европским и светским интеграцијама, што припадници Војске, са становишта слободарске традиције, доживљавају као извесно губљење части и достојанства. Разлике у погледу религиозности посебно су уочљиве у тврдњи која изражава однос припадника војске према значајним херојима и личностима из прошлости. Оне између испитаника који потпуно верују и уопште не верују износи 16,6%, што потврђује правило да је Српска православна црква била и остала највернији чувар традиције. Просечна стандардна девијација и релативно мала корелација ове тврдње упућују на закључак да је ово питање изазивало извесне недоумице код испитаника. Оне су се исказале као последица њихових садашњих политичких и идеолошких погледа и разлика у односу на хероје. С обзиром на статус, најпознатији став према овој вредности имају ученици и студенти (93%), а најмање војници (84,2%). Имајући у виду високу религиозност и остале индикаторе везане за ставове ученика и студената у истраживању, може се закључити да је ова патриотска вредност представљала значајан фактор њиховог опредељења за војни позив. За разлику од истраживања из 1997, где се ова варијабла чвршће везивала искључиво са варијаблама верске традиције и борбеног надахнућа, њена садашња чврста веза са питањима из А и, посебно, М-скеале, показује да надахнуће истакнутим личностима и херојима представља значајан фактор адаптације и мотивације војника током служења војног рока.

Да вера снажно утиче на патриотска осећања верника и да, у начелу, важи правило: бољи верник – већи патриота, емпиријски се потврдило и у овом истраживању. Наиме, по овом, традиционално најзначајнијем извору морала, по којем се мерила вредност целих поколења, добијена је и највећа разлика према питању религиозности у скали. Она између изразитих теиста (97,2%) и искључивих атеиста (60,3%) износи 36,9%. Изузев старости, где су добијене вредности једним делом супротне очекиваним, разлике по осталим обележјима испитаника су мале. Наиме, и овде се, попут религиозности, догодило да су се према патриотизму најпознатије определили испитаници од 15 до 25 година старости (93,4%), затим од 26 до 35 година (92,5), од 36 до 45 (90,2), док је код најстаријих припадника Војске (од 42 до 62. године) тај проценат најмањи (83,1). Иако ова чињеница о најстаријој категорији донекле поткрепљује нашу хипотезу (јер је однос према патриотизму у складу са религиозношћу ове категорије), она се тиме не може потпуно објаснити. Исказана разлика између најмлађе и најстарије категорије од 10,3% вероватно је последица искуства доживљеног при распаду СФРЈ, немарног односа државе и друштва према старешинама – херојима и крајње незавидног материјалног положаја Војске и њених припадника у друштву.

Резултати емпиријског истраживања о утицају религије на адаптацију припадника Војске

Добијени одговори на питања у скали указују да на адаптацију припадника војске највише утичу припреме пред најзначајније задатке, квалитет организације живота и рада, лични пример старешине и строго, али прилично, поступање претпостављених старешина према потчињенима. Квалитет организације живота и рада у касарни највише су вредновали испитаници који потпуно верују (86,4%), а најмање они који уопште не верују (71,7%). Из корелација ове тврдње са осталим варијаблама може се сагледати да на адаптацију испитаника у високом степену утиче постојање личног примера старешине, другарства и солидарности, задовољства гарнизонам, касарном, условима смештаја и др. Њене чвршће везе са варијаблама Т-скеале наводе на закључак да се у вредновању војне организације код испитаника, односно њиховом прилагођавању, могу уочити значајни утицаји њихове религиозности и правила јеванђељског морала. То се посебно односи на питања задовољства културним животом, спортским активностима и здравственом заштитом и исхраном у касарни. Када се узму у обзир ниске средње вредности и високе стандардне девијације ових питања, с једне, и висока разлика у религиозности, с друге стране, проистиче да су се верници у одговорима на ова питања знатно диференцирали од осталих испитаника, при чему су правила верске аскезе знатно утицала на њихово лакше прилагођавање војној средини, односно њихово израженије задовољство.

Резултати емпиријског истраживања утицаја религије на мотивацију и негативне појаве

Од понуђених питања у скали припаднике Војске највише мотивише војничка строгост и правичност (91,6%), радна атмосфера у колективу (91,2%), правично вредновање резултата рада (90,6%) и правилан однос претпостављених старешина (91%). Најмање их мотивише (демотивише) несанкционисање негативног понашања и нерeалност захтева старешина. Приметно је да су другарство, сарадња и узајамна помоћ, наспрoт ранијим истраживањима, сада релативно нише вредновани. Скраћење војног рока, већа могућност избора гарнизона, чешћи викенди и одсуства и укупно краће време проведено у војној средини, као и неке промене у међуљудским односима, умањили су значај ове традиционално најзначајније вредности војничког живота. У односу на степен религиозности, о војничкој строгости и правичности најпозитивније су се одредили они који потпуно верују – 92,2%, затим верују – 92,4%, не могу да процене – 90,6%, не верују – 90,4% и који уопште не верују – 87,7%. Дакле, ову јеванђељску врлину која има велики значај у Војсци, изузев оних који уопште не верују, скоро подједнако су вредновали и сви остали. Разлика између теиста и атеиста у овој тврдњи износи 4,7%. Поред чврсте корелације са осталим тврдњама у скали, посебно са варијаблом која се односи на вредновање резултата рада (0,64), ова тврда је у значајним корелацијама и са питањима из А-скале, посебно варијаблом А3, која се односи на значај личног примера старешине у раду са људима. Слично претходном, највеће поверење у претпостављене старешине исказали су припадници који верују (91,9%), а најмање они који уопште не верују (77,4%). Мада су мишљења у погледу статуса доста уједначена, највеће поверење у претпостављене старешине показали су ученици и студенти (93,5%), а најмање цивилна лица (91,2%), што се у потпуности подудара са степеном религиозности ових категорија. Разлика у погледу религиозности посебно је дошла до изражаја у осмој тврдњи – оцени радне атмосфере у колективу. Она је највећа између категорије умерених верника и изразитих атеиста, и износи 14,6 процената. Поред значајних корелација са тврдњама унутар скале, ова варијабла је у значајним везама са осталим питањима у упитнику која се односе на психо-социјалну климу у колективима. Њиховом детаљнијом анализом може се закључити да се саборност коју вера даје вернику испољава као значајан позитиван предиспозициони фактор у стварању и вредновању укупне позитивне климе у колективима. То је уочљиво на питању другарства, где разлика између исте категорије износи 7,5%.

Најјединственији у одговорима у скали били су испитаници који су одговарали на питање о поштовању правила у раду и понашању. Вредност добијених одговора у потпуном је складу са степеном њихове религиозности. Разлика у оцени ове тврдње између искључивих теиста и атеиста износи 11,7%. Ово питање, поред опште корелације

(0,11), koja je najveća u skali, u tesnoj je vezi sa ostalim tvrdnjama koje se odnose na varijable A i T-skale, posebno T7, da bez vere nema morala, i T10 koja se odnosi na zastupljenost verskog ponašanja u porodičnom životu. Izuzev religioznosti, tvrdnja nije u čvršćim vezama ni sa jednom drugom nezavisnom varijablom. Pored ostalih pokazatelja i, posebno, važne korelacije o zastupljenosti verskog života, ova činjenica znatno ide u prilog dobioj verskoj strukturi ispitanika, tj da je vera snažan izvor moralne svesti i da, srazмерно intenzitetu religioznog osećanja, utiče na sklad između verovanja i ponašanja. To potvrđuju i visoke obrnuto srazmerne korelacije u mišljenju vernika o negativnim pojavama. Ukupna pozitivna razlika iznosi 3,9%. Ona je posebno izražena između kategorije – *verujem* i *uopšte ne verujem* i iznosi 1,1%. Vrednosti po ostalim obeležjima uzorka su dosta ujednačene. Može se zapaziti da je veoma visok procenat ispitanika koji nisu sigurni u svoju pobožnost i da su se u ovoj skali distancirali od ateista i po svojim stavovima priklonili grupi vernika. Imajući u vidu da je ovde religioznost merena na posredan način, može se pretpostaviti da mnogi od njih svoje stvarne religioznosti nisu dovoljno ni svesni.

Tabela o negativnim pojavama uvrštena je u istraživanje kako bi se na osnovu korelacija proverio drugi (negativan) pol uticaja religije na moral, odnosno u kakvom su odnosu religija i vernici sa negativnim pojavama koje imaju posebno teške posledice po moral vojske. Može se zapaziti da su izuzev jednog pitanja, na sva ostala dobiojene negativne korelacije. Minimalna pozitivna korelacija (0,01) na pitanje međusobnog poverenja govori da su iskustva ispitanika veoma pozitivna, ali da o verskom životu postoji određeno poverenje među ispitanicima. Na osnovu dobiojenih vrednosti proistice da preokupiranost pripadnika vojske licnim problemima (CB=4,28), kršenje zakona i propisa (CB=2,51), nebriga o ljudima (CB=2,00), nepoverenje (CB=1,52) i nepoštovanje licnosti (CB=1,50) najnepovoljnije utiču na pripadnike Vojske. Može se zaključiti da su ispitanici, s obzирom na religioznost, „najosetljiviji“ na krađe i pljačke (-0,07), podjednako na maltretiranje potčinjenih, nedisciplinu i samovoljno удаљаванье из јединице (-0,05) и невојничко понашање (-0,04). На основу разлике у religioznosti може се извести општи став да religiozniji pripadnici Vojske умереније реагују на неке појаве које код ateista изазивају веће незадовољство. То се, вероватно, може објаснити израженијом особином трпљења код vernika и њиховим толерантнијим етичким погледом на човека као грешног (греховног) бића. На већину питања у скали доbioјени су доста уједначени одговори по свим обележјима испитаника, укључујући и religioznost. Значајнија поларизација између теиста и ateиста исказана је у одговорима на питања у вези с небригом о ljudима (25,5%) и самовољним удаљаваньем из касарне (15,4%). Анализом korelacija унутар скале могу се добити значајне поруке у вези с негативним појавима, као што су: велика међузависност између недисциплине и

малтретирања потчињених (0,52), малтретирања и самовољног удаљавања (0,54), недисциплине и невојничког понашања (0,57) и сл.

Резултати емпиријског истраживања утицаја религије на опште задовољство и душевно здравље припадника Војске

Вера као вредност, идеал, психолошка чињеница и поглед на свет испуњава и прожима човеково Ја и путем светих тајни, литургијске саборности, уздања у Божју помоћ и других чинодејстава представља значајан „генерализовани ресурс отпорности“ и, као таква, вишеструко утиче на здравље и опште благостање човека. Богата традиционална искуства пасторалне психологије Српске православне цркве упућује на потребу и оправданост сагледавања морала у склопу таквих религијских утицаја. У том истраживању се, пошло од претпоставке да се, с обзиром на дубину религиозности, може говорити о изражености тих утицаја на морал припадника Војске и да се ти ефекти, без обзира на сву сложеност мерења, путем корелација и структуре религиозности испитаника, могу, као разлике, изразити у резултатима истраживања (табела 2).

Табела 2
Структура односа према задовољству с обзиром на религиозност

Питања	Степен религиозности (веровање у Бога)				
	Потпуно верујем	Верујем	Не могу да процијеним	Не верујем	Уопште не верујем
31. Задовољство самим собом	85.3	81.1	75.4	75.9	62.2
32. Задовољство здравственим стањем	77.1	64.2	64.2	4.4	52.7
33. Задовољство гарнизonom	69.9	68	72.1	63.9	54.8
34. Задовољство професијом	66.6	71.6	67.4	66.2	63.5
35. Задовољство резултатима рада	64.2	73.5	72.1	76.3	66.5
36. Задовољство породичним животом	71.6	72.4	71.8	72.8	59.5
37. Задовољство успехом у школи	88.2	86.8	86.8	86.2	84.8
38. Задовољство начином превазилажења животних искушења и тешкоћа	79.1	76	74.1	75.9	76.3
39. Задовољство начином превазилажења недостатка материјалних средстава	71.5	72.2	85	72.8	80.4
310. Однос према личној срећи	86.7	83.8	78.5	77.2	66.3
СВ	75.8	75.1	74.4	73.2	66.7

Иако се ради о веома сложеним условима у којима припадници војске живе и раде, добијени резултати о питањима њиховог душевног

здравља у високом степену су охрабрујући. Собом је задовољно 81,5% припадника Војске. Са средњом оценом 3,90 ова тврдња је по рангу на другом месту у скали. Без обзира на то што је ово питање, са становишта коначног опредељења испитаника, изгледало сложено, проценат неопредељених је релативно мали (10,7%), што пружа могућност високог степена поузданости у интерпретацији добијених резултата. У погледу статуса испитаника, проистиче да су собом најзадовољнији војници (87,4%), затим ученици и студенти (92,2%), старешине (77,4%), а најмање цивилна лица (71,9%). У погледу религиозности уочавају се знатно веће разлике. Најзадовољнији су они испитаници који потпуно верују (85,1%), а најнезадовољнији они који уопште не верују (86,2%). Разлика по овом обележју од 23,2% је уједно и највећа у скали. Добијена позитивна корелација 0,16, као и значајне корелације са осталим тврдњама, показују да је задовољство самим собом највећим делом условљено здравственим стањем, начином превазилажења животних тешкоћа и животом у духу верских начела. Такође чвршће корелације ове тврдње са варијаблама Т и МВ-скеале указују на већу потребу верске едукације и контакта са свештеником. Када се ови резултати упореде са резултатима наредне тврдње о телесном здрављу може се закључити да је војничка популација здравија душевно него телесно. Проистиче да су најздравији уједно и најрелигиознији (*77,1%), а најболеснији они који уопште не верују. Разлика између њих износи 24,4%. Значајна укупна корелација по овој тврдњи од 0,18, такође, потврђује значај утицаја вере на душевно здравље.

Значајан теоријски став да верник свој целокупни верски простор доживљава јединственије и снажније, да се лакше одваја од своје уже средине, потврђен је овим истраживањем. Наиме, проистиче да задовољство гарнизона у коме живе и раде највише испољавају припадници Војске који потпуно верују (69,9%), затим они који верују (68%), знатно мање који не верују (63,9%) и најмање они који уопште не верују (54,8%). С обзиром на статус испитаника гарнизона су најзадовољније старешине, ученици у студенти, цивилна лица, а најнезадовољнији војници. Иако је корелација ове тврдње са укупном религиозношћу позитивна, она је доста ниска. Њена корелација са варијаблама из Т и МВ-скеале је, такође, доста ниска. Остварене значајне корелације са тврдњама из В, А и З – скеале, посебно З6 – 0,43 (задовољство породичним животом), показују да је задовољство гарнизона условљено патриотским вредностима, степеном задовољства на послу, здравственом заштитом, а код старешина највише породичним разлозима. Значајно је истаћи низак степен задовољства припадника војске својом професијом и релативно висок степен задовољства постигнутим успехом у школи, што по средњој вредности заузима највиши ранг у скали. Добијена средња корелација

од 0,30 са успехом у школи на убедљив начин оповргава неке теоријске (просветитељске) тврдње да религија пасивизира и заглављује човека. Две мале, али негативне корелације у скали, које су добијене у односу на укупну религиозност о задовољству резултатима рада (-0,06) и начина превазилажења недостатка материјалних средстава (-0,005), на изванредан начин, знатно одступају од теоријских сазнања о „добром вернику“ и укупних резултата истраживања. Може се претпоставити да, у контексту садашњег времена и пада моралних вредности, верско убеђење за многе честите и поштене људе представља озбиљну препреку да лакше дођу до новца.

Религија, тврде теолози, својом саборношћу и тајном васкрсења обесмрћује живот и ономе ко је укључен у те њене свете тајне пружа прибраност и духовно смирење, које не може пружити ниједна друга област људског духа. Многи у свету, теисти и атеисти, слажу се са чињеницом да је с умирањем вере о промисли Господњој, умирала и идеја о вечности, смислу и укупној срећи човека. Не улазећи у проблем мултидимензионалности појма среће, руководећи се истином „да је несрећан човек увек незадовољан човек (Ј. Дучић), уврстили смо ову варијаблу у скалу да сагледамо колико дубина „осаборњења“ у Богу рађа ниво властите саборности и среће испитаника, те да је на тај начин доведемо у везу са моралом Војске. Одмах на почетку, потврдио се познати Дучићев став – да је веома мало изразито срећних и несрећних људи. Наиме, од две хиљаде испитаних 19,7% каже да су веома срећни, 53,8% срећни, 19,6% не могу да процене, 5,7% да су несрећни и само 1,3% да су веома несрећни. Из ових података проистиче да је срећно укупно 83,3% припадника Војске. Добијене разлике у односу на статус и социјално порекло су мале (до 2%). Најсрећнији су војници (86,6%), затим ученици и студенти (83,8%), старешине 82,1%, и знатно мање цивилна лица (76,6%). У погледу социјалног порекла испитаника добијене вредности су доста изједначене. За разлику од ранијег истраживања, карактеристично је да су земљорадници несрећнији у односу на остале социјалне категорије, док су у погледу школске спреме најсрећнији испитаници са основним, а најмање са вишим образовањем. У односу на религиозност разлике су доста изражене. Она између искључивих теиста и атеиста износи 20,4% чиме се на најбољи – емпиријски начин – потврђује постављена тврдња о позитивном утицају вере на срећу човека. Укупна позитивна корелација са религиозношћу (0,18), као и чврсте везе ове тврдње са варијаблама осталих скала показују да, од понуђених варијабли, на срећу испитаника највише утиче задовољство собом, здравствено стање, ниво задовољавања културних потреба, ниво поверења у људе, сарадња и узајамна помоћ и задовољство дужношћу.

У теоријском одређивању појма морала Војске, као његова битна одредница, истиче се да је он *део морала друштва*. Зато је у истраживању било нужно да се утврди степен присуства основних вредности верског морала у војном популацији, односно степен њихове верске идентификације и емотивног нивоа у прихватању кључних догми, како би се могло говорити о степену њиховог утицаја на понашање и морал.

У истраживању су прикупљени ставови испитаника о потреби црквеног крштења, венчања, слављења крсне славе и верске сахране као најбитнијим одредницама српског православља, којима је Србин традиционално био везан за Цркву, а које су, са становишта морала и одбране вере и нације, имале највећи црквени и национални значај (табеле 3 и 4).

Да сваки Србин треба да се крсти, венча, слави крсну славу и сахрани према верском обреду потврдило је укупно 70,5 испитаника. Средња вредност ове тврдње је 4,35 и по рангу је на првом месту у скали. Познато је да су ови индикатори и у време најжешће атеизације друштва били најмање захваћени процесом верске ерозије. Истраживања у то време показала су да се ни тада људи нису одрицали свог православног порекла. Уз све мере социјалистичког борбеног атеизма, пријем у Савез комуниста Југославије није подразумевао (нити је то ко захтевао) исписницу из Српске православне цркве, као што, нажалост, отворено данас захтевају неке секте и друге квазиверске организације у реализацији својих програма верског и националног одрођавања. Процент позитивних одговора по овој тврдњи би, вероватно, био већи да се у питању тражило изјашњење о православном пореклу, као битној одредници нације. Пошто се тражио однос према више индикатора, изјашњавање је подстицало и одређен степен преиспитивања властите партиципације у њима, што многи испитаници искрено нису желели да признају у том моменту. Висок проценат позитивног изјашњавања испитаника на негативном делу скале (82,3%) који нису сигурни у своју религиозност, који не верују (64,9%) и оних који уопште не верују (56,5%) на најбољи начин поткрепљује тврдњу у националној одредници православља. Поред чврсте везе са осталим варијаблама у скали, ова тврдња посебно корелира са питањима која се односе на традицију, чиме је потврђена традиционална симбиоза вере и традиције у српском православљу.

Религија и (верски) морал

Мишљење (тврдње)	Фреквенција одговара у %								
	1	2	3	4	5	1+2 +1/2 3	СВ	Сд	КОР.
T1. Потреба да се сваки Србин крсти, венча, слави крсну славу и верски сахрањи	62.4	21.4	8.2	5.4	2.7	87.9	4.35	1.01	0.34
T2. Бог – извор највише правде, истине, доброте и љубави	37.3	31.6	21.2	6.9	3.2	79.5	3.92	1.06	0.60
T3. Веровање да ће свако полагасти рачуне пред Богом за живот и поступке у овом свету	33.0	27.1	27.6	7.5	4.9	73.9	3.76	1.13	0.60
T4. Веровање у свевидећег и свуда присутног Судију-Бога	32.8	28.9	27.4	6.4	4.6	75.4	3.78	1.10	0.58
T5. Веровање у истину: „Ко на небо плује на образ му пада“	37.3	34.9	21.7	3.8	2.5	83.0	4.01	0.98	0.49
T6. Веровање у потребу да се увек понаша у духу Божјег моралног закона	36.0	36.4	20.1	5.3	2.3	82.9	3.98	0.98	0.40
T7. Веровање у тврдњу да без вере нема морала	29.4	32.4	27.0	7.6	3.6	75.3	3.78	1.06	0.51
T8. Искуство у вези са милошћу, даром, опоменом и казном Божјом	28.4	29.8	31.8	5.7	4.4	74.1	37.2	1.07	0.48
T9. Потреба васпитања деце у духу десет Божјих заповести	39.0	38.1	16.3	4.5	2.3	85.2	4.01	0.96	0.39
T10. Заступљеност верског понашања у породичном животу припадника ВСЦГ	25.6	38.1	23.4	9.6	3.4	75.4	3.73	1.04	0.51

Интелектуалну димензију религиозности и њен утицај на морал савгледали смо преко религијског веровања испитаника у догматско језгро вере, односно њене кључне постулате којима је Српска православна црква градила и одржавала морал народа кроз историју. Без тих образаца немогуће је замислити институционализовано прихватање и понашање верника, нити дати поузданију оцену о снази утицаја Цркве на морални живот припадника војске. Бог је извор највише правде, истине, доброте и љубави – тврди 79,5% испитаних припадника Војске, а да ће свако полагасти рачуне пред Богом за своје поступке на овом свету, тврди 73,9. Дакле, и као сазнање и као санкција ова кључна догма (Божји Закон) је у високом степену присутна код припадника Војске. Степен њеног прихватања у потпуном је складу са интензитетом религиозног осећања појединих категорија испитаника. Потпуно идентичне високе корелације ове две тврдње (0,60) на најбољи начин показују истинску снагу и предност Божјег моралног Закона, односно потврду и нужност *есхатолошког поравнања* и неодојивост Божјег учења од моралне примене – норме од санкције –

преступа од казне. Чврсте везе ове две тврдње са варијаблама традиције на најбољи начин потврђују снагу моралног императива на основу којег се вековима градио морал српског народа. Скоро идентични резултати добијени су и на питање веровања у свевидећег и свуда присутног Бога.

Када је владика ваљевски рукоположио знаменитог Јакова Ненадовића, одржао је кратак говор, који се, како су тврдили очевици, могао свести на две поуке: „Народе“! рекао је владика, „Ко на небо плује на образ му пада“, а „Ко је на Бога лај’о он се увек кај’о!. Уврштене су у истраживање како би се, колико је то могуће утврдио степен осећања кривице и гриже савести испитаника због непоштовања (кршења) верских начела и евентуалног кајања испитаника – бивших атеиста. На основу високог степена сагласности од 83%, који је приближан проценту укупно религиозних у Војсци, најнижа стандардна девијација у скали, висок проценат сагласности код најстаријих припадника војске (75,8%), скоро половина позитивно изјашњених умерених и искључивих атеиста, може се закључити да добијени резултати, у знатној мери, поткрепљују полазну претпоставку. Иако нису добијене веће разлике код старијих годишта, како се очекивало, полазни став потврдио се на други начин. Наиме, потврдило се догматско начело да су кајање, покајање и исповед релативни, да ту потребу има и осећа сваки верник, без обзира на степен религиозности. Зато очекивана дистинкција у односу на остала обележја, пре свега на старост испитаника, није могла видљивије доћи до изражаја. Међутим, њена значајнија веза са старошћу – независном варијаблом (0,16), варијаблама које се односе на задовољство собом, сопствено здравствено стање, донекле, асоцирају на извостан духовни немир код старијих испитаника. Иста стандардна девијација, скоро идентичан проценат позитивних одговора и средња вредност добијени су и на питање о потреби да се, без обзира на све околности и тешкоће, човек увек понаша у духу Божјег моралног закона. Значајна чињеница да се о овој, као и о наредним тврдњама (изузев десете), позитивно изјаснио висок проценат атеиста упућује на закључак да и они, без обзира на своје верско убеђење, у високом степену прихватају и увиђају значај верског учења за морал, односно теолошку тврдњу да је Божји Закон дат сваком човеку, без обзира на то да ли је он њега свестан или не. Знатно нижи резултати, мада са јачом корелацијом, добијени су на питање о утицају догматике на етику, односно да без вере нема морала. Ни овде не постоје значајније разлике по обележјима испитаника, изузев религиозности, где је она посебно између изразитих теиста и искључивих атеиста врло висока (60,3%). Имајући у виду да су наведене тврдње опште познати етички постулати, сматрамо да добијена релативно ниска средња вредност, с једне, а значајна корелација, с друге стране, у овој тврдњи показује да је њен низак ранг у скали последица тога што испитаници не поседују основна знања из

подручја верског морала. Ова констатација односи се и на друге варијабле из Т и МВ-скеале. То је разумљиво када се зна да су годинама ти садржаји били табу-тема и брижљиво прикривана васпитно-образовна чињеница у школама и на факултетима. У уџбеницима филозофије, етике и педагогије и данас се тешко може наћи било какав теолошки приступ друштвеним појавама и феноменима, што је посебно карактеристично за војну средину.

Једно од најинтересантнијих, најконтроверзнијих и најинтимнијих питања у упитнику односило се на присуство, доживљај мистичног–трансцендентног искуства у вези с верским моралним кодексом код припадника војске. Да су доживели или осетили милост, дар, опомену и казну Божју потврдило је 74,1% испитаника. Имајући у виду амбивалентност и сложеност религиозног осећања и искуства, тежину његовог „хватања“ у мрежу сећања и изрецивости, добијени проценат одговора је изнад очекиваног: ученици и студенти – 79,6%, а старешине – 68,3%. С обзиром на религиозност, то се најчешће догађало изразитим верницима (88,6%), а најмање умереним атеистима (31,9%). У структури испитаника карактеристично је висок степен потврђених одговора оних који нису у стању да процене своју религиозност, као и код умерених, па чак и изразитих атеиста. Та чињеница, на специфичан начин, допуњује слику религиозности испитаника, посебно оних који тврде да „уопште“ не верују. Вероватно су овде, поред трансцендентног искуства класичне религије, одговори испитаника допуњени искуствима световне и друге, такозване религиозности, али је у овој тврдњи, више него у осталим, посебно дошао до изражаја познати амбивалентни став атеиста, који се често може чути: „не верујем, али има нешто“. Добијена општа корелација од 0,48 у високом степену потврђује искреност испитаника. Ову тврдњу испитаници су допунили и текстуалним одговорима. Наиме, више њих (12) који су прошли страхоте рата, написали су да никаквим рационалним разлозима не могу објаснити како су у одређеним ситуацијама остали живи, већ да их је „сами Бог сачувао“.

Припадници Војске били су најјединственији у одговору на питање – да ли децу треба васпитавати у духу верског морала. То је потврдило 85,2% испитаника свих категорија. Правилна дистрибуција, са знатно мањом средњом вредношћу (75,4%), добијена је и на питање да ли је верски морал на различите начине заступљен у њиховом породичном животу. Живот у духу верског морала највише је заступљен у породицама ученика и студената, затим војника, старешина, а најмање у породицама цивилних лица. Детаљнијом статистичком анализом одговора на претходна питања, која су дала цивилна лица (која су углавном из породица војних старешина) види се да су они по питању религиозности и верског морала „таоци“ своје породице, што они у одговорима

признају, али то даље не желе да следе. Поред осталих, ова чињеница знатно указује на тренд и природу повратка припадника Војске и српског народа религији. Тај повратак није наметнут већ последица увиђања истинске властите потребе да се приближе вери (Богу) и да ту вредност негују у својој породици.

Резултати емпиријског истраживања ставова припадника Војске СЦГ о утицају религије на морал Војске и увођењу верске праксе у Војску

Када би живели у религиозној средини били би срећнији, тврди укупно 60% испитаних припадника Војске (табела 4).

Табела 4

Верски морал и морал Војске

Мишљење (тврђе)	Фреквенција одговара у %								
	1	2	3	4	5	1+2 +1/2 3	СВ	СД	КОР.
МВ1. Веровање да би живот у религиозној средини био срећнији	19.1	23.3	35.2	15.5	7.0	60.0	3.32	1.15	0.35
МВ2. Веровање у зависност морала од веровања у Бога	25.8	28.3	30.9	10.2	4.8	69.5	3.60	1.11	0.44
МВ3. Веровање да „без Часног Крета нема ни слободе златне“	28.7	31.9	27.6	7.7	4.3	74.4	3.73	1.08	0.48
МВ4. Веровање у улогу вере у очувању нације, у прошлости и будућности	25.4	25.9	33.2	9.1	6.6	67.4	3.54	1.15	0.40
МВ5. Утицај молитве, покајања, исповеди, поста и других облика верске праксе на развој војничких врлина	21.3	26.9	35.2	10.7	6.0	65.8	3.67	1.11	0.43
МВ6. Потреба за полагањем војничке заклетве на верски начин	19.5	21.1	32.8	17.1	9.7	57.0	3.24	1.22	0.43
МВ7. Религија као незаменљив извор војничког патриотизма и надахнућа	20.6	27.2	36.5	9.5	6.4	66.0	3.46	1.10	0.43
МВ8. Свештеник у јединици је потребан ради лакшег превазилажења душевних проблема	15.8	22.5	36.0	15.2	10.6	54.3	3.17	1.18	0.36
МВ9. Потреба за верском едукацијом	14.9	25.1	36.1	15.8	8.2	53.5	3.23	1.13	0.34
МВ10. Потреба за увођењем свештеника у Војску	21.1	23.5	34.9	11.4	9.2	62.0	3.36	1.19	0.37

Напомена: 1 – потпуно се слажем; 2 – слажем се; 3 – не могу да проценим; 4 – не слажем се; 5 – уопште се не слажем

Када се детаљније сагледа добијена пројекција те „срећније“ средине, може се видети да она у високом степену представља

најобјективнију слику (критику) садашњег социо-психолошког и политичког контекста у којима живе и раде припадници Војске. Анализом корелација ове варијабле са осталим варијаблама из упитника, може се закључити да они ту средину, пре свега, виде као амбијент у којем је однос према патриотизму позитивнији, у којој би углед Војске СЦГ био много већи, однос према херојима и значајним историјским личностима правилнији, у којој не би било толико негативних појава, недисциплине, невојничког понашања, малтретирања потчињених, где би укупна радна атмосфера у колективима била хуманија, људи задовољнији условима рада и смештаја, а сарадња и узајамна помоћ израженија. Њене чврсте корелације са тврдњама Т и МВ-скеале, посебно, ($T7 = 0,50$) да без вере нема морала и ($MB2 = 0,61$) да је Бог највиши извор правде, истине и љубави, асоцира на чињеницу да се та средина доживљава у смислу наведених верских начела и идеала. Иако је формулација самог питања упућивала на пројекцију властитих искустава и проблема, добијени одговори, који се, углавном, односе на актуелна питања Војске као институције, сведоче о висини патриотске свести њених припадника, који њен укупан друштвени положај и патриотских вредности дубоко доживљавају као властите проблеме и тешкоће.

Ставовe припадника Војске о улози вере у одбрани српског народа проверили смо кроз варијабле о: (1) историјској улози вере у очувању слободе, (2) очувању вере и нације у прошлости и будућности и (3) улози вере као извора патриотског надахнућа данас. Са тврдњом да без Часног Крста нема ни Слободе златне укупно се слаже 74,4% испитаника. Разлог што је тврдња о улози вере у очувању нације знатно ниже вреднована (64,4%) делимично се може објаснити другим делом ове тврдње, која поред историјског захтева и будући став, који је код испитаника изазвао одређене недоумице. Са незнатно друкчијом формулацијом ова варијабла је поновљена из истраживања из 1997. године („Вера нас је одржала, њојзи хвала“. Тада се с њом сложило 78,8% испитаника, односно 14,4% више него сада. У односу на остала обележја нема ни сада већих разлика, изузев религиозности, где је број у односу на оне који уопште не верују сада мањи за 5,3% што се може објаснити порастом религиозности у војној популацији и директним смањењем категорије искључивих атеиста.

Да религија својим етичко-религиозним учењем и данас представља незаменљив извор војничког патриотизма и надахнућа тврди 66% испитаника. Иако је код испитаника превладао позитиван однос према историјском аспекту вере и верске борбене традиције, остварене корелације са религиозношћу, раније од 0,48, сада 0,49, потврђују закључак да највећи број припадника Војске увиђа њен значај у очувању слободе и националног идентитета и у будућности.

Данас би у Војсци требало полагати војничку заклетву на верски начин, пред свештеником и јеванђељем – тврди 57% припадника. То недвосмислено доказује преку потребу присуства верског момента у сакралном чину заклетве, у лику представника цркве, чиме она добија сакралност (светлост), узвишено осећање и снагу, као јамство да ће се дати заклетва поштовати.

У односу на 1997. годину запажа се већи степен потребе духовне партиципације старешина са свештеником. Чвршћа корелација ове тврдње са питањима из МВ-скеале показује традиционалну укорененост пасторалне психологије и облика њеног душебрижничког збрињавања у народу.

За разлику од претходног истраживања, када се присуство представника Цркве односило на свештеника само као госта у касарни, сада се оно директно односило на увођење свештеника у Војску у оквиру организоване верске службе. Са наведеном тврдњом да свештенике одмах треба увести у јединице – установе Војске слаже се укупно 62% припадника ВСЦГ. Поред осталих корелација, које смо истакли у претходној тврдњи, посебно је значајна висока корелација ове варијабле са варијаблом МВ9: о потреби верске едукације (0,68). Када се, по рангу, упореде корелације ове тврдње са осталим варијаблама М и МВ-скеале, проистиче да су свештеници припадницима војске потребни ради: превазилажења животних проблема, постизања смисла живота и личне среће, остваривања срећније и хуманије средине, остваривања потребе за покајањем, исповеди и других црквених чинодејстава и, посебно, верске едукације и присуства институције Цркве, односно свештеника у култу војничке заклетве.

Један од значајнијих показатеља утицаја вере на живот верника представља обим и степен познавања верског учења и изражена жеља за верском едукацијом. Теза о односу испитаника према том делу њиховог образовања, проверена је на посредан начин кроз степен задовољства испитаника заступљеношћу облика верске едукације у војним часописима и листу „Војска“. Добијени резултати остали су на нивоу претходног истраживања. Наиме, 53,5% припадника Војске не изражава већу потребу за заступљеношћу ових садржаја у војним гласилима. Примећује се да ни разлике у религиозности о овом питању нису изражене као у осталим тврдњама. Очигледно је да ту потребу на ниском нивоу осећају, скоро, подједнако сви. Тада се шире сагледа постојећа реалност у Војсци, може се констатовати да, поред декларативног признавања и увиђања значаја вере, на том плану није ништа значајније учињено. У том контексту веома је значајна корелација ове тврдње са варијаблом која се односи на увођење свештеника у Војску (068). Она на директан начин потврђује и опомиње да се, без обзира на одређене напоре који се чине, без увођења свештеника и организовања верске праксе у јединицама не може говорити о организованијој едукацији и озбиљнијем утицају вере на морал војске.

Резултати факторске анализе емпиријског истраживања утицаја религије на морал Војске СЦГ

Статистичким показатељима факторске анализе, на основу груписања варијабли унутар екстрахованих фактора о утицају религије на морал, приказани су аспекти на које се ти утицаји деле, а на основу места фактора у факторском моделу и оптерећења варијансе, дато конкретније и поузданије сазнање о степену њиховог утицаја на морал. Изглед *факторске криве* определио је OBLIMIN-ротацију од пет фактора. На тај начин, изузев фактора о негативним појавама, извршена је груба подела свих варијабли на питања која се тичу бројних свакодневних питања изградње морала, као и верска питања, при чему су верске варијабле из З, Т и МВ-скеале разложене на три фактора, чиме су створене повољније могућности њихове дубље анализе и интпретације.

Први фактор носи највећи проценат варијансе (табела 6) и изразито је доминантан, што се може видети у табели факторског модела (табела 7), јер окупља највећи број тврдњи (21), са највећим оптерећењима. На њему се издвојило осам тврдњи из скале о патриотским вредностима, целокупна скала о мотивацији и три тврдње (А5, А7 и А4) које се односе на адаптацију

Табела 6

Приказ факторског оптерећења

ФАКТОР	Loadings ТОТАЛ	% ВАРИЈАНСЕ	КУМ. ВАР.%
1.	16.346	23.6	23.86
2.	11.222	16.38	40.24
3.	2.865	4.18	44.42
4.	2.359	3.44	44.86
5.	2.049	2.99	50.85
УКУПНО ОБЈАШЊЕНА ВАРИЈАНСА: 50,85			

Овај фактор, поред патриотских, чине посебно јаке тврдње које се односе на повољну психо-социјалну климу у командама, јединицама и установама Војске, па се може назвати **фактором патриотских и војних вредности**.

Табела 7

Приказ таблице факторског модела

Варијабле	ФАКТОРИ				
	1.	2.	3.	4.	5.
В1: Одбрана слободе и отаџбине	.983				
М4: Санкционисање негативног понашања	.872				
В6: И у најтежим сит. треба бранити част и дост. народа	.886				
А5. Задовољство културним и спортским животом	.858				

M6: Одговорност према извршавању задатака	.746			
B3: Одбрана уставног поретка	.796			
M2: Другарство у колективима	.745			
M9: Сарадња и узајамна помоћ	.753			
M8: Радна атмосфера у колективу	.609			
M5: Реалност захтева старешина	.712			
M1: Однос према претпостављеним старешинама	.579			
B2: Одбрана суверенитета и независности	.609			
M10: Војничка строгост и правичност	.540			
M3: Вредновање резултата рада	.560			
A7: Задовољство условима смештаја у касарни	.632			
M7: Поштовање прописа у раду и понашању	.580			
A4: Припреме пред најзначајније задатке	.472			
B4: Поверење у највише војно руководство	.540			
B7: Углед Војске у народу	.494			
B5: Поверење у највише државно руководство	.513			
B8: Историјске личности и хероји као извор патриотизма	.361			
T3: Веровање да ће свако полагасти рачуне пред Богом		.1027		
T4: Веровање у свевидећег и свуда присутног Бога		.985		
T2: Бог – као извор највише правде и истине		.902		
T7: Без вере нема морала		.857		
T5: „Ко на Небо пљује на образ му пада“		.751		
T8: Искуство са милошћу, опоменом и казном Божијом		.786		
T10: Заступљеност верског морала у породичном животу		.721		
T9: Понашање у духу десет Божјих заповести		.627		
MВ3: „Без Часног Крста нема ни Слободе златне“		.580		.369
T1: Потреба да се крсти, венча, слави славу и верски сахрани		.513		
B9: Значај патриотизма у одбрани		.430		
MВ4: Вера као чувар нације у прошлости и будућности		.552		
MВ2: Зависност морала од веровања у Бога		.526		
A9: Задовољство гарнизонам			1.03	
A8: Задовољство исхраном у касарни			1.02	
A10: Задовољство дужношћу			.960	
MВ10: Потреба за увођењем свештеника у Војску				.978
MВ6: Полагање заклетве на верски начин				.935
MВ9: Верска едукација				.863
MВ8: Потреба свештеником – душебрижником у Војсци				.854
MВ7: Вера као незаменљив извор надахнућа и патриот.				.583
MВ5: Утицај верских обреда на развој војничких врлина				.547

MB1: Веровање да би живот у религиознијој средини био срећнији.				.491
P6: Малтретирање потчињених				-.634
P9: Недисциплина				-.651
P10: Невојничко понашање				-.715
P3: Међусобно поверење				.585
P8: Самовољно удаљавање из јединице				-.615
P2: Поштовање личности и достојанства				.576
P1: Брига о људима				.607
P5: Преокупираност личним проблемима				-.529
P7: Крађе и пљачке				-.644
P4: Поступање по законима и прописима				.465
P3: Међусобно поверење				.585
P8: Самовољно удаљавање из јединице				-.615
P8: Самовољно удаљавање из јединице				.576
P1: Брига о људима				.607
P5: Преокупираност личним проблемима				-.529
P7: Крађе и пљачке	355			
P4: Поступање по законима и прописима				.465

Имајући у виду да је преобиман, да садржи скоро идентични број В, М и четири тврдње В-скеале и потребе да сазнамо која од ових скала има доминантнији утицај, покушали смо даље да разложимо овај фактор. У анализи девет фактора, у први фактор су ушле тврдње које се односе на војну организацију, док су се патриотске вредности оствариле иза религије на четвртм фактору. Дакле, доминантније су војне вредности, што у ранијем истраживању из 1997. године није био случај. Детаљнија анализа овог фактора показује да иза тврдње В1, која се односи на спремност подношења жртве у одбрани слободе и отаџбине и која носи највећи проценат оптерећења (0,98), долази тврдња са процентом варијансе 0,88, која се односи на став о санкционисању негативног понашања. То показује да постоји јак револт код испитаника због ерозије патриотских вредности у друштву и да, без обзира на висину добијених вредности у скалама и проценте оптерећења, у одговорима испитаника постоји део празне реторике. Све наведено још више поткрепљује чињеница да се тврдња В9 (значај патриотизма у одбрани) издвојила (боље рећи – „побегла“) из реалних егзистенцијалних питања и приклонила другом фактору, односно есхатолошким вредностима Војске и морала.

Други фактор је издвојио 14 тврдњи, али исто тако са високим оптерећењима. На овом фактору издвојила се цела Т-скала, три тврдње МВ-скеале и једна тврдња В-скеале. Имајући у виду да се тврдња МВ3 („Без Часног Крста нема ни Слободе златне“) остварила као двофакторска; да је МВ2 на изврстан начин поновљена тврдња Т7, и МВ4 – вера као чувар нације у прошлости и будућности, а да највећа оптерећења имају тврдње: Т3, Т4 и Т2, које се односе на есхатолошко поравнање, као кључну догму Христове науке о моралу и свевидећег

и свезнајућег судије, може се закључити да овај фактор искључиво обухвата тврдње које се односе на питања верског морала. Зато се може назвати **фактором Божјег моралног закона и казне**. Он показује снагу Божје санкције и религијску утемељеност људске природе и морала и Кантову (и многих других) истину да се у „крајњим“ питањима живота, смисла и бивствовања човека налазе кључни разлози који га „нагоне“ да се понаша у духу моралних закона и норми. Осим тврдњи из Т-скеале, на овом фактору су се издвојиле и три тврдње из МВ-скеале – МВ 2, 3 и 4. У првој тврдњи се каже да је вера зависна од морала, у другој да „Без Часног Крста нема ни Слободе златне“ док трећа указује на веру као поузданог чувара српске нације у прошлости и будућности. Њихово издвајање из четвртог фактора, који садржи премисе религијског друштвеног практиковања, понашања и остваривање на овом фактору, као и тврдње из В-скеале која се односи на значај патриотизма у одбрани отаџбине, на најбољи начин потврђују дубоку есхатолошку утемељеност ових патриотских вредности у Божјем Закону и чињеницу да је вера одувек представљала основни стуб око кога се градила одбрана српског народа.

Трећи фактор није нарочито значајан са становишта броја варијабли, колико са становишта процента варијансе. Окупио је укупно три тврдње из А-скеале: задовољство гарнизonom, исхраном у касарни и дужношћу. Настао је повезивањем испитаника који су истински религиозни и који су се, у складу са својим верским учењем, одвојили од осталих испитаника позитивним односом према „светој“ земљи, „светој“ дужности и исхрани – „светом посту“. Висок проценат укупне варијансе, чињеница да је прва варијабла овог фактора са највећим оптерећењем у целој факторској матрици и његово место (ранг) у факторском моделу између варијабли Т и МВ-скеале на изванредан начин „посвећују“ ова питања и издвајају их из контекста и значаја пуке адаптације. Пажљивијим сагледавањем улоге и схватања ових феномена може се закључити да су то најзначајнији облици српске верске борбене традиције, преко којих је она обликовала свест и морал српских ратника. Зато се овај фактор може дефинисати као **фактор култа свете српске земље, светог поста и свете војничке дужности**.

Четврти фактор издвојио је осам тврдњи са много мањим оптерећењима у односу на прва три фактора. На овом фактору издвојило се шест тврдњи МВ-скеале које се тичу потребе изградње морала војске у духу верског морала и преке потребе упражњавања верске праксе у војсци. С обзиром на то да се све односе на таква питања, овај фактор смо назвали **фактором верске праксе у војсци**. Имајући у виду да су две тврдње из ове скеале „отишле“ на други фактор, а једна се (МВ3), као двофакторска, већим оптерећењем варијансе остварила у другом фактору, може се рећи да су посебно прве две изван контекста утицаја вере на морал у актуелној ситуацији, односно да оне својим начином испољавања не спадају у варијабле које се односе на

облике верског практиковања. Прва тврдња са највећим оптерећењем односи се на потребу за увођењем свештеника у војску, што потврђује да је сваки облик сагледавања утицаја вере на морал у Војсци незамислив и неодвојив од свештеника као представника Српске православне цркве. Према оптерећењима варијансе у варијаблама које га чине може се закључити да припадници Војске очекују (виде) свештеника најпре у улози Божјег представника у чину – култу заклетве; учитеља који ће их упутити и помоћи да боље упознају своју веру и верски живот; личног душебрижника у процесу превазилажења душевних проблема, богом надахнутог родољуба у мотивацији и припреми за војничке подвиге; одгајивача војничких врлина и као човеку – хуманисту који ће допринети да војничка средина буде оплемењенија и подношљивија. Из корелација већег броја двофакторских варијабли и сагледавања оних које су биле близу границе факторског остварења (до 30% варијансе) може се закључити да верски обреди, иако издвојени, представљају чврсто јединство са укупним верским конструктом – верским моралом друштва и Војске. То у истраживању најбоље потврђује „порука“ остварена двофакторске варијабле: „Без Часног Крста нема ни Слободе златне“, која их на симболичан начин повезује, али, исто тако, „опомиње“: да све што је чињено и што треба чинити у одбрани и моралу неодвојиво је од Бога и Српске православне цркве.

Пети фактор је мање значајан са становишта оптерећења, али је значајан по броју варијабли. Одвојио је тврдње П-ске, односно појаве, које негативно утичу на морал. Са становишта тезе он показује да су негативне појаве неспојиве са моралом, посебно са вером. Највећи проценат негативног оптерећења имају тврдње које се односе на војничко понашање, постојање недисциплине, малтретирање потчињених, грађе, пљачке и самовољно удаљавање из јединице. На овом фактору оствариле су се и оне појаве које у свом називу нису имале стриктно негативан предзнак, али неповољно утичу на стање морала. Такав случај је са тврдњом (П5) која се односи на преокупираност личним проблемима, која се позитивно остварила у првом, а већим делом негативно у петом фактору.

На основу корелација између фактора добијених OBLIMIN ротацијом (табела 8) прво што се може уочити из корелационе матрице јесте да пети фактор у знатном степену негативно корелира са свим факторима, што је последица негативне скале и што потврђује тезу да су негативне појаве неспојиве са верским моралом. То се најбоље огледа у високој негативној корелацији са четвртим и другим фактором, односно варијаблама које се односе на верски морал и практиковање верских обреда у Војсци, што значи да су такве појаве, посебно, у највећој супротности са верским моралом и највећа препрека негативним појавама.

Приказ интеркорелације између фактора

	1. фактор	2. фактор	3. фактор	4. фактор	5. фактор
1. фактор	1.000				
2. фактор	0.20	1.000			
3. фактор	0.51	0.51	1.000		
4. фактор	0.39	0.47	0.62	1.000	
5. фактор	-0.46	-0.57	-0.16	-0.84	1.000

Први фактор, који је најзначајнији на основу статистичких показатеља, највише корелира са трећим, затим четвртим и другим фактором. То доказује, односно потврђује, познати ранији став да на морал припадника војске вера највише утиче својом традицијом и обредима, а мање верским учењем – догмом. Други фактор је у слабијој корелацији са првим, а у значајнијој је корелацији са трећим фактором. Овде се, такође, потврдило јединство догме и њеног утицаја на морал. Трећи фактор који смо назвали култом свете земље, поста и свете дужности у највећој је корелацији са четвртим фактором, а знатно мањом са другим и првим. То значи да су облици верске традиције преко којих вера најснажније утиче на морал у вези са обредима, односно формама религијског практиковања и манифестационог изражавања. Када се имају у виду основни индикатори православља, може се закључити да је утицај верске традиције или српске традиције уопште израженији од утицаја догме. То је сасвим оправдано с обзиром на корелације између појединих тврдњи које су изнете у појединачној анализи и додатно упућује на још два важна закључка: први, да се без обзира на степен садашњег когнитивног догматског утемељења испитаника, у верским манифестационим облицима окупљања налазе велике могућности утицаја на војничке врлине и морал. То је, сигурно, један од најзначајнијих налаза факторске анализе истраживања, јер на емпиријски начин доприноси објашњењу односа знања – вера (да вера битно не зависи од знања) и поткрепљује снагу црквене саборности. Други потврђује резултате осталих истраживања да се, без обзира на јединство религијског феномена, финијом OBLIMIN-анализом, може говорити о релативно различитим утицајима њених структурних компоненти на морал. Дакле, сви фактори су у корелацији и представљају јединство (композит) утицаја вере на морал, с једне, и посебне аспекте утицаја религијског феномена, с друге стране.

Закључак

Религија и религиозност одувек су представљали мистерију, поред осталог и зато што се постојање религиозног осећања не може лако ни доказати ни измерити. Међутим, и поред недовољне литературе, неразрађених модела истраживања и објективне ограничености

и сложености религијских утицаја и проблема димензионирања бројних фактора и варијабли, које је, као најзначајније, тешко издвојити и сагледати њихов међусобни утицај, резултати овог истраживања потврђују да религија није емпиријски несазнатљива појава. Посматрано на нивоу целог узорка може се закључити да се тестирана полазна хипотеза о позитивном утицају религије на морал Војске СЦГ у целини потврдила (табела 9). Изузев код два питања, добијене су позитивне вредности по одговорима и скалама. Укупна добијена средња корелација износи 0,20 а разлика о позитивнијем односу верника у односу на религиозност 11,3%. Уобичајене и очекиване ниске корелације добијене су о питањима утицаја религије која се односе на ставове припадника Војске о утицају вере на морал. Разлика између ове две групе питања највећим делом изражава однос (разлику) између стварног – „правог“ и декларативног – „набеђеног“ верника, односно декларативног изјашњавања испитаника о њиховој религиозности и стварног верског понашања и деловања, које из ње проистиче у свакодневном раду и понашању. Одлучност и начин припадника Војске које исказују при повратку својој вери и традиционалним вредностима та разлика ће се све више смањивати. Релативно ниска укупна средња разлика у односу на религиозност резултат је великог броја неопредељених испитаника који су, исто тако, били неопредељени у својим одговорима. Сагледавајући однос теиста и атеиста произилази да су позитивне разлике много веће. На основу свеукупних добијених резултата може се закључити да је религиозност у свим својим аспектима позитивна за морал Војске и да је, едукацијом и организованом верском праксом, треба још више развијати и оплемењивати.

Табела 9

Основне статистичке вредности утицаја религије
на морал Војске на нивоу узорка

Скала	Фреквенција одговара у %					1 + 2 + 1/2 3	СВ.	КОР.	Разлика с обзиром на религиозност у %
	1	2	3	4	5				
В	55.4	26	10.2	4.1	3.3	87.01	4.26	0.14	4.8
М	44.9	37.4	9.0	4.7	3.0	87.3	4.16	0.09	5.0
А	32.2	36.3	14.0	11.4	6.23	77.3	3.72	0.13	3.9
П	50.1	25.9	13.9	4.4	3.6	84.1	3.15	0.04	0.4
З	23.5	39.0	26.4	8.9	2.3	75.8	3.72	0.11	3.7
Т	36.1	31.8	22.5	6.3	3.4	79.3	3.90	0.49	32.4
МВ	21.1	26.0	33.8	12.2	7.1	63.0	3.43	0.40	28.7

Литература:

1. Ш. Бахтијаревић, Социолошки и психолошки аспекти религијског феномена, *Питања*, Загреб, 8/1976.

2. М. Бешић, Б. Ђукановић, *Богови и људи – религиозност у Црној Гори*, SO-СЕН, Подгорица, 2000.
3. М. Благојевић, Везаност људи за религију и цркву на православно хомогеним просторима, Зборник радова *Религија рат–мир*; Градина, Ниш, 1994.
4. А. Гамс, *Библија и друштво*, Матица српска, Нови Сад, 1983.
5. Ј. Гилфорд, *Основи психолошке и педагошке статистике*, Савремена администрација, Београд, 1968.
6. Група аутора, *Шта нам нуди православље данас*, Зборник текстова, приредила Гордана Живковић, Градина, Ниш, 1993.
7. Д. Дамњановић, Развијање и вредновање морала ВЈ, *Војно дело*, бр. 2/1995.
8. Д. Ђорђевић, Друштвене детерминанте религиозности, *Социолошки преглед*, Београд, 18/1984.
9. М. Ђорђевић, *Морал војске*, ВИЗ, Београд, 2000.
10. Д. Калезић, *Упознајмо религију*, Православље, Београд, 1982.

Значај преговарања у решавању сукоба и криза

УДК: 355

др *Жељко Иваниш*, доцент

Вештина преговарања користи се у дипломатији и укупној кореспонденцији у области међународних односа. Међутим, све је наглашенији значај овог вида комуницирања међу људима у свакодневном приватном и јавном животу. Посебно је важно да својеврсни међународни стандарди комуницирања буду примењени у једном крајње осетљивом сектору као што је безбедност. После „хладног рата“ безбедност појединца, сваке државе и целе међународне заједнице није више угрожена превасходно војним претњама, него и другим бројним ризицима које препознајемо као природне катастрофе, ненамерно или намерно изазване ексиденте, немаран однос према животној средини, болести, економске кризе, социјалне проблеме, присилне миграције, организовани криминал, тероризам и сл. По основу свих наведених изазова безбедности веома често долази до сукоба и криза. Овај чланак представља напор да се успостави нова матрица односа у сфери безбедности (где је дуго царевала нетолерантност и непостојање осећаја за компромис), како би се и најсложенији проблеми могли решити мирним, а не насилним средствима – преговарањем, а не оружјем.

Кључне речи: комуникација, преговарање, дипломатија, компромис, безбедност, сукоби, кризе.

Увод

Интензивне промене које су захватиле све сфере друштвеног живота целе савремене међународне заједнице у себи садрже процес дезорганизације и поремећаја.¹ Како тај процес више није превасход-

¹ Видети – Чарлс Тили: Суочавање са друштвеном променом, Филип Вишњић, Београд, 1997, стр.68

но војног карактера у класичном смислу, одговори на ризике, изазове и претње безбедности треба да одговарају измењеним околностима.

Тероризам је свакако један од најозбиљнијих изазова који стоје пред међународном заједницом на почетку XXI века. Нажалост, могло би се рећи да терористички напади који су реализовани 11. септембра 2001. године у Њујорку и Вашингтону „представљају само врх леденог брега“². То на извештан начин потврђују терористичке акције већих размера које су уследиле:

– 2002. године - Москва, позориште „Дубровка“; Кенија; индонезанско острво Бали;

– 2003. године – Ријад; Мароко; Џакарта; Истамбул 15. новембра и 20. новембра;

– 2004. године – Мадрид, где су жртве били људи који су се путничким возовима превозили на посао; Беслан (Русија), када су по први пут основну популацију жртава терористичког напада чинила деца;

– 2005. године, 7. јула, Лондон, месту неколико синхрованих напада на метро и друга средства јавног превоза, засад последњи у низу.

Савремени тероризам је исувише опасан да би могао да рачуна на равнодушност модерног човека. То је појава која се не може толерисати и против себе регрутује све боље организовану светску анти-терористичку асоцијацију. Много је оружја употребљено, а још више припремљено, како би се тероризам сузбио. Сазрева време у којем нека друга средства - мирна средства решавања спорова и криза дају боље резултате. То посебно долази до изражаја у тзв. талачким ситуацијама, односно терористичким нападима у којима се киднапују лица која су се затекла на месту одвијања терористичке акције. Према неким показатељима приликом ослобађања талача употребом силе у просеку се спасава око 25%. У ситуацијама кад се преговара с отмицарима ради ослобађања таласа спасава се преко 50%. Кад су преговори ефикасни у тако сложеним ситуацијама, нема сумње да у неким једноставнијим приликама могу да дају још боље резултате.

За успешне преговоре потребни су добри преговарачи. Многи примери успешног преговарања откривају да су преговарачи имали извесно војно искуство или бар солидно војно образовање. Развијање способности стратегијског мишљења током припрема за позив официра и професионално учешће у сукобима, кризама и ратовима представља компаративну предност тог профила кадрова за бављење преговорима. Подразумева се да поседована знања треба обогатити потребним садржајима из области комунологије, потом економије, социологије, психологије и сл.

² Мицхаел Н. Сцхмитт: Цоунтер-Террорисм анд тхе Усе оф Форце ин Интернационал Лањ, Тхе Георге Ц. Марсхалл Еуропеан Центер фор Сецурити Студиес, Гармисцх-Партенкирцхен, 2002, п.72

Од постанка човечанства људи живе или у хармоничним односима или у односима када је нарушен склад међусобног разумевања. Тако се укупни друштвени процеси могу да означе терминима интеграција и дезинтеграција. Тешко је утврдити које од два споменута обележја односа међу појединцима, међу организацијама и међу државама преовлађују, али је чињеница да су стања интеграције веома осетљива и лако се наруше.

Кад усклађени односи међу јединкама или целим друштвеним заједницама изгубе ранију, а још увек не може да се говори о озбиљније нарушеним односима, обично се каже да је реч о **неспоразуму**. Уколико неспоразуми дуже трају и не долази до њиховог разрешења, лако прерастају у **спорове**. Спор означава застој у комуникацији двају или више субјеката који изискује посебну интервенцију ради враћања односа у раније стабилно стање. Кад спорови преовладају, улази се у фазу познату као **сукоб или конфликт**. Сукоби могу да се одигравају на приватном или јавном плану. Овде нас превасходно интересује друга димензија овога феномена. У мери у којој јавно обележавамо политичким, сукоби се манифестују настојањем да се постигну различити политички циљеви. Озбиљно неподударање политичких циљева и конфликти који по том основу настају, по правилу произилазе из сукоба интереса³. Настојања да се интереси задовоље имају два основна појавна облика:

- максимално задовољење интереса и
- делимично задовољење интереса.

Суштина је у томе да своје интересе стране у сукобу не могу да задовоље у пуној мери без ескалирања политичког сукоба у сукоб сила, односно у оружани сукоб.

Такво стање односа, означено термином сукоб или конфликт, заједно са односима који се подразумевају под термином сарадња, чини целину историје човечанства. Дакле, сарадња и сукоби су два основна вида међузависности, друштвене појаве која подразумева упућеност човека на човека, односно једне друштвене заједнице на другу, при чему „друштва суочена са већим или мањим тешкоћама у развоју производње и свог опстанка на датој територији, додатним напорима и бољом организацијом компензују природне недостатке“.⁴

Постоје бројне друштвене појаве које називамо сукобима. Сукоби су саставни део живота. Прате нас од најмлађих до најстаријих да-

³ Видети – Ј. Галтунг: “А Структурал Тхеорџ оф Империаλισм”, ин: Јохан А. Васљуз (ед.), Цлассице оф Интернационал Релатионс, 2^{на} едитион, Прентице Халл: Енглевоод Цлиффс, Нењ Јорк, 1990, п.247; "... сукоб је сукоб интереса." - Сцхмид Х.: "Пеаце Ресеарч анд Политицс", у: *Јоурнал оф Пеаце Ресеарч* 5 (3)/ 1968, п.226

⁴ В. Димитријевић, Р. Стојановић: Међународни односи, Службени лист СРЈ, Београд, 1996, стр.146

на у свим сферама, од приватне до професионалне. Овисно о различитим критеријумима у односу на које их посматрамо, можемо да их поделимо на: парцијалне и глобалне (по ширини“ захвата); тешке и лаке (по последицама); краткотрајне и дуготрајне (по дужини трајања); видљиве и невидљиве (по уочљивости); конструктивне и деструктивне (по суштинским досезима). Са становишта учешћа заинтересованих субјеката могу да се сврстају у неколико основних типова: сукоб у појединцу (личности), сукоб између појединаца, сукоб између појединца и групе, сукоб између група и међународни сукоб.

Стручна расправа о месту и улози конфликта у животу човека и функционисању друштва веома је богата. Превлађује мишљење да су сукоби непожељни и да их треба решавати чим се појаве – чак и пре тога. Такав став према суштини сукоба имају припадници школе људских односа“. Према њиховом мишљењу добри међуљудски односи могу да предупредe појаву конфликта. С друге стране, неки савремени аутори сматрају да су сукоби не само могући него и потребни. Ти аутори заговарају становиште да сукоби могу бити функционални и дисфункционални, што овиси о томе како се сукобима управља.

У основи сваке сукобне ситуације налазе се различите потребе, интереси, осећања, жеље, веровања, активности и сл. Јакуб Карпински под сукобом подразумева ситуацију „у којој најмање две стране теже циљевима чије је истовремено постизање тешко или немогуће“, а изражава се у три различита аспекта: супарништво, борба и непријатељство.⁵ Ако нека од страна није у стању да тренутно оствари своје интересе и циљеве или у томе буде спречена од оних који претендују на ту исту ствар, сукоб ће да остане запретен у пепелу ранијих спорова с тежњом да се разгори у пламен новог сукоба чим му се за то створе услови. Зато је најопасније не омогућити противнику да уопште не оствари свој интерес. Преговори управо представљају прилику да се стране у сукобу споразумеју о делимичном задовољавању својих интереса, у односу који одговара вештини вођења преговора и околностима у којима се они одвијају.

Термини који означавају пут до коначног превазилажења насталог проблема имају различиту структуру, лингвистичку и логичку. Тако може да се говори о решавању сукоба (resolution of conflict) и окончању сукоба (termination of conflict). Има аутора који разликују разрешавање (resolution) од решавања сукоба (settlement of conflict), као и оних који праве разлику између већ готовог решења (solution) сукоба који је превазиђен и разрешавања (resolution) оног сукоба који је у току.⁶ У сваком од ових поступака преговори имају истакнуто место

⁵ Ј. Карпински: Конфликти и политика, Превод с енглеског Невена Пантовић, Грађанске иницијативе, Нови Сад, 1998, стр.19-20

⁶ Видети – Љ. Аћимовић: Наука о међународним односима, Теорије и истраживачки процеси, Научна књига / ИМПП, Београд, 1987, стр.230

Ретки периоди безконфликтног тока људске историје често се на краће или дуже време заустављају ескалирањем сукоба у још дубље, теже и сложеније појаве антагонизама. Таква стања називамо **кризама**. Било који сукоб уколико је запуштен, а поготово ако се његов утицај индукује с једним или више конфликта неке друге врсте, означава то ново стање. Другим речима може да се каже да криза представља посебно стање сукобног процеса обележеног дужим трајањем и већим интензитетом, које се тешко контролише, због чега није лако предвидети развој тог стања и последице које из њега могу да проистекну. Ова појава може да се догоди у свакој сфери друштвеног живота, где, по правилу, оставља разарајуће последице на средину у којој се одвија. Са становишта субјекта који је лоцира и именује, криза је непожељан процес којим се угрожава безбедност, а често и сам живот појединаца, односно опстанак њоме обухваћених ентитета. Оно што представља органску везу између сукоба и кризе јесте чињеница да се у епицентру сваке кризе налази нека врста сукоба.

Да сукоб не би ескалирао у кризу, потребно га је решавати чим се уочи. У теорији постоји већи број стратегија рјешавања сукоба. Те стратегије су: игнорирање, повлачење, превласт, изглађивање, компромис и суочавање. Која ће стратегија бити одабрана, највише зависи о томе какво значење приписујемо међусобним односима страна у сукобу, као и постизању својих циљева. У сваком случају, желимо да потврдимо могућност решавања конфликта и укажемо на неке од начина превазилажења стања сукоба, како одређени друштвени односи не би ушао у фазу кризе, стања за чије разрешење треба много више спремности и енергије. Превасходно желимо да сугеришемо размисавање о поправљању комуникације међу странама у сукобу, а пре свега о преговарању као специфичном комуникацијском процесу којим се постиже компромис.

Ако до кризе ипак дође, она може да се реши (борба до победе), разреши (компромис), поништи (игнорисање) или отклони (промена природе ентитета или околности). Модел „борба до победе“ подразумева пораз супарничке стране и не може да представља добру основу за успостављање односа сарадње као односа новог квалитета. „Игнорисање“ значи непредузимање никаквих корака да се проблем отклони, већ се заснива на надању да ће криза престати сама од себе. „Промена природе ентитета“ чији су односи запали у кризу могућа је, али се ретко догађа, као и „промена околности“, ширег друштвеног и међународног контекста у којем се сукоб одвија. Поготово је тешко да се реализују истовремено и једна и друга промена, што је најповољније са становишта елиминисања сукоба. Преостаје да је **компромис** један од изгледнијих начина за третирање сукоба и криза – компромис као сублимат преговора.

Комуницирање међу људима представља један од видова социјалне интеракције. Ради се о интерперсоналном и међугрупуном процесу размене вербалних и невербалних знакова потреба, интереса, осећаја, идеја, мишљења, ставова, знања итд. Поред међуљудске димензије целовит процес комуницирања још подразумева однос околине према људима и њихов однос према околини. Наука која покрива све садржаје и форме споменута три глобална дела комуницирања јесте комуникологија. Може да се каже да је комуникологија интердисциплинарна наука која своје корене има у реторици, граматичи, филозофији, социологији, психологији, лингвистици, а у савремено доба још неким наукама и вештинама као што су информатика, психоанализа, неурологија итд.⁷

Као врста интеракције која се реализује симболима и/или сигнаlima упућеним од стране једног према другом учеснику, комуникација међу људима заслужује изузетну пажњу свих актера безбедносних процеса, односно потенцијалних и актуелних учесника у решавању сукоба и криза.

Комуникације по садржају могу да означавају наређења, предлоге, мишљења и обавештења. Са аспекта путева комуникација говори се о вертикалним, хоризонталним, дијагоналним и циркуларним комуникацијама. Вертикалне комуникације се одвијају смером место одлуке - место акције и обрнуто. Занемаривање комуникације одоздо навише доводи често до неинформисаности виших управљачких структура, односно претпостављеног (војска, полиција и сл.). Тако се дешава да због низа хијерархијских степеница или кадровских слабости долази до прескакања појединих инстанци. На дужи рок ово су знаци да су промене у руковођењу неопходне.. Хоризонтални путеви су комуникације у истом нивоу и оне су неопходне за рад тимова и координацију свих функција. Дијагонални путеви комуницирања служе за пренос захтева за акцију. Циркуларне комуникације су обавештења, извештаји или упуте упућене свим запосленима или групи.

Комуникација настаје разменом информација. Овисно о типу информација које обухватају, комуникације могу да се расподеле у следеће врсте⁸:

– *Формалне и неформалне комуникације.* Формално комуницирање је утврђено и регулисано прописима институција. За разлику од формалног комуницирања, основа неформалног комуницирања је не-

⁷Шире - У.Еко: Култура – информација - комуникација, Нолит, Београд, 1973

⁸О наведеним садржајима, путевима и врстама комуникација видети шире – З.Томић: Комуникологија, Филозофски факултет Универзитета у Београду, Београд, 2000; Т.Мандић: Комуникологија – психологија комуникације, треће издање, Грмеч - Привредни преглед, Београд, 2001; М.Марковић: Пословна комуникација, Клио, Београд, 2003; Р. Тодосјевић, М. Бабић, Е. Ахметагић, Р. Пенезић: Менаџмент, Алеф, Нови Сад, 1994

формална структура која постоји у свакој заједници. Она се базира на постојећим међуљудским односима. Циљеви неформалне комуникације су у складу са циљевима формалне комуникације. Између њих постоји синхронизација. Формално комуницирање се обавља преко усмених обавештења, радних састанака, записника, итд. Неформалне комуникације су најчешће усменог карактера.

– *Интерне и екстерне комуникације.* Интерне комуникације повезују све управљачке активности у институцијама. Зато интерно комуницирање има посебан значај са становишта интегрисања различитих активности у процесу доношења, спровођења и контролисања остварених одлука. Међутим, поједини делови сваког пословног система могу поседовати одређени степен самосталности. Јединствен циљ функционисања институције намеће потребу усклађивања њихових међусобних активности. Улога интерних комуникација са овог аспекта треба да онемогући појаву девијација у процесу функционисања институција или појаву ентропије система. Али институције не функционишу у статичким условима. Њихово окружење намеће потребу за комуникацијом: систем - окружење. То су екстерне комуникације. Оне омогућују доношење екстерних информација. На тај начин побољшава се квалитет комуникација у целини: доношење одлука, њихово спровођење, контрола остваривања, итд.

– *Директне и индиректне комуникације.* Директне комуникације се обављају „лицем у лице“. То може да буде говором, мимиком, гестовима. За индиректно комуницирање користе се писани текстови, усмене поруке, итд. Директно комуницирање је много ефикасније. На овај начин се најбрже преносе информације и превазилазе неспоразуми. Ипак, базичне информације се најчешће преносе коришћењем индиректних облика - писани текстови, документа.

– *Једносмерне и повратне комуникације.* Једносмерне комуникације представљају такав облик у којем су учесници подељени тако да једни шаљу информације, а други их примају. У питању је релација: давалац информације - прималац информације. Повратне информације су од значаја за оцену остварених резултата, као и унапређење система у целини.

– *Прописане и слободне комуникације.* Прописане комуницирање утврђује ко од кога добија информације, коме их шаље, коме и да ли упућује повратне информације. Ово је облик формалног комуницирања. Овде су заступљене следеће повратне релације: доносилац одлуке - руководилац, руководилац - извршилац, извршилац - извршилац. Слободне комуникације се одвијају у току радног дана, а у вези са обављањем послова.

– *Паралелне и узастопне комуникације.* Ова подела може да се схвати двојачко. Прво, да комуникационим релацијама циркулише истовремено и паралелно, у истом смеру, више различитих информација; или су информациони канали пројектовани тако да се информа-

ције могу слати једна за другом - узастопно. Као друго, да комуникационим каналима циркулишу информације у оба смера узастопно. То значи да се најпре успоставља релација пошиљалац - прималац, а затим прималац – пошиљалац, и тако наизменично.

Поједностављено говорећи, комуникација подразумева постојање саме **поруке**, онога ко је шаље – **пошиљача**, онога ко је прима – **примаоца**, канал или **медиј** којим се шаље, **однос** између оног ко шаље и ко прима, **ефекат** поруке. При свему томе, јављају се процеси познати као кодовање (на страни пошиљача) и декодовање (на страни примаоца). Свему је потребно додати компоненту повратне спреге, што са друге стране доводи до тога да модели губе своју линеарност и постају кружни, односно спирални. Појам повратне спреге односи се на неки процес преко ког комуникатор добија информацију о томе да ли је и како је прималац примио поруку. Преговарач је увек комуникатор, односно говорник који „има сложен задатак: како да поруку и значење пренесе у жељеном контексту до примаоца. Он треба да пронађе систем знакова који ће кореспондирати са најширом публиком и допринети јасном, конкретном, реалном и објективном пласману поруке. Повратна реакција (feedback) је показатељ степена разумевања.“⁹ Савремена интернет-комуникација даје огроман допринос мултипликовању преговачких покушаја и повољних резултата. Општа претпоставка функционалнијег комуницирања у ентитету јесте доследност да се што тачније изразе не само циљеви одашиљача информације већ и да се схвате и објасне очекивања прималаца. Доследност укључује спремност суочавања са неразумеванима и неспоразумима, држање под контролом целог информационог тока како би се обезбедило оптимално деловање актера сукоба.

Током сваког друштвеног сукоба по правилу страда комуникација, било међу људима као појединцима или међу народима. Тиме се она исказује као најосетљивији део међуљудских односа. Комуникација се у овом контексту може сматрати чиниоцем утицаја на свест и ставове партнера или јавног мњења, чиниоцем интеграција и чиниоцем решавања сукоба. Да се комуникације не би потпуно прекинуле (или да би се наново успоставиле, ако су биле прекинуте) улази се у поступак преговарања. Сложеност мреже комуникација експлицира велики број животних ситуација у којима може да дође до конфликта, а онда и потребе за њиховим разрешавањем путем преговора.

Преговарање

Преговарање је основно средство дипломатије и других начина мирног решавања сукоба и криза. Шире посматрано, преговарање представља комуникацијски процес, примењив у великом броју зва-

⁹ М.Марковић: Пословна комуникација, Клио, Београд, 2003, стр.15

ничних и незваничних прилика, углавном кориштен ради унапређења односа између субјеката преговарања. Преговорима се најављује завршетак сукоба и евентуално отпочињање сарадње. Они по правилу представљају прву међусобну активност страна у сукобу, односно први њихов контакт у којем нема сукоба. Покушај одређења суштине преговарања поред начина да се представи шта та појава јесте употпуњује се сазнањем шта она није. Наиме, сукоб се не може увек разрешити преговарањем, него неким другим средствима. Зато је потребно да се уочи разлику између преговарања и замена за преговарање, као што су: убеђивање, попуштање, принуда, издавање налога, арбитража и сл.

Преговарачким процесом се уклања или бар ублажава антагонизам. Његове карактеристике подразумевају сучељавање носилаца супротних тежњи. Једино у случају тоталног антагонизма – игра с нултом сумом (Јакуб Карпински), не улази се у процес преговарања јер се процјењује да сваки добитак за једну страну аутоматски представља губитак за другу. У сваком случају, најлошији преговори су незапочети преговори. Многи су спремни преговарање назвати само техником која доприноси постизање вишег квалитета односа међу људима. Чак и тако схваћено, односно сведено само на вештину, преговарање заслужује пуну пажњу истраживача. Ипак, реалније је преговарање сматрати вишим квалитетом односа. Једино путем преговора се може стићи до стања обостраног задовољења реалних интереса.

Право је сваког субјекта друштвене заједнице да оствари властите интересе. То неминовно доводи до честих сукоба појединачних интереса. Споразумно разрешавање тих сукоба, као последица паметног преговарања, доводи до успеха у послу, до квалитетнијих породичних односа, до бољих међугрупних односа, до повољних међународних односа и сл. Зато се сваки учесник у процесу преговарања мора одрећи нечега да би и друга страна нешто добила. Сви резултати преговарања не могу успешно да се премере у бинарном систему *добитак – губитак*. Истраживачи показују да ово вредносно одређење ипак захваћа неке кључне категорије статуса људи и целих народа, као што су финансијски добитак/губитак, територијални добитак/губитак и сл. Шошона Зубов са *Harvard Business School* тврди да је осамдесетих година двадесетог века, након дугог периода менаџерске доминације у корпорацијама, почела да пропада строга хијерархија, и то највише због глобализације и информатике. То је наводи на закључак да надмени представљају симбол прошлих корпорација, а будућност припада онима који овладају интерперсоналним вештинама.¹⁰ Слично може да се тврди за све друге актере друштвеног живота, што умеће преговарања кандидује за веома значајну особину носила-

¹⁰ О овом приступу шире видети у књизи – Зубофф Схосхона: Ин тхе Аге оф тхе Смарт Масхине, Басиц Боокс, Нењ Џорк, 1991

ца јавних и других послова. У литератури може да се нађе забрињавајући података да „у 80 посто авионских несрећа, пилоти су правили грешке које су се могле исправити да је посада сарађивала“.¹¹ У свим тим случајевима недостајало је нешто од онога што називамо тимски рад, отворена комуникација, сарадња, слушање и уважавање туђег мишљења. Од суштинске је важности за процес преговарања да он не сме да поприми карактеристике „два паралелна монолога са повременим збуњујућим укрштањима“¹², што се веома често догађа. Да би се то што ређе догађало, потребно се едуковати у области преговарања и других вештина комуницирања. На успех у преговорима не може да се рачуна без разумевања значаја преговарања и потребе за избором преговарања као средства.

Преговарање се учи, као свака друга вештина. Онај ко то схвата и ко се на одговарајући начин припреми за преговарачку ситуацију може да рачуна на успех, јер оно што је на нижем нивоу повод за најдивљачкије конфликти и паничне буре афеката то се, посматрано са вишег нивоа личности, јавља као непогода у долини гледана са врха високог брега. Тиме олуји није ништа одузето од њене реалности, али човек није више у њој, него изнад ње.¹³

Преговарање је процес током којег испуњавамо одређене услове да бисмо добили оно што желимо од људи који траже нешто од нас. То је процес решавања сукоба између двеју или више страна када обе или све стране у спору прилагођавају своје захтеве како би дошле до узајамно прихватљивог компромиса. Још може да се каже да преговарање представља усаглашавање идеалног исхода са достижним исходом. Покушај сажимања наведених елемената доводи нас до следеће дефиниције: **преговарање је комуникацијски процес између двоје или више учесника, који настоје да успоставе нови однос међу собом, односно ентитетима чије интересе репрезентују, на мирољубив начин.**

Од преговора се не може очекивати превише. Тој активности и њеним досезима потребно је дати реалне димензије. Класици у овој области, аутори већег броја књига, Роџер Фишер (Roger Fisher) и Вилијам Ури (William Ury) у једној од њих износе мишљење да разлог зашто се уопште преговара јесте тај, да се постигну нешто боље резултате од оних који се могу постићи без преговарања.¹⁴ Зато, улазећи у процес преговарања треба бити свестан предности и ограничења те људске активности.

¹¹ Видети – Д. Големан: Емоционална интелигенција, Превела с енглеског Јелена Стипчевић, Геопоетика, Београд, 2002, стр.141

¹² Т. Мандић: Комуникологија – психологија комуникације, треће издање, Грмеч - Привредни преглед, Београд, 2001, стр.276

¹³ Ј. Јакоби: Психологија Карла Густав Јунга, Превод са немачког Зоран Р. Јовановић, Београд, Дерета, 2000, стр.194

¹⁴ Р. Фисхер , Њ. Ури (Њитх Бруце Паттон, Едитор): Геттинг то Исес – Неготиатинг ан агреемнт њитхоут гивинг ин, Аррон Боокс Лимитед, Лондон, 1997, п.121

Користите свако своје преговарачко искуство да бисте ојачали властиту позицију у новом процесу. Навикавајте се на преговарање. Учешћем у тим процесима испирате своје склоности ка самовољи, које вам сметају да постигнете успјех. Учећи се преговарању, ви озбиљно радите на снажењу својих демократских друштвених назора.

Церар Нирнберг у свом познатом раду Уметност преговарања (The Art of Negotiating), који је први пут штампан 1968. године, а до данашњих дана представља незаобилазан извор информација о овој важној области живота, бави се структуром и распоредом потеза у теорији потребе за преговарањем. Његова матрикс-схема¹⁵ састоји се од 126 (7 x 3 x 6) појединачних коцки од којих се свака односи на другачију преговарачку ситуацију. При томе, свака од генералних ситуација може даље да се дели на подгрупе. Матрикс-схема је настала комбиновањем три корпуса фактора, као што су потребе (физиолошке или хомеостатичке потребе, безбедносне и сигурносне потребе, потребе за љубављу и припадношћу, потребе за поштовањем, потребе за самодоказивањем, потребе за знањем и разумевањем и естетске потребе), нивои приступа преговорима (интерпесонални – преговарање између појединаца, интерорганизациони – преговарање између организација, искључујући нације, интернационални – преговарање између нација) и врсте примене (преговарач ради за потребе супарника, преговарач дозвољава супарнику да ради за његове потребе, преговарач ради за сопствене и супарникове потребе, преговарач ради против сопствених потреба, преговарач ради против потреба супарника, преговарач ради и против сопствених и против супарникових потреба).

Унаточ намерама, реално живимо у условима сукоба различите природе и различитих интензитета. Ипак, сваки конфликт може да се преобратити у компромис. Само, на томе треба да се ради. Потребно је преговарати на тему која је у суштини сукоба. Психологија и политика силе доводе до тријумфа једне и пораза друге стране у сукобу. А онда све из почетка: нови сукоб и нови тријумф или пораз.

До правог излаза из сукоба или кризе долази се преговарањем. Преговори подразумевају постојање слободне воље сваког од учесника да се укључи у преговарачки процес. Само успешно преговарање омогућава да сви учесници, у извесном смислу, буду победници. Зато у околностима када је потребан узајамни пристанак, кад је исход неизвестан, кад је то једини начин да добијемо оно што желимо, кад улог оправдава наше време и напоре, приступамо преговарању. У неким ситуацијама игноришу се могући досези преговарачке праксе на начин да се не показује довољна брига ни за сопствене интересе нити за интересе друге стране у сукобу. Услед таквог односа према интере-

¹⁵ Г. И. Ниренберг: Уметност преговарања, ИИ издање, Грмеч - Привредни преглед, Београд, 2000, стр.139

сима они не успевају да се развију у правом смислу. Тада је реч о повлачењу једне стране, специфичном комуникацијском механизму, када проблем „наставља да постоји, односи између страна у конфликту могу да се све више погоршавају, а да та страна ипак не предузима ништа да се конфликт испољи и почне да решава“.¹⁶

У случају активистичког односа према решавању конфликта, без обзира о ком нивоу приступа (интерперсонални, интерорганизациони, интернационални) или врсти проблема је реч, могу да се уоче два основна начина преговарања. Први начин је у теорији познат као позиционо погађање. Карактерише га то да се проблем решава тако да постаје основ за нове конфликте. Појавни облици овога метода је-су попустљив и крут стил.

Сасвим другачији приступ представља принципијелно преговарање које доводи до решења конфликта.¹⁷ Принципијелан стил преговарања одликују следеће четири особине:

- Одвојити људе од проблема;
- Усредсредити се на интересе, а не на позиције;
- Пронаћи узајамно корисне опције;
- Инсистирати на примени објективних мерила.

Без обзира да ли је реч о међународним сукобима, интерперсоналним сукобима, па чак и о сукобима с терористима, многи истраживачи пренаглашавају објективну страну конфликта, сматрајући да актер у сукобу може или да победи или да све изгуби. У складу с тим, рачуна се на фиксирану добит победника. Уравнотежени приступ анализи конфликта изискује узимање у обзир и субјективне димензије, која проистиче из неразумевања супротстављених страна. Отклањање препрека у комуницирању између страна у сукобу најчешће открива могућност да се задовоље интереси обе стране, само на нешто нижем нивоу од максималног.¹⁸

Закључак

Сукоби и кризе представљају стања прекида ефективног и позитивног начина комуницирања између двеју страна. Бројни су узроци успостављања таквих односа. Међутим, превасходно их треба тражити у разликама које постоје између људи као индивидуа. Њихове персоналне карактеристике, припадност групама или статусна позиција утичу на њихово понашање у процесу комуницирања. Разлика у мишљењима, неспоразуми и сукобљавања резултирају из карактеристи-

¹⁶ Д. Попадић (приредио): Увод у мировне студије, Група Мост, Београд, 2000, стр. 21

¹⁷ Извор – R. Fisher, W. Ury (With Bruce Patton, Editor): *Getting to Yes – Negotiating an agreement without giving in*, Arrow Books Limited, London, 1997, p.13

¹⁸ Видети – П.А. Цыганков: „Джон В. Бертон о конфликтима и сарадничестве в мировом обществе“, у: Теория международных отношения, Гардарики, Москва, 2002, с. 349

ка сваке личности, а разлике у темпераменту утичу да се несигурност или агресивност испољавају у различитим понашањима. Томе треба додати и дејства предрасуда и стереотипа. Уколико, унаточ свему, овлада свест о томе да акутни сукоб или кризу треба разрешити до-стизањем узајамно прихватљивог споразума, улази се у процес прего-варања.

У теоријском смислу може се сматрати да целовит преговарачки процес има три основна дела. То су иницијација, припрема и реализа-ција.

Превентивно преговарање, пре него дође до сукоба или кризе, по правилу даје добре резултате. Да би се установило с ким, о чему и ка-да је потребно преговарати, да би се предупредио сукоб или криза, неопходно је редовно вршити квалитетне анализе животног циклуса кроз који пролази извесни ентитет (појединац, група, држава). Из та-кве анализе увек произилазе корективне мере развоја, међу којима се често нађу иницијативе за превентивне преговоре или оне којима је потребно да се разреши већ започети сукоб или криза.

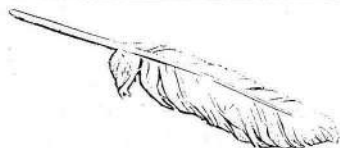
Након одлуке о отпочињању преговора и прихватања друге стра-не да учествује у том процесу, улази се у период припрема. То је при-лика да свака од страна именује свој преговарачки тим или прегова-рача појединца. Онај ко се нађе у таквој улози треба да учини све ка-ко би овладао темом о којој ће да се преговара, да потпуно разуме су-штину интереса које током преговора треба да заступа, да процени најбољи могући исход за своју страну и да установи границу испод ко-је се налазе неприхватљиви предлози споразума.

Сама реализација или оно што се често назива преговорима у ужем смислу, даје прилику преговарачима да кроз фазе увода, инфор-мисања, аргументисања и споразумевања дођу до компромисног ре-шења, односно могућности да обе стране задовоље по део својих ин-тереса. Прилике у којима нема победничке ни губитничке стране представљају квалитетно разрешавање сукоба или кризе и извесну гаранцију да се тако лако не могу поновити, тј. да се односи ентитета, бар неко време, могу наставити несметано.

Литература:

1. Цыганков П. А. (сост., науч. ред. и комент.): Теория международных от-ношений, Гардарики, Москва, 2002.
2. Coser L.: *The Functions of Social Conflict*, Free Press, New York, 1956.
3. Дамонд Ц., Беин Б. (приредили): Пословна етика, Цлио, Београд, 2001.
4. Fisher R., Ury W. (With Bruce Patton, Editor): *Getting to Yes – Negotiating an agreement without giving in*, Arrow Books Limited, London, 1997.
5. Gurr T. R. (ed.): *Handbook of Political Conflict – Theory and Research*, Free Press, New York, 1980.
6. Ковачевић Ж.: Међународно преговарање, Филип Вишњић, Београд, 2004.

7. Мандић Т.: Комуникологија – психологија комуникације, треће издање, Грмеч - Привредни преглед, Београд, 2001.
8. Miyata С.: Speaking Rules, Pembroke Publishers Limited, London, 2001.
9. Ниеренберг, И. Г.: Уметност преговарања, II издање, Грмеч – Привредни преглед, Београд, 2000.
10. Попадић Д. (приредио): Увод у мировне студије, Група Мост, Београд, 2000.
11. Стојановић Р.: Сила и моћ у међународним односима, Радничка штампа, Београд, 1982.
12. Субошић Д.: Ослобађање талаца, Глосаријум, Београд, 2003
13. Ury W.: Kako izbjeći „Ne“ – pregovaranje s nepopustljivima, Zagreb, Durieux, 1994
14. Watkins M., Rosegrant S.: Breakthrough International Negotiation – How Great Negotiators Transformed the World's Toughest Post-Cold War Conflicts, Jossey-Bass, San Francisco, 2001
15. *The Journal of Conflict Resolution*, www.jstor.org

United Nations Collective Security System Reform – Meaning and Scope of the Ongoing Process

by Milan Opačić, Ph.D.

This year the Organization of the United Nations (UN) celebrates the 60th jubilee of its existence and its dedication to ultimate goals, principles and values that back on June 26, 1945, on signing the UN Charter, their original member states committed themselves to at the International Foundation Conference in San Francisco. Adopting the UN Charter, the UN founder states committed themselves to work together to preserve the international peace and security, develop friendly relationships based on observing the equality and self-determination of peoples, establish the international cooperation through resolving international social, cultural, or humanitarian issues, as well as through supporting and developing the observance of human rights and basic freedoms for all people, regardless of race, sex, language, and religion.

Key words: Reform, system, collective security, UN Charter, preventive military action, Security Council, review, efficiency.

Information Security – Component of National Security

by Lieutenant Colonel Stevan Sinkovski, B.Sc., Eng.

In the contemporary society, the information security is a component of the national security. Defining the notion of security and the notion of information security, the author presents basic postulations of the general science of security and the theory of information warfare. Information security appears not only as one of the forms of security but also as a cross-section of all other forms of security in which the information technologies occupy an important place. In this context, presented is the relationship of information, economic and military securities and the manner of protecting the US information infrastructure.

Key words: Security, information security, information warfare, information superiority, information operations, information support, information security model, information support model, national security, critical infrastructure, information infrastructure protection.

Theoretical Aspects of the Civilian Control of the Army

by Slobodan Todorčić, Ph.D.

The paper addresses theoretically two existing concepts of civilian control of the Army: subjective civilian control in different historical forms, and objective civilian control, diametrically opposed to the former one and existing under the conditions of autonomous military professionalism. The subjective form of the civilian control had up to a little while ago been the only form of the civilian control and was exercised through the capacity and superiority of certain civilian groups and institution (special classes, government institutions and constitutional forms of political regime). Its substance is reflected in non-recognition of the autonomy of the military profession and the military domain in general. The objective civilian control insists on the development of the military professionalism, professional competence, military virtues, and ideals. Thus, a specific standard of the civilian control is achieved, which is politically neutral and which may be accepted by all civilian groups and layers.

The paper also examines the experiences of some transition countries (Slovenia and Bulgaria), assuming them being relevant for our normative-legal regulations and practice.

Key words: Civilian control of the Army, military profession, military control, civilian authorities, civil-military relations, military security, officer corps.

„Operations Other than War“ – Form of Threat Posed to the Small Countries' Security

by Colonel Zdravko Zeljković, M.A. (Ret.)

The paper discusses the genesis of the syntagm “special war” and its transformation into a “low-intensity conflict” doctrine, and then into the “operations other than war”, as methods of applying force in international relations and one of the forms of threatening the small countries' stability. Elaborating on the Section *Operations* of the Field Manual FM-100-5, it addresses four basic types of “low-intensity conflict” in which the US Armed Forces have been involved: support to insurgency and counterinsurgency operations; anti-terror operations; peacekeeping operations, and peacetime contingency operations. All these forms of the “operations other than war” and the forms they used to have (“special warfare”; “low-intensity conflict” doctrine) have been tried on the former Socialist Federal Republic of Yugoslavia (Socialist Republic of Yugoslavia) and its peoples, the Serbian one in particular.

Key words: Operations other than war, special warfare, low-intensity conflict doctrine, peacetime contingency operations, security, terrorism, insurgency and counterinsurgency operations.

Importance of Negotiations in Managing the Conflicts and Crises

by Željko Ivaniš, Ph.D., Assistant Professor

Negotiating skills have been used in diplomacy and overall correspondence in the area of international relations. However, this sort of communication between people in day-to-day private and public living has been gaining ever-greater significance. It is particularly important for specific international communication standards to be applied in an extremely sensitive domain as the security. The cold war having ended, the security of any individual, any state, and the entire international community has not been threatened any more by solely military threats, but also by many other risks recognized as natural disasters, unintentionally or intentionally caused accidents, negligence towards the environment, diseases, economic crisis, social issues, forced migrations, organized crime, terrorism, and the similar. Provoked by all aforementioned security challenges, conflicts and crises frequently occur. This paper represents an effort to establish a new matrix of relationships in the security domain (since long governed by intolerance and lack of a feeling for compromise), so as to help resolve even the most complex issues through peaceful, and not through violent, means – by negotiations, and not by arms.

Key words: Communication, negotiations, diplomacy, compromise, security, conflicts, crises.

Réforme du système de sécurité collective de l'OUN – l'idée centrale et les portées du processus en cours

Dr Milan Opacic,

Cette année, Organisation des Nations Unies (OUN) va fêter solennellement 60. Anniversaire de son fondation et des activités internationales. Ce sera une occasion originale pour se souvenir des succès importants qui ont été réalisés par ONU dans le domaine de développement socio-économique, amélioration des droits de l'Homme, sauvegarde de paix et de sécurité internationales, mais aussi une critique des manques et des défaites. Dans le processus de notation des activités de l'ONU dans le domaine de perfectionnement du système de sécurité collective, fondé à la base de la Charte de l'ONU, on voit deux dont la valeur mérite une attention particulière: la première est une tentative non-réussie de création des forces armées permanentes, abandonnée en 1947; la deuxième concerne la Résolution „Unifiés pour la paix“ de 1950, traitent l'établissement temporaire d'un mécanisme supplémentaire pour l'application de force militaire collective qui sera réalisé dans les cas de destruction partielle de la paix internationale. Durant la 58. session ordinaire de l'Assemblée générale de l'ONU, à propos des critiques répandues concernant le vieillissement du système de sécurité collective, prévu par le Chapitre VII de la Charte de l'ONU, ainsi que des critiques au point de vue légitimité et application des actions préventives, militaires, on a formé une commission soit-disant Groupe d'Experts de Secrétaire Général de l'ONU, qui a eu comme devoir de faire des recherches et de préparer la proposition et la recommandation concernant les menaces globales, les challenges et les changements possibles dans le système de sécurité collective. Ce groupe d'experts, après un an de travail, avait terminé son document et a renseigné les membres de l'ONU par un texte qui a été nommé, après la discussion, la Résolution de l'Assemblée Générale A/59/565. Dans l'annexe de cette résolution, il y avait le document entier du groupe d'experts mentionné, ce que servait comme la base pour les consultations des membres de l'ONU dans le processus de détermination de nouvelles propositions et recommandations liées à la question de réforme du système de sécurité collective. Dans cette étude profonde, de nombreux aspects du système de

sécurité collective sont étudiés et recherches très sérieusement et surtout au point de vue application de mécanisme de l'action préventive, collective, militaire de l'ONU en vue de sauvegarde de la paix et de sécurité collective; réforme de la structure de l'organisation mondiale, en particulier des principes, critères, variantes de l'engagement du Conseil de sécurité et formation de certains organismes nouveaux en vue d'augmentation de l'efficacité de travail de l'ONU dans de nouvelles conditions; révision formelle de certains articles de la Charte de l'ONU qui sont hors de réalité soit à cause de leur nonfonctionnement, soit à cause des circonstances internationales changées et selon les propositions faites dans le document. Dans l'étude on voit pas, cependant, des réponses aux nombreuses questions posées de fonctionnement réelle et de l'efficacité même du système changé de sécurité collective. De tout cela on parlera durant la session solennelle de 60. Anniversaire de l'ONU qui aura lieu en automne de l'année 2005, quand il sera mise en discussion tout ce qui est en disonibilité de l'humanité au point de vue sécurité collective et le futur sûr.

Mots clés: réforme, système, collective, sécurité, Charte de l'ONU, préventive, action militaire, Conseil de Sécurité, révision, efficacité.

Sécurité informatique – composante de la sécurité nationale

Lieutenant-Colonel Stevan Sinkovski, ing. dipl.

Dans la société moderne, la sécurité informatique est une composante de sécurité nationale. Dans le cadre des explications du terme de sécurité informatique on offre des données de base de la science générale de sécurité et de la théorie de la guerre informatique. La sécurité informatique apparait non seulement comme une forme de sécurité mais aussi comme l'ensemble de tout autres formes de sécurité dans lesquelles des technologies informatiques prennent une place importante. Dans ce contexte on montre le rapport entre des sécurités informatique, économique et militaire et la façon d'organisation de l'infrastructure informatique des EUA.

Mots clés: sécurité, sécurité informatique, guerre informatique, supériorité informatique, opérations informatiques, sûreté d'actions informatique, modèle de sécurité informatique, modèle desureté d'actions informatique, sécurité nationale, informatique critique, protection de l'infrastructure informatique.

Aspets théoriques du controle civile se l'armée

Dr Slobodan Todoric

Dans cette oeuvre on étudie deux conceptions existantes du controle civile de l'armée: controle civile subjectif dans des formes historiques différentes, et controle civile objectif qui se distingue de façon diamétrique du premier et existe dans des conditions du professionalism

militaire autonome. Le contrôle civil dans le sens subjectif a été la seule forme du contrôle civil jusqu'à maintenant et il s'est exprimé par la supériorité et capacité des groupes et des institutions civiles déterminés (classes, institutions gouvernementales particulières et formes constitutionnelles du régime politique). Son idée principale est vue dans la négation du professionnalisme militaire autonome et des sphères militaires en général. Le contrôle civil objectif instite sur le développement de professionnalisme militaire, compétence professionnelle, qualités militaires et idéaux. Par cela on réalise un standard concret du contrôle civil qui est de point de vue politique neutral et accepté par tous les groupes civiles et les classes.

Dans le travail on fait une analyse aussi des expériences de certains pays en transition (Slovénie, Bulgarie), en partant de fait qu'elles sont relevantes pour notre régulation juridique et normative et aussi pour la pratique.

Mots clés: Contrôle civil de l'armée, profession militaire, contrôle militaire, pouvoir civil, rapports civico-militaires, profession militaire, sécurité militaire, corps des officiers.

„Opérations différentes de guerre“ – forme de menace de sécurité des petits pays

Mr. Zdravko Zeljkovic, Colonel en retraite

Dans cette oeuvre l'auteur étudie la genèse de sintagme „guerre spéciale“ et sa transformation en doctrine „conflit de basse intensité“, puis „opérations différentes de guerre“, comme une méthode de l'application de puissance dans les rapports internationaux et comme une forme de menace de sécurité des petits pays. En développant la chapitre „Opérations“ dans le manuel FM-100-5, on étudie quatre types de base du „conflit de basse intensité“ dans lesquels les forces armées des EUA participent: appui des actions rebèles ou contrerebèles; combat contre le terrorisme; opérations de maintien de la paix et opérations durant la paix (contingencies). Toutes formes des „opérations différentes de guerre“ et de formes précédentes („guerre spéciale“, doctrine du „conflit de basse intensité“) sont vérifiées contre l'ex RSFY (RFY) et contre ses peuples, en particulier le peuple serbe.

Mots clés: „opérations différentes de guerre“, „guerre spéciale“, doctrine du „conflit de basse intensité“, „opérations durant la paix (contingencies)“, „sécurité, terrorisme, actions rebèles et contrerebèles.

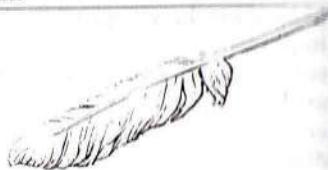
Importance de négociation durant la résolution des conflits et des crises

Dr Željko Ivanis, docent

L'art de négociation est utilisé dans la diplomatie et la correspondance entière dans le domaine des rapports internationaux.

Cependant, on voit l'importance de ce type de communication entre les gens dans la vie privée et publique de plus en plus accentuée. Il est important en particulier que les standards internationaux de communication soient appliqués dans un secteur extrêmement fragile qui est la sécurité. Après la „guerre froide“, sécurité des individus, des états et de la communauté internationale entière n'est plus menacée par les dangers militaires en premier lieu, mais par autres risques qui sont les catastrophes naturelles, accidents provoqués par hasard ou exprès, rapport sans responsabilité envers l'environnement, maladies, crises économiques, problèmes sociaux, migrations forcées, criminalité organisée, terrorisme etc. A la base de tout cela on voit souvent les conflits et les crises éclatés. Cet article représente un effort dirigé vers la construction d'un modèle des rapports dans la sphère de sécurité (ou depuis longtemps il y avait non-tolérance et non-existence de sens pour le compromis), de façon que les problèmes les plus complexes soient résolus d'une manière pacifique, non par les moyens de force – par la négociation et non par l'armement.

Mots clés: communication, négociation, diplomatie, compromis, sécurité, conflit, crise.

Die Reform des Systems der kollektiven Sicherheit der Vereinten Nationen – der Sinn und die Auswirkungen des laufenden Verfahrens

Dr. Milan Opačić

Die Organisation der Vereinten Nationen (VN) feiert dieses Jahr ihr 60. Jubiläum seit der Gründung. Dies ist der richtige Anlass für die Erinnerung an bedeutende Erfolge, die die VN im Bereich der wirtschaftlichsozialen Entwicklung, Förderung der Menschenrechte und Erhaltung des internationalen Friedens und Sicherheit erzielt haben, aber auch zum kritischen Betrachten vieler Fehler und Misserfolge. Bei der Beurteilung der Aktionen der VN hinsichtlich der Förderung und Vervollkommnung des Systems der kollektiven Sicherheit, verdienen zwei davon eine besondere Beachtung: die erste nimmt Bezug auf den erfolglosen Versuch der Erstellung der ständigen internationalen (Friedens-)Streitkräfte, der im Jahre 1947 aufgegeben wurde und die andere bezieht sich auf den mit der Resolution United for Peace im Jahre 1950 erstellten vorläufigen, ergänzenden Mechanismus zur Anwendung der kollektiven militärischen Nötigung, die in Fällen der Verletzung des internationalen Friedens angewendet werden sollte.

An der 58. Sitzung der Generalversammlung der VN und aufgrund zunehmender Kritik an dem veralterten System der kollektiven Sicherheit, das mit dem Kap. VII der VN-Charta vorgesehen wird, sowie auch aufgrund der Zweifel und Einsprüche hinsichtlich der Legitimität und der Anwendung der präventiven militärischen Aktionen, wurde eine sgn. Expertengruppe des Generalsekretärs VN gegründet mit der Aufgabe, Vorschläge und Empfehlungen über die globalen Gefahren, Herausforderungen und möglichen Veränderungen im System der kollektive Sicherheit vorzubereiten. Nachdem sie ein Jahr lang tätig war, beendete die Expertengruppe ihre Arbeit, worüber die VN-Mitgliedstaaten mit einer Resolution der Generalversammlung (A/59/565) informiert wurden. In Anlage zu dieser Resolution wurde eine umfangreiche Studie der Expertengruppe als Grundlage für die politischen Konsultationen der VN-Mitgliedstaaten und für die Definierung neuer Vorschläge und Empfehlungen zur Fragen der Reform des Systems der kollektiven Sicherheit eingereicht. In dieser Studie wurden viele Aspekte des mit der VN-Charta erstellten Systems der kollektiven Sicherheit sehr vielseitig und ernsthaft erforscht und es wurden viele Vorschläge und Empfehlungen der möglichen Reformzüge

gegeben hinsichtlich: der erneuten Definierung der politisch-rechtlichen Grundlagen des Systems der kollektiven Sicherheit, insbesondere des Mechanismus der präventiven, kollektiven militärischen Aktion der VN zur Erhaltung des Friedens und der kollektiven Sicherheit; der Reform der Struktur der Weltorganisation, insbesondere der Prinzipien, Kriterien und Varianten der Erweiterung des Sicherheitsrates und der Gründung neuer Organe zur wirksameren Arbeit der VN unter neuen Bedingungen; der formalen Revision einiger Artikel der VN-Charta, die als veraltet und überholt gelten, entweder weil sie sich als nicht funktional herausstellten, oder weil sie den veränderten internationalen Umständen und den vorgeschlagenen Veränderungen im Rahmen der Reform nicht entsprechen. In der Studie blieben die Antworten auf viele Fragen der wirklichen Funktionalität und Wirksamkeit, sogar des in dieser hinsicht reformierten Systems der kollektiven Sicherheit aus. Diesbezüglich wird eine Erklärung der VN-Mitgliedstaaten folgen in der 60. Jubiläumssitzung der Sicherheitsrates der VN im Herbst diesen Jahres (2005), wobei ihre wirkliche Bereitschaft, der Menschheit eine zuverlässigere kollektive Sicherheit und eine mehr sichere Zukunft zu garantieren, überprüft wird.

Schlüsselwörter: Reform, System, kollektive Sicherheit, VN-Charta, präventive militärische Aktion, Sicherheitsrat, Revision, Wirksamkeit.

Die Informationssicherheit als Bestandteil der nationalen Sicherheit

Oberstleutnant Stevan Sinkovski, Dipl. Ing.

In der modernen Gesellschaft stellt die Informationssicherheit einen Bestandteil der nationalen Sicherheit dar. Im Rahmen der begrifflichen Erklärung der Sicherheit und der Informationssicherheit wurden die wesentlichen Grundsätze der allgemeinen Sicherheitslehre und der Theorie des Informationskrieges gegeben. Die Informationssicherheit besteht nicht nur als eine Sicherheitsform, sondern auch als ein Querschnitt aller Sicherheitsformen für die Informationstechnologien von grosser Bedeutung sind. In Bezug darauf wurde der Zusammenhang zwischen der Informations-, wirtschaftlichen und militärischen Sicherheit und der Sicherheit der Informationsinfrastruktur in den USA dargestellt.

Schlüsselwörter: Sicherheit, Informationstechnologie, Informationskrieg, Informationssicherheit, Informationseinsätze, Informationsgewährleistung, das Model der Informationssicherheit, kritische Infrastruktur, die Sicherheit der Informationsinfrastruktur

Die theoretischen Aspekte der zivilen Kontrolle über die Streitkräfte

Dr. Slobodan Todoric

In der Arbeit werden zwei bestehenden Konzepte der zivilen Kontrolle über die Streitkräfte behandelt: die subjektive zivile Kontrolle

in verschiedenen geschichtlichen Formen und die objektive zivile Kontrolle über die Streitkräfte, die sich diametral von dem ersten unterscheidet und die in dem autonomen militärischen Professionalismus vorhanden ist. Die zivile Kontrolle in subjektiver Hinsicht bestand als die einzige Form der zivilen Kontrolle bis zur näher Vergangenheit und drückt sich durch die Fähigkeit und die übermacht entsprechender ziviler Gruppen und Einrichtungen (Sonderklassen, Behörden der Regierung und die konstitutionellen Formen des politischen Regims) aus. Ihr Wesen spiegelt sich in der fehlenden Anerkennung der Autonomie des militärischen Berufs und der militärischen Sphäre im allgemeinen wider. Die objektive zivile Kontrolle besteht auf der Entwicklung des militärischen Professionalismus, auf der professionellen Kompetenz, auf den militärischen Tugenden und Idealen. Dadurch wird ein konkreter Standard der zivilen Kontrolle erreicht, der politisch neutral ist und der von allen zivilen Gruppen und Schichten angenommen werden kann.

In der Arbeit werden die Erfahrungen einiger Staaten in Transition (Slowenien und Bulgarien) analysiert, indem man davon ausgeht, dass diese Erfahrungen für unsere rechtliche Regulative und praktische Anwendung relevant sind.

Schlüsselwörter: Zivile Kontrolle über die Streitkräfte, militärischer Beruf, militärische Kontrolle, zivile Macht, zivil-militärische Beziehungen, militärische Sicherheit.

Die Einsätze, die sich vom Krieg unterscheiden – eine Form der Sicherheitsgefährdung in kleinen Staaten

Mag. Zdravko Zeljković, Oberst a.D.

In der Arbeit erörtert der Verfasser die Genesis des Synthemas «spezieller Krieg» und ihre Transformation zur Doktrin «der Konflikt von geringer Intensität», dann zu den «Einsätzen, die sich vom Krieg unterscheiden», als Methode der Gewaltanwendung in den internationalen Beziehungen und eine Form der Sicherheitsgefährdung in kleinen Staaten. Bei der Bearbeitung des Kapitels «Einsätze» aus dem Handbuch FM-100-5 werden vier verschiedene Grundformen «des Konflikts von geringer Intensität» behandelt, in denen die Streitkräfte der USA mitwirken: die Unterstützung der rebellischen und antirebellischen Wirkung; der Kampf gegen den Terrorismus; Einsätze zur Friedenserhaltung und Friedenseinsätze («kontingens»). Sämtliche Formen der «Einsätze, die sich vom Krieg unterscheiden» und ihre früheren Formen (spezieller Krieg, die Doktrin «des Konflikts von geringer Intensität») wurden im ehemaligen SFRJ (SRJ) und an ihren Völkern, insbesondere an Serben erprobt.

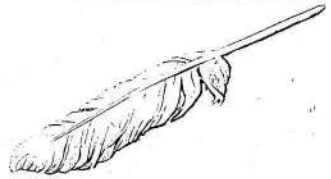
Schlüsselwörter: «Einsätze, die sich vom Krieg unterscheiden», «spezieller Krieg», die Doktrin «des Konflikts von geringer Intensität», Friedenseinsätze («kontingens»), Sicherheit, Terrorismus, die rebellische und antirebellische Wirkung.

Die Bedeutung der Verhandlungen bei der Krisenbewältigung

Dr. Željko Ivaniš, Dozent

Die Verhandlungskunst findet Anwendung in der Diplomatie und in der Korrespondenz im Bereich der internationalen Beziehungen insgesamt. Doch diese Art von Kommunikation bekommt immer mehr an Bedeutung beim alltäglichen Umgang im privaten und öffentlichen Lebensbereich. Es ist besonders wichtig, dass entsprechende internationale Standards betreffend der Kommunikation in einem extrem empfindlichen Bereich wie Sicherheit angewendet werden. Nach dem "kalten Krieg" ist die Sicherheit des Einzelnen, jedes Staates und der ganzen internationalen Gemeinschaft nicht mehr vor allem durch die militärische Bedrohung gefährdet, sondern durch viele andere Risiken, die wir als Naturkatastrophen, absichtlich oder unabsichtlich hervorgerufene Akzidente, unachtsames Verhalten gegenüber der Umwelt, Krankheiten, Wirtschaftskrisen, soziale Probleme, erzwungene Migrationen, organisierte Kriminalität, Terrorismus u.ä. kennen. Die genannten Herausforderungen für die Sicherheit führen sehr häufig zum Konflikt. Dieser Artikel stellt einen Versuch dar, eine neue Matrix der Beziehungen im Bereich der Sicherheit zu erstellen (wo in einem langen Zeitraum Intoleranz und kein Gefühl für Toleranz herrschte), so dass die höchst komplizierten Probleme auf eine friedliche Weise und nicht durch Mittel der Gewalt – mittels Verhandlungen und nicht mit Waffen gelöst werden können.

Schlüsselwörter: Kommunikation, Verhandlung, Diplomatie, Kompromiss, Sicherheit, Konflikte, Krisen.

Реформа системы коллективной безопасности ООН – СМЫСЛ И ВОЗМОЖНОСТИ НАЧАТОГО ПРОЦЕССА

Д-р Милан Опачич

В этом году Организация Объединенных Наций (ООН) торжественно отметит 60-ую юбилейную годовщину своего существования и деятельности. Этим предоставится настоящая возможность напомнить о значительных успехах, достигнутых ООН в области экономическо-социального развития, совершенствования человеческих прав и сохранения международного мира и безопасности, но также и о критическом пересмотре многих промахов и неудач. При оценке акций ООН в области достройки и совершенствования системы коллективной безопасности, предусмотренной Уставом ООН, две заслуживают особое внимание: первая относится к неудачной попытке формирования постоянных международных вооруженных (миротворческих) сил, покинутой еще в 1947 году, а вторая относится к установленному Резолюцией „Унифед фор пеаце“ из 1950 года временному, дополнительному механизму для применения коллективного военного принуждения, который будет использоваться в случае нарушения международного мира. На 58 очередной сессии Генеральной Ассамблеи ООН, в связи со все обостряющимися критиками на счет устарелости системы коллективной безопасности, предусмотренной Главой VII Устава ООН, а также в связи с недоумениями и примечаниями в отношении законности и применения превентивных, коллективных военных акций, создана т. наз. Экспертская группа генерального секретаря ООН, которой доверена задача исследовать и подготовить предложения и рекомендации по глобальным угрозам безопасности, вызовам и возможным реформаторским изменениям в системе коллективной безопасности. После одного года Экспертская группа закончила свою работу, а чем члены ООН проинформированы в отдельной резолюции Генеральной Ассамблеи (A/59/565). В приложении указанной резолюции дается и обширная научная работа Экспертской группы, представляющая собой основу для политических консультаций членов ООН и определения предложений и рекомендаций, связанных с вопросами реформы системы коллективной безопасности. В указанном научном труде весьма всесторонне и серьезно исследуются многие аспекты сис-

темы коллективной безопасности, предусмотренной Уставом ООН, а также излагаются предложения и рекомендации возможных реформистских мероприятий, связанных с переопределением политическо-правовых основ системы коллективной безопасности, в частности механизма превентивы коллективной военной акции ООН, с целью сохранения мира и коллективной безопасности; реформированием структуры мировой организации, в частности принципов, критериев и вариантов расширения Совета Безопасности и формирования некоторых новых органов, с целью повышения эффективности работы ООН в новых условиях; формальной ревизией некоторых статей Устава ООН, считавшихся устаревшими и превзойденными, либо потому, что они оказались нефункциональными или потому, что не отвечают изменившимся международным обстоятельствам и предложенным реформистским изменениям. Однако, в этой научной работе отсутствуют ответы на многие открытые вопросы, связанные с действительной функциональностью и эффективностью даже и таким способом реформированной системы коллективной безопасности. О всем этом выскажутся члены ООН на 60-ом юбилейном заседании Генеральной Ассамблеи ООН осенью сего (2005) года, когда будет проверена и их готовность гарантировать человечеству более надежные коллективную безопасность и будущее.

Ключевые слова: реформа, система, коллективная безопасность, Устав ООН, превентива, военная акция, Совет Безопасности, ревизия, эффективность.

Информационная безопасность – составляющая национальной безопасности

Подполковник Стеван Синковски, дипл. инж.

В современном обществе информационная безопасность является составляющей национальной безопасности. В рамках объяснения понятия безопасности и понятия информационная безопасность даются основные положения общей науки о безопасности и теории информационного ведения войны. Информационная безопасность выступает не только как одна из форм безопасности, но и как сечение всех других форм безопасности, в которых информационные технологии занимают важное место. В этом контексте показывается соотношение информационной, экономической и военной безопасностей, а также способ защиты информационной инфраструктуры в США.

Ключевые слова: безопасность, информационная безопасность, информационное ведение войны, информационное превосходство, информационные операции, информационное обеспечение, модель информационной безопасности, модель информационного обеспечения, национальная безопасность, критическая инфраструктура, защита информационной инфраструктуры.

Теоретические аспекты гражданского контроля над войском и практика некоторых стран в транзичии

Д-р Слободан Тодорич

В работе теоретически рассматриваются две концепции гражданского контроля над войском: субъективный гражданский контроль в различных исторических формах и объективный гражданский контроль, диаметрально отличающийся от первого и существующий в условиях автономного военного профессионализма. Гражданский контроль в субъективном смысле был единственной формой гражданского контроля и до недавнего времени выражался через способность и превосходство определенных гражданских групп и институтов (отдельных классов, правительственных институтов и конституциональных форм политического режима). Его суть заключается в непризнании автономности военной профессии и военной сферы вообще. Объективный гражданский контроль настаивает на развитии военного профессионализма, профессиональной компетенции, воинских достоинствах и идеалах. Этим достигается конкретный стандарт гражданского контроля, политически нейтральный, который могут принять все гражданские группы и прослойки.

В работе также подвергается анализу опыт некоторых стран в транзичии (Словения и Болгария), исходя из того, что они являются релевантными для нашей нормативно-правовой регулятивы и практики.

Ключевые слова: гражданский контроль над армией, военная профессия, военный контроль, гражданская власть, гражданско-военные отношения, военная безопасность, офицерских корпус.

„Операции, отличающиеся од военных“ – форма угрозы безопасности малых стран

Канд. наук Здравко Зелькович, полковник в отставке

В работе автором рассматривается генез словосочетания „специальная война“ и его трансформация в доктрину „столкновение низкой интенсивности“, и потом в „операции, отличающиеся от военных“, представляющие собой метод применения силы в международных отношениях и одну из форм угрозы безопасности малых стран. В рамках главы „Операции“ из Справочника ФМ-100-5 рассматриваются четыре основных вида „столкновений низкой интенсивности“, в которых принимают участие ВС США: оказание поддержки бунтовщическим и противобунтовщическим действиям; борьба с терроризмом; операции сохранения мира и операции мирного времени („континхенси“). Все формы „операций“, отличающихся от военных“, а также их прежние формы („спе-

циальная война“, доктрина „столкновения низкой интенсивности“) были испробованы в бывшей СФРЮ (СРЮ) над ее народами, в частности над сербским.

Ключевые слова: „операции, отличающиеся от военных“, „специальная война“, доктрина „столкновения низкой интенсивности“, „операции мирного времени (континхенси)“, базопасност, терроризм, бунтовщические и противобунтовщические действия.

Значение переговоров в решении столкновений и кризисов

Д-р Желько Иваниш, доц.

Искусство переговоров используется в дипломатии и совокупной переписке в области международных отношений. Однако, постоянно повышается значение этого вида коммуникации между людьми в повседневной частной и публичной жизни. Особое значение придается тому, чтобы своеобразные стандарты коммуникации применялись в крайне чувствительном секторе, как безопасность. После „холодной войны“ безопасность отдельных людей, каждого государства и всего международного содружества не подвергается угрозе превосходно военными средствами, но и многочисленными другими рисками, как природные катастрофы, преднамеренно или случайно вызванные несчастья, небрежное отношение к окружающей среде, болезни, экономические кризисы, социальные проблемы, организованная преступность, терроризм и др. На основании указанных вызовов безопасности очень часто возникают столкновения и кризисы. Усилия настоящей статьи устремлены к восстановлению новой матрицы отношений в сфере безопасности (в которой до недавнего времени царили нетерпимость и отсутствие чувства компромисса), с целью решения самых сложных проблем мирным способом, исключая насильственные средства, - переговорами.

Ключевые слова: коммуникация, переговоры, дипломатия, компромисс, безопасность, столкновения, кризисы.

Језички редактор
Нада Драгишић

Преводиоци:

на енглески
Душанка Пивљанин

на француски
Милан В. Петковић

на немачки
Гордана Богдановић

на руски
Зоран Стевановић

Коректор
Љиљана Чудић

Тираж 1.200 примерака

Штампа: ВОЈНА ШТАМПARIЈА – БЕОГРАД, Ресавска 40 б

На основу мишљења Министарства за науку, технологију и развој Републике Србије,
бр. 413-00-1203/2001-01, од 12. 09. 2001. године, часопис је ослобођен пореза на промет.

УДК – Центар за војнонаучну документацију и информације (ЦВНДИ)

Војноиздавачки завод, Балканска 53, 11002 Београд
Телефони: (011) 3612-506; локал: 23-495
Телефакс: (011) 3612-506

ПОЗИВ НА ПРЕТПЛАТУ за 2005.

Претплаћујемо се на часописе:

_____ примерака

1. „Војно дело“

(општевојни теоријски часопис)

Годишња претплата 1.000,00 динара.

Приликом уплате позвати се на број: 051/963. _____

2. „Нови гласник“

(војностручни интервидовски часопис)

Годишња претплата 1.300,00 динара.

Приликом уплате позвати се на број: 053/963. _____

3. „Војнотехнички гласник“

(стручни и научни часопис ВСЦГ)

Годишња претплата 800,00 динара.

Приликом уплате позвати се на број: 054/963. _____

Број примерака издања које се наручује уписати у наруџбеницу и послати на адресу: ВОЈНОИЗДАВАЧКИ ЗАВОД, Балканска 53, 11002 Београд.

Поручиоци уплаћују износ претплате на текући рачун број **840-51845-84 РЦ МО** – за ВИЗ (са позивом на број за сваки часопис) и шаљу примерак уплатнице уз наруџбеницу.

Купац _____ тел. _____

Место _____ ул. _____ бр. _____

Потпис наручиоца

М. П.